

ДВНЗ «Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника»

Навчально-науковий юридичний інститут

кафедра теорії та історії держави і права

СТАНОВЛЕННЯ ТА ТРАНСФОРМАЦІЯ ДЕРЖАВНО- ПРАВОВОЇ ДУМКИ В ГАЛИЧИНІ (XVIII-XX СТ.)

**МАТЕРІАЛИ КРУГЛОГО СТОЛУ,
присвяченого 25-річчю створення
навчально-наукового юридичного інституту
ДВНЗ «Прикарпатський національний
університет імені Василя Стефаника»**

19 травня 2017 року

м. Івано-Франківськ, 2017

ББК 67.9 (4Укр)

УДК 340.12

С77

Редакційна колегія:

В.А.Васильєва – директор Юридичного інституту Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри цивільного права;

Л.Т.Пристаиш – завідувач кафедри теорії та історії держави і права Юридичного інституту Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, кандидат юридичних наук, доцент;

Ю.І.Микитин – заступник директора Юридичного інституту Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, кандидат юридичних наук, доцент;

С.В.Адамович – доктор історичних наук, професор кафедри теорії та історії держави і права Юридичного інституту Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

С77 Становлення та трансформація державно-правової думки в Галичині (XVIII-XX ст.) [текст] : Матеріали круглого столу, присвяченого 25-річчю створення навчально-наукового юридичного інституту ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» (19 травня 2017 року, м. Івано-Франківськ) / ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника». – Івано-Франківськ, 2017. – 130 с.

У збірник включені тези наукових доповідей учасників круглого столу, присвяченого 25-річчю створення навчально-наукового юридичного інституту, що відбувся 19 травня 2017 р. на базі кафедри теорії та історії держави і права навчально-наукового юридичного інституту ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника».

Для студентів, слухачів, курсантів юридичних факультетів, науковців, істориків, практичних працівників та всіх зацікавлених осіб.

© Навчально-науковий юридичний інститут ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника», 2017

Сворак С.Д.

д.ю.н., проф.

НАРОДОВЛАДДЯ В ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИЦІ УКРАЇНСЬКОГО НАЦІОНАЛІЗМУ

Конституція України, схвалена Верховною Радою України 28 червня 1996 року, задекларувала, спираючись на багатомілітуну історію українського державотворення на основі здійсненого українською нацією права на самовизначення, що Україна є суверенною, незалежною, демократичною, соціальною і правовою державою, в якій сама держава сприяє консолідації та розвиткові української нації, її історичної свідомості, традицій і культури.

Глибоко органічним і природним рухом українського народу є властиве йому прагнення до власної державної організації, відродження могутньої і славетної держави. Ще й досі, в умовах незалежної української держави, на український національний рух йде масований наступ, на нього зводять наклепи, його принижують, спотворюють. Особливо системними і агресивними є нападкн на дії сучасної влади на теренах Центру, Сходу й Півдня України, які ідеологи російського інтернаціоналізму асоціюють з українським буржуазним націоналізмом та бандерівщиною.

Масована імперська російська пропаганда, яка уже більше ніж 70 років паплюжить і спотворює ідею українського національного руху спрямованого на відродження і відбудову Української держави особливо активізувалась сьогодні, у час військового протистояння між державами-сусідами Росією та Україною, нівелюючи всіма можливими засобами проблему демократизму української нації та концепт народовладдя починаючи з витоків побудови національної держави.

Поглиблено проблеми українського національно-визвольного руху, теорії українського націоналізму та історичних устоїв побудови держави розроблені у державно-правових теоретичних концепціях Д. Донцова, Л. Ребета, Д. Ребет, А. Камінського та ін.

Певні форми ідеї народного суверенітету та народовладдя в Україні відстоювали ще М. Драгоманов, С. Подолинський, М.

Павлик, І. Франко, М. Грушевський. Згодом вони, певною мірою, були відображені в політико-правових і конституційних актах УНР.

Метою нашої наукової розвідки є поглиблений аналіз генези і трансформації концепту народовладдя у теоретичній спадщині та планах державно-політичного будівництва в Україні у XX-XXI століттях теоретиків і практиків українського націоналізму.

Поняття «демократія» яке походить від грецького *demos* – народ і *kratia* – влада – «народовладдя» визначає організацію і функціонування державної влади на началах визнання народу її джерелом і носієм та базується на прагненні справедливості, рівноправ'я і благоустрою всіх при умові вирішення проблем і питань суспільного управління[1].

Класичним визначенням народовладдя прийнято вважати висловлення А. Лінкольна у його Гітсберзькій промові де він підкреслив що демократія – це влада народу, влада що здійснюється народом, влада в інтересах народу [2].

У сучасній державній політичній мові термін «демократія» один із найпоширеніших і багатозначніших. Насамперед він вживається для визначення типу держави й політичної системи в цілому, як наприклад, «тоталітаризм». Крім цього термін «демократія» використовується при визначенні форми побудови будь-якої організації на засадах рівноправності її членів, означенні ідеалу суспільного устрою заснованого на відповідних світоглядних цінностях.

Українці завжди тяжіли до широкого демократизму (аж до анархічного відтінку) на стадії обговорення та прийняття рішень (віче, козацька рада, громада тощо), але добивалися їх результативного виконання лише на шляхах безумовного підпорядкування волі одного керівника або директивному органі (князь, гетьман, кошовий отаман тощо). Така українська політична традиція була своєрідним прототипом принципу «демократичного централізму». Однак, як правило, в умовах формування свого самостійного шляху розвитку українці не могли вибрати тієї дієвої владної

структури, яка б їх об'єднала. Відсутність національної єдності приводила до втрати державності та суверенітету [3].

У цьому полягає одна із суттєвих відмінностей української нації від російської, для якої була ї є притаманною традиція деспотичного чи авторитарного правління, яка, до речі, постійно генерувала тенденцію придушення української національної державної свідомості та культури нації [4].

Цілком очевидно, що такий доволі мудрий і розважливий державний діяч, як І. Виговський усвідомлював, що Україні, з її демократично-республіканськими традиціями, в складі монархічно-деспотичної Московської держави історичної перспективи не існувало. Тому закономірним було його прагнення хоча б якоюсь мірою відстояти ідейно-політичні та ідеологічні засади своєї Вітчизни [5].

Однією з провідних ідеологем наприкінці XIX – початку XX століття стала ідея народовладдя – одна з загальнолюдських цінностей, ідейною основою котрої є концепція суверенітету, тобто верховенства влади народу, що здійснюється в його інтересах.

Квінтесенцією теоретичних розробок Д. Донцова став його твір «Націоналізм» (1926 р.), де визначено головні вимоги інтегрального націоналізму (інтегральний націоналізм розглядає всі без винятку явища суспільного життя через призму національних інтересів): воля до життя, влади, експансії; романтизм і догматизм. Романтизм – це захоплення катастрофою, що принесе нове, а догматизм «з'явиться в супроводі категоричного наказу, безоглядного послуху» [6].

Якщо Україна хоче вийти зі стану провінції, – стверджує Д. Донцов, – то вона має витворити в собі, крім волі до влади, ту велику, всеобіймаючу ідею, ідею опанування духовного, економічного й політичного життя нації. Ініціативна меншість має підпорядковувати собі власний народ і змусити його до агресії проти інших. Узагальнювальний висновок: життя – це боротьба, у якій панує закон соціального дарвінізму, або виживання найпристосованіших. Це стосується й націй – сильніші нації мають перемогти слабших і накинути їм свій спосіб життя. Невіддільною частиною

ідеології Д. Донцова було поняття «творчого насильства» (підкорення натовпу елітарній меншості), яке ця ініціативна меншість має застосувати до несвідомих [7].

Д. Донцов намагався ідеологічно обґрунтувати українську самостійницьку політику: внутрішню (виховання на засадах західної культури) й зовнішню (повна сепарація від Росії). Росіянам, доводив Д. Донцов, природно притаманні абсолютизм і правовий нігілізм, тоді як Україна за своєю культурою, засадами в соціальному й політичному житті залишиться з Європою. Д. Донцов вважав, що політичний сепаратизм є можливим і відповідає українському народові та має спрямовуватися проти російської державності. Слід відірватися від Росії, позбутися будь-якої злуки з нею. Призначення України – бути аванпостом захисту культури Заходу від російського впливу. У цьому він убачав зміст української національної ідеї [8].

Загалом у своїх численних роботах Д. Донцов розробив широку систему політичних і філософських принципів націоналізму на основі ідейних заповітів Т. Шевченка, у той час, як йому закидали штучне нав'язування неприродного українцям волонтаризму, що спотворює їх характер. Насправді, позиція Д. Донцова була результатом належного осмислення досвіду попередників, адже волонтаризм відомий у нашій історії з давніх часів, ще у традиціях наших предків, про що він і наголошував. Як писав Д. Донцов: «Т. Шевченко любив тих, хто рвав кайдани, героїв. Кохав їх славу невмирущу, їх одчайдушність безжурну – тих степових лицарів. Їх суворість варязьку, їх завзяття козацьке, їх віру гарячу в сильного Бога, Бога слави, і в Його справедливість» [9].

Б. Миронов, автор доктрини національного відродження Росії, навіть критикуючи «український буржуазний націоналізм» все ж зауважував, що націоналізм є закономірним явищем допоки існує нація. На його думку націоналізм слід розглядати насамперед як любов до своєї нації, що не можна змішувати з поняттями шовінізму та екстремізму. Особлива роль націоналізму полягає в його спроможності відродити серед народу національний дух і національну свідомість [10].

Націоналізм розглядався істориками держави і права як ворожа ідеологія, що сповідує деспотію, шовінізм, тоталітаризм і насильство. Історія державних утворень в Україні розглядалася тільки у контексті «возз'єднання» та тісного союзу зі «старшим братом».

Державні утворення вибудовані ОУН у 40-х роках ХХ ст. і стратегічні плани ОУН післявоєнних років ідеологічно обґрунтовувалися і базувалися, на нашу думку, на демократизмі українських державних організацій як ХХ століття так і попередніх.

Так, у липні 1944 року створено УГВР – Українську Головну Визвольну Раду. Хоч організаційні заходи та безпеку учасників здійснювала ОУН, бандерівці склали лише половину Ради, і причиною цього була програмна мета ОУН – перетворити боротьбу, яку вела ОУН, на всенародну, Головою УГВР був обраний професор Кирило Осьмак, головою Генерального Секретаріату (фактичним керівником уряду) – Роман Шухевич. Провідник ОУН, голова уряду та Головний командир УПА Роман Шухевич залишив нам таке власне бачення створення УГВР.

Основні пункти його політичної платформи, що мала стати основою формування нового політичного представництва українського народу вимагали:

«Беззастережно визнати ідею Української Самостійної Соборної Держави як найвищу ідею українського народу; визнати демократію, як устрійний принцип Представництва» [11].

Чітко і неоднозначно проповідується концепт народовладдя і у післявоєнних установчих документах ОУН. Так, характеризуючи основи Української державної організації у Постанові Четвертого Великого Збору Організації Українських Націоналістів стверджується, що самостійна й соборна Українська держава має бути національною, правовою й всенародною, з триподілом влади на законодавчу, виконавчу і судову.

Стосовно ідеології українського націоналізму. Варто зауважити, що він зі своїм всебічним ідеалізмом є прямою антитезою дискредитованому матеріалістичному комунізму, раціоналізму, прагматизму, лібералізму тощо. Всім їм націоналізм протистав-

ляє український традиціоналізм, котрий породжує ідеал людини-лицаря, людини-героя.

Для українського народу суттєвою необхідністю є не просто нова, а сильна демократична влада, сила якої полягає не в її кількості, а в її ефективності. Очевидно, що слабка влада зможе втриматись впродовж тривалого часу. При цьому у неї залишається єдиний вихід – або залучити у свої лави справжніх професіоналів, які зможуть виправити ситуацію яка склалася, або вона буде зметена вихором історичних змін.

Наявність довершеної політичної системи, моделі чіткого розподілу владних обов'язків забезпечення механізму стримування і противаги, сучасних форм безпосередньої і представницької демократії, офіційної опозиції – вирішальна умова незворотності демократичного процесу.

Виходячи з цього, варто припустити, що найбільш оптимальною для нашого суспільства є ідеологія національної духовності та народовладдя, котра засадничо ґрунтується на ідеї всебічного розвитку української нації з пріоритетом духовно-релігійних і морально-етичних принципів. При цьому, враховуючи багатонаціональний спектр українського соціуму та громадянську позицію населення Сходу та Півдня країни і етнічних меншин загальнооб'єднуючими повинні стати саме принципи демократизації та децентралізації влади, духовності та соціальної справедливості, визначальності моральних і етичних норм.

1. *Політичний енциклопедичний словник / За ред. Ю. С. Шемшученка, В. Д. Бабкіна, В. П. Горбатенка. – К. : Генеза, 2004. – С. 138.*
2. *Лінкольн А. Гітсберзька промова // Невичерпність демократії. – К. : Український письменник, 1994. – С. 80.*
3. *Історико-політичні уроки української державності: енциклопедичний словник / [за ред. Ю. І. Римаренка]. – К. – Донецьк : Донеччина, 1998. – С. 474.*
4. *Ситник О. М. Формування та еволюція ідеологічних концепцій національно-державницького спрямування в Україні (від початку XIX ст. – до 1939 р.) : монографія / О. М. Ситник. – Донецьк : Нуолідж, 2009. – С. 246.*
5. *Ситник О. М. Становлення ідеології: український аспект / О. М. Ситник. – Донецьк, 2009. – С. 130.*

6. Рудич Ф. М. Політологія : Підручник. – 3-тє вид. перероб., доп. – К. : Либідь, 2009. – С. 75.
7. Там само. – С. 76.
8. Там само. – С. 77.
9. Донцов Д. Заповіт Шевченка / Д. Донцов // *Визвольний шлях*. – 1974. - № 3-4. – С. 280.
10. Ходос Э. Еврейский синдром – 2 1/2 / Э. Ходос. – Харьков : «Прогресс», 2002. – С.134.
11. Сватко Я. Місія Бандери. / Я. Сватко // *Видання четверте, доповнене і виправлене*. – Львів : Галицька видавнича спілка, 2008. – С. 44.

Кобилецький М.М.

доктор юридичних наук, Львівський
національний університет імені
Івана Франка

МАГДЕБУРЗЬКЕ ПРАВО В УКРАЇНІ – ЄВРОПЕЙСЬКА ТРАДИЦІЯ МІСЬКОГО САМОВРЯДУВАННЯ

Магдебурзьке право почало поширюватись на українські землі разом з німецькими колоністами. Кількість німецьких колоністів значно зросла в період правління короля Русі Данила Галицького та нападу монголів Бату-хана у 1240 - 1241 р. Данило Галицький та його наступники заохочували переселення німецьких колоністів різними привілеями бажаючи розбудувати міста за європейськими зразками, пожвавити торгівлю і промисел та підвищити економічний статус держави. Тогочасний літописець писав «Німці з Сілезії, Саксонії та Рейну були основними переселенцями до Руських міст, які відбудовувались або будувались заново. Німці йшли вдень і вночі, купці і ремісники, бо власне бо власне їх найбільше бракувало. У 1320 р. волинський князь надав купцям з Торуня грамоту на вільну торгівлю на своїй території. У 1339 р. останній Галицько-Волинський князь Юрій II Тройденович надав магдебурзьке право місту Сяноку. Серед міщан згадуються українці (русини), поляки, угорці та німці. На думку українських, польських та німецьких дослідників магдебурзьким

правом у період існування Руського королівства, (Галицько-Волинської держави) володіли Львів, Володимир, Перемишль, Ярослав та інші міста. Після смерті останнього Галицько-Волинського князя Болеслава-Юрія II Тройденовича Галичину захопив польський король Казимир III Великий. Остаточо Галичина відійшла до Польського королівства у 1349 р. Волинь відійшла до Великого князівства Литовського. У 1356р. король Казимир III Великий надав місту Львову привілей на магдебурзьке право. Магдебурзьке право поширювалось на всіх мешканців міста українців, поляків, німців, вірменів, євреїв, татар та сарацинів. Для покращення матеріального стану міста йому було надано 70 франконських ланів. Львову на думку професора Р. Лібервірта було надано магдебурзько-бреславське (вроцлавське) систематизоване лавницьке право 1261-1295 рр. Українські, польські та німецькі дослідники вважають привілей 1356 р. повторним локаційним привілеєм. Магдебурзьке право було надано і іншим містам Галичини. Австрійський дослідник Р. Каїндль писав що у Галичині більше 400 міст і сіл володіли магдебурзьким правом.

На українських землях, що увійшли до складу Великого князівства Литовського яке українські дослідники називають Литовсько-Руська держава магдебурзьке право почало поширюватись дещо пізніше і не такими швидкими темпами у XIV – XV ст. У 1374 році князі Георгій та Олександр Корятовичі надали місту Кам'янець-Подільському магдебурзьке право. Це місто стало найбільшою та найважливішою фортецею в Україні. Хоча як вже згадувалось німецькі колонії у Володимирі та Луцьку існували ще у XIII ст.. У 1432 р. магдебурзьке право отримало місто Луцьк який став новим центром Волині. У 1438 році Великий Литовський князь Свидригайло надав магдебурзьке право м. Кременцю. Окрім магдебурзького права в українських містах Волині і Підляшшя діяло кульменське (хелмінське) право. У 1444 р. його отримало місто Мельник. У 1514 році Дорогобуж та ін. Переважну кількість міст Волині, що володіли магдебурзьким правом становили приватновласницькі міста які належали магнатським родинам Острозьких, Вишневецьких, Заславських, Сангушків

та ін.. На думку українських, німецьких і російських науковців у 1498 р. магдебурзьке право отримала столиця України місто Київ.

Магдебурзьке право поширилось і на інші міста Правобережної України. У 1543 р. його отримала Стара Синява, 1578 р. Літин, 1585 р. – Корсунь, 1529 р. – Чигирин, 1564 р. – Звенигород, 1622 р. – Лисянка, 1514 Дерезня, 1640 р. – Сатанів, 1615 р. Біла Церква, 1644 р. – Овруч та ін. Поряд із наданням магдебурзького права траплялися й випадки його позбавлення. Так у 1589 р. місто Білу Церкву, коли міщани надали зброю і продовольство повсталим козакам. Магдебурзьке право було відновлено лише через 30 років. Схожі випадки 1595 р. зафіксовано у містах Корсунь та Брацлав. Унаслідок війн і пожеж на українських землях дуже часто зустрічалися випадки повторного надання магдебурзького права. Зокрема такі випадки мали місце у 1754 р. коли були видані нові привілеї для міст Заслава та Славути, 1778 р. – для міста Свинюхи, а 1790 р. – Почаїв та ін..

На Лівобережній Україні магдебурзьке право стало поширюватись наприкінці XVIст. У 1585 р. його отримало місто Переяслав, 1620 р. – місто Стародуб (тепер Російська федерація), 1623 р. – Чернігів, 1627 р. – Ніжин, 1666р. – Погар та ін. Місто Полтава отримало магдебурзьке право на основі привілеїв останнього українського гетьмана К. Розумовського у 1752р., а Новгород-Сіверський у 1758 р. Українські дослідники вказують, що магдебурзьке право Полтава отримала ще в період Речі Посполитої, а привілей 1752 року був повторним, релакційним привілеєм. Усі міста України, що володіли магдебурзьким правом українські дослідники, зокрема М. Владимирський-Буданов, А. Яковлів, поділили на три групи. До першої групи зараховували міста з так званим повним магдебурзьким правом (Львів, Кам'янець-Подільський, Київ), що мали самоврядування на основі 2 колегій: міська рада у складі радників і бургомістрів, що виконували в основному адміністративні функції, та в'їт і лавники, що здійснювали судові функції. До другої групи міст відносились міста з непевним магдебурзьким правом – де діяла спільна колегія з бургомістрами, радниками, в'їтом і лавниками, що виконували адміністративні

та судові функції. Міста неповного магдебурзького права склали основну кількість міст України, що володіли магдебурзьким правом. Третю групу міст склали приватновласницькі міста, які формально мали органи міського самоврядування, аналогічні до міст із неповним магдебурзьким правом, але у своїй діяльності перебували під цілковитим контролем власника чи його представника. Міста з неповним магдебурзьким правом також поділяли на міста в яких посада вїйта належала місту, та міста в яких вїйтівство належало іншим особам – старості, або спадковому вїйту.

До правового устрою німецьких та інших європейських міст були найбільш наближеними західноукраїнські міста, зокрема місто Львів, яке вважали материнським містом (*mutterstadt*). На відмінну від українських міст, що перебували у складі Велико-го Князівства Литовського до Люблінської Унії де основну роль в управлінні містами відігравали вїйти в українських містах у складі Польського королівства управління здійснювали міські ради. Радники із свого числа обирали бургомїстрів які почергово виконували функції керівника міста. Вїйти у свою чергу очолювали вїйтівсько-лавничі суди та здійснювали судові повноваження. Кількість радників не була чїтко визначена, в різних містах становила від 3 до 12 осіб. З початку XVI ст. у Львові кількість радників становила 12 осіб, у Сяноку з 1366 р. – 6 осіб, у Кам'янці – Подільському, що керувався Львівським правом, кількість радників складалась у різні роки з 9, 11 та меншої кількості радників, а у Жовкві – 4 радників.

Внаслідок національно-визвольної війни українського народу було утворено Українську державу, що отримала назву Гетьманщина. Усі міста Гетьманщини поділялись на дві групи привілейованих (магістратських) та непривілейованих (ратушних) міст. До привілейованих міст Гетьманщини відносились міста, що володіли магдебурзьким правом. Український дослідник В. Романовський писав, що магдебурзьким правом у XVII ст. володіли понад 30 міст. УXVIII ст. - Лише 11 міст: Чернігів, Переяслав, Новгород-Сїверський, Стародуб, Ніжин, Почеп, Млин, Остер, Козелець, Полтава, а також Київ. Міста, що не володіли

магдебурзьким правом отримали назву ратушних міст. Українські гетьмани видали значну кількість універсалів та інших нормативних актів у яких підтримували місцеве самоврядування на основі магдебурзького права. Негативний вплив на розвиток місцевого самоврядування на основі магдебурзького права стало втручання московських царів у діяльність українських міст. Міста Гетьманщини, що володіли магдебурзьким правом окрім міста Києва, що мав особливий статус були містами неповного магдебурзького права, де не існувало чіткого поділу між органами міського самоврядування, що виконували адміністративні й судові функції. Міста Гетьманщини в цілому зберегли систему міського самоврядування створеного ще у період Речі Посполитої. Привілейовані міста очолювали виборні війти, бургомістри і радники, судові функції виконували лавники. У магістратських містах уся повнота влади належала магістратові і вони володіли більшою самостійністю у порівнянні з ратушними містами. Магістрат складався з магістратських урядників – старших та молодших. До старших належали війт, бургомістр, радники, лавники та магістратський писар, до молодших комісар межовчик, городничих та возний. Війт спочатку затверджувався Гетьманом, а потім Генеральною військовою канцелярією. У руках війта зосереджувались всі важелі управління містом. Війт разом з населенням міста обирав міську раду до якої у різних містах входили від 6 до 24 радників. Радники обирали з свого числа від 2 до 12 бургомістрів. Судові функції виконували війт і лавники яких також обирали населення міста. Війтівсько-лавничі суди розглядали цивільні і кримінальні справи. На практиці відбувалися спільні засідання адміністративної і судової колегій під головуванням війта. У більшості міст Гетьманщини, що володіли магдебурзьким правом на діяльність органів міського самоврядування впливала козацька старшина, яка втручалася у їх діяльність. Магдебурзьке право в Гетьманщині було загальнодержавним правом, оскільки застосовувалось у адміністративній діяльності міст та міських і козацьких судах а також у кодифікації українського права. Магдебурзьке право разом із хелмінським правом, Саксонським Зер-

цалом, українським звичаєвим правом та нормативно-правовими актами органів влади Гетьманщини стало основними джерелами кодифікації українського права у XVIII – першій половині XIX ст.

На західноукраїнських землях, які за першим поділом Речі Посполитої 1772р. увійшли до Австрії, магдебурзьке право діяло до 1786р. На українських землях у складі Російської імперії магдебурзьке право було ліквідовано 1831 р. У Києві магдебурзьке право було скасоване наприкінці грудня 1834 р. Київ став останнім українським містом, у якому було ліквідовано магдебурзьке право.

На українських землях діяли три різноманітні моделі магдебурзького права. Перша модель функціонувала на західноукраїнських землях, де воно почало поширюватись ще у Галицько-Волинській державі і здійснювалось за посередництвом німецьких колоністів. Правовий устрій західноукраїнських міст був найбільш наближеним до устрою німецьких, польських та інших європейських міст. Тут керівником міст були бургомістри, які почергово обиралися з числа радників. Інша модель діяла у місті Києві та інших українських містах, що перебували у складі Великого князівства Литовського, а пізніше Речі Посполитої. Тут керівниками міст були війти, які виконували адміністративні та судові повноваження. Третя модель міського самоврядування функціонувала у містах Гетьманщини. Тут також поряд з джерелами магдебурзького права і Саксонського Зерцала використовувалися Литовські Статути, українське звичаєве право та нормативно-правові акти органів влади Гетьманщини. Українські дослідники вважають магдебурзьке право на українських землях, що перебували у складі Великого князівства Литовського і Гетьманщини українським міським правом оскільки відбувся взаємовплив, магдебурзького права з Литовськими статутами і українським правом. Магдебурзьке право через використання у його джерелах праць глоса торів і коментаторів римського права, зокрема Йоганеса фон Буха, *Corpus Juris civilis* Юстиніана та праць античних авторів сприяло рецепції римського права в Україні.

Безпосередні зв'язки з Магдебургом мало лише місто Львів, від якого одержувало ортілі. Львів мав найвищий рівень самоврядування серед українських міст з магдебурзьким правом. Він був зразковим містом для них, так званім материнським містом. Львівська міська рада виконувала функції апеляційного суду (обергофу), для українських міст, що володіли магдебурзьким правом.

Таким чином, магдебурзьке право сприяло формуванню в Україні громадянського суспільства, демократизму та регламентувало суспільне життя на підставі правових норм, створювало правову основу для належного функціонування міст. Майже всі українські міста, що перебували у складі Галицько-Волинської держави, Польського королівства, Великого князівства Литовського та Гетьманщини володіли магдебурзьким правом. У середині ХVІІІст. міст, що володіли магдебурзьким правом налічувала близько однієї тисячі. Магдебурзьке право сприяло формуванню українського міщанства як суспільного стану.

Бойко І.Й.

*доктор юридичних наук, професор кафедри
історії держави, права та політико-
правових учень Львівського національного
університету імені Івана Франка*

НАЦІОНАЛЬНЕ ВІДРОДЖЕННЯ У ГАЛИЧИНІ В ХІХ СТ. ТА ЙОГО ЗНАЧЕННЯ ДЛЯ ПРОГОЛОШЕННЯ ЗАХІДНО- УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ РЕСПУБЛІКИ.

У сучасних умовах розвитку юридичної науки в Україні зростає інтерес до вивчення української правової думки, тобто, системи поглядів українських державних і політичних діячів на право, його роль і значення в суспільстві, розуміння правових цінностей та інститутів вироблених українським народом упродовж всієї його історії. Українська правова думка є важливою

складовою української духовної культури. Особливий інтерес на сьогодні у вчених правознавців викликає теорія і практика українського національного державотворення в Галичині під час перебування цієї споконвічної української території у складі Австрії та Австро-Угорщини.

Специфікою Галичини й інших західноукраїнських земель була довготривала відірваність від основної частини українських земель – Наддніпрянської України і перебування у складі іноземних держав. Для історичного обґрунтування анексії українських земель окупаційні держави поширювали всілякі псевдонаукові концепції про «неукраїнський характер» західних земель України, «незрілість українського народу до самостійного життя», навіть заперечували саме існування української нації. Ці концепції стосувалися всіх частин західноукраїнських земель (Галичини, Волині, Закарпаття та Буковини). Варто також наголосити на тому, що в період перебування у складі Австрії та Австро-Угорщини Галичина як споконвічна українська територія, населена переважно українцями, завдяки самотутності не втратила своєї ідентичності. До змістовних ознак цієї ідентичності належать: територія; мова; звичаї; традиції; мораль; культура; побут; економічний уклад, свідомість, менталітет, історичне минуле, спільна мета, ідеали та ін. Галицькі українці – складова українського народу в тому вигляді, в якому його можна спостерігати в сучасних умовах, – сформувалися внаслідок безперервного етнонаціонального розвитку. Важливу роль у збереженні етнічної ідентичності, зокрема галицьких українців, відіграла історична територія Галичини, що охоплювала у розглядуваний період частину земель колишньої Галицько-Волинської держави.

Приєднання Галичини до складу Австрійської монархії (1772), а згодом Австро-Угорщини (1867) змушувало українців призвичаюватися до системи управління, яка існувала на Заході Європи. Австрія, а потім Австро-Угорщина відіграла роль моста між Україною та «справжнім Заходом» – території, через яку в Україну проникали прогресивні, зокрема державні й правові ідеї. Галичина була одним з перших регіонів України, що

азнала позитивного впливу прогресивних європейських традицій в умовах Нового часу. Досвід формування та функціонування державно-правових і самоврядних інститутів у Галичині в складі Австрії й Австро-Угорщини заслуговує на увагу з погляду теорії та практики як новий напрям у вітчизняних дослідженнях проблем державно-правового розвитку в Центрально-Східній Європі в період Нового часу.

У XIX ст. в Галичині відбувається національне відродження, яке полягало у відновленні національних, політичних і культурних прав етносу, що перебував у залежності від панівної імперської народності. Цей процес супроводжувався перетворенням народу в націю, в ході якого етнос (народ) починає відчувати себе як нація – територіально об'єднана етнічна спільнота, що усвідомлює історичну, культурну та економічну єдність і прагне до створення власної держави. Відомий львівський історик академік Ярослав Ісаєвич стверджував, що «головним фактором утворення нації були події тисячолітньої давності, а не політичний рух кінця XIX ст., який сприяв консолідації, але ж ніяк не започаткував її». Однією з найцікавіших в українській історіографії інтерпретацій націєгенези є аналітична схема Івана Лисяка-Рудницького, яку у цілому ми поділяємо. Він пропонував розрізняти поняття «народу» як етнічної одиниці й «нації» як політичного утворення. Якщо народ, як уважав І. Лисяк-Рудницький, є сукупністю певних об'єктивних прикмет (походження, мова, побут тощо), які забезпечують просторово-часову єдність, то нація – явище суб'єктивної сфери, колектив людей, які свідомо прагнуть до створення власної держави. Народ є основою для формування нації. Зміст і сутність української історії вчений розумів як взаємодію «народу» і «нації». На думку українського вченого, українська народна (етнічна) спільнота сформувалася на середину першого тисячоліття, а початки становлення української нації припали на період розпаду Київської Русі. Згідно з концепцією Лисяка-Рудницького, становлення української нації – це процес, у якому були перерви (пов'язані передусім із втратою державності та політичних еліт), однак наявність «основи», народу забезпечувала спадкоєм-

ність розвитку, тяглість у національному творенні. Національне відродження XIX ст. учений розглядав як початок завершальної, модерної фази становлення української нації (після княжої і козацької).

Наприкінці XVIII – на початку XIX ст. європейські народи масово усвідомлювали національну самобутність, вони поступово проймалися думками про важливість таких питань як «народність», «нація», «права народу». Національні й соціальні питання викликали гострий інтерес в українців. Тому вони також стали активними учасниками революції 1848–1849 рр. в Австрійській імперії нарівні з тими народами, визначали напрям розвитку європейської цивілізації.

Українське національне відродження у Галичині розпочалося наприкінці XVIII–на початку XIX ст. у складних політичних умовах. Воно не могло опертися на власну державу та буржуазію, які в Європі були головними захисниками національних інтересів. Специфіка національного відродження на західноукраїнських землях полягала у тому, що основними носіями української національної ідеї було греко-католицьке духовенство.

Особливу місію з національного відродження у Галичині виконала Українська грекокатолицька церква (далі – УГКЦ), яка підтримувала в народі прагнення до свободи, любов до рідної землі мови, історії. У XIX–XX ст. єпископи та священники УГКЦ були безпосередніми учасниками культурного, політичного, економічного та духовного відродження українського народу. Так, автором музики гімну України став священник Михайло Вербицький. УГКЦ відігравала і відіграє важливу роль у духовному й культурному житті, збереженні національної та мовної ідентичності українців. У суспільному і громадському житті УГКЦ обстоювала й обстоює право українського народу на незалежну соборну державу та становлення в ній громадянського суспільства. На українських землях, де діяла УГКЦ, простежувався найвищий рівень української національної свідомості, в чому її велика заслуга.

У той час в процесі відновлення національних, політичних і культурних прав українського народу, представники української

інтелігенції, зокрема греко-католицькі священники, сформували українську національну ідею - під якою українці усвідомлювали себе як окрема нація (народ) з власною територією, історією, мовою, культурою, традиціями тощо. Складовими української національної ідеї було: розуміння греко-католицьким духовенством того, що українська мова є душою народу, найголовнішою ознакою ідентифікації української нації, дієвим інструментом згуртування народу, пробудження національної гідності українців, української національної самосвідомості, українського патріотизму, усвідомлення українського народу як етнічної спільноти, перетворення її на політично свідому націю, усвідомлення українцями необхідності ліквідації національного поневолення, необхідності створення власної держави; розуміння свого місця і ролі серед інших європейських народів. Молоді греко-католицькі священники намагалися покращити матеріальне становище народу, вирвати його зі стану неосвіченості, захистити гідність, високо оцінити почуття і думки, висловлені рідною мовою, звеличати українську культуру. З ініціативи греко-католицького духовенства 1808 р. у Львові було створено греко-католицьку Галицьку митрополію у складі трьох єпископств - Львівського, Перемишльського і Холмського.

Важливим центром національного відродження на західноукраїнських землях на початку XIX ст. став Перемишль, а з середини XIX ст. – Львів.

Суспільно-політичне життя Європи першої половини XIX ст. характеризується, крім усього іншого, боротьбою двох тенденцій. Це засади свободи, рівності, демократії, парламентаризму, проголошені Великою французькою революцією, з одного боку, і намагання правителів, урядів майже усіх європейських держав зберегти старі основи державного життя, абсолютизму, бюрократично-поліційної системи правління – з іншого. Не була в цьому аспекті винятком і Австрійська імперія [1]. У середині XIX ст. тут назріла революційна ситуація, зумовлена насамперед політичною й економічною кризою.

Під впливом революційних подій 1848 р. активізувався національно-визвольний рух у багатьох землях Австрії, де широкі верстви населення активно виступили проти соціального та національного поневолення, абсолютизму, поліційної системи управління, відсутності демократичних прав і свобод, зокрема свободи слова, зборів, товариств, відсутності конституції взагалі.

Звістка про революційні події в березні 1848 р. донеслася до Галичини, Буковини і Закарпаття, отримавши підтримку всіх верств населення. У Львові, Станіславі, Тернополі, Бережанах, Яворові, Рогатині й інших адміністративних центрах відбулися масові мітинги та демонстрації, почалося формування національної гвардії, визволення політичних в'язнів. Українське населення радо вітало затвердження конституції та запровадження демократичних прав і свобод. Під впливом революції на західноукраїнських землях поживався суспільний рух. Революційні події 1848 р. сприяли українцям Галичини в їхній боротьбі за національне відродження, у процесі якого етнос (народ) починає відчувати себе як нацією – територіально об'єднаною етнічною спільнотою, що усвідомлює історичну, культурну й економічну єдність, має спільне бачення майбутнього [2].

Під час Революції 1848 р. у середовищі галицьких українців посилювалася національна самосвідомість. Українська демократія була представлена тоді переважно греко-католицьким духовенством, оскільки воно становило найосвіченішу групу серед населення Східної Галичини і прагнуло скористатися дарованими свободами. Першими в Галичині це зуміли відчутися селяни. Адже наприкінці XVIII ст. вони отримали можливість відстоювати свої інтереси в судах, а селянські наділи відмежували від панських земель. Селян, однак, так і не звільнили від панщини. З початком революції селяни почали масово відмовлятися від виконання феодальних повинностей. Цим вирішили скористатися польські шляхтичі. Розуміючи, що панщина в Європі приречена, польські патріоти закликали поміщиків добровільно її скасувати. Цим вони розраховували здобути вдячність селянства, а в майбутньому – його прихильність у боротьбі за державну незалеж-

ність Польщі. Небезпеку таких прагнень для Австрійської імперії добре усвідомлював новопризначений губернатор Королівства Галичини та Володимирії Франц Стадіон. Аби зруйнувати плани польського руху й зміцнити авторитет австрійського імператора в очах галицького селянства, він вирішив перехопити ініціативу поляків, тим паче, що деякі польські поміщики вже відмовилися від панщини. Австрійський імператор Фердинанд I визнав аргументи свого намісника і 17 квітня 1848 р. видав історичний маніфест про скасування панщини у Галичині. Так антифеодальний рух галицького селянства і політична ситуація навколо нього створили передумови скасування панщини на 5 місяців раніше, аніж на території усїєї Австрійської імперії. Хоча селяни страждали від малоземелля та безземелля, маніфест перетворив галицького селянина на господаря власної землі, а головне – власної долі. Він почав цікавитися освітою, культурою, навіть політикою. Відтоді західноукраїнський селянин став учасником політичного життя, на якого змушена була зважати австрійська влада. Революція 1848 р. дала поштовх і до національного самовизначення українців на використання ними не лише літературних і наукових праць, а й політичних засобів. Ідея української самобутності стала інтенсивно перетворюватися на ідею національної самостійності, втілюючись у політичному прагненні до крайової автономії.

Пожвавлення революційного руху, пробудження національної свідомості, непоступливість у національному питанні діячів польської Центральної ради народової прискорили процес консолідації українських патріотичних сил, і вже у травні 1848 р., як уже згадувалося, у Львові була утворена перша русько-українська політична організація – Головна руська рада, очолювана спочатку Г. Яхимовичем, а згодом - М. Куземським. Це патріотичне об'єднання видало маніфест, де сформульовано політичну платформу організації: вказувалося, що українці Галичини та Наддніпрянщини - єдиний народ, а прашури українців мали свою державність, культуру, право, мову, були народом, який «рівнявся славі найзаможнішим народам Європи»; розглядалася ідея поділу Галичини на дві провінції – польську й українську з окреми-

ми адміністраціями; висувалося питання про розширення сфери вжитку української мови, зрівняння в правах уніатського духовенства з католицьким, дозвіл українцям обіймати всі державні посади тощо. Маніфест закінчувався лаконічним патріотичним гаслом: «Будьмо тим, чим бути можемо і повинні. Будьмо народом». Рішучі вимоги українців зумовили активну протидію польської сторони. Поляки, на противагу українській організації, ініціювали створення полонофільського комітету – Руського собору. Щодо австрійської влади, то вона відкинула політичні вимоги українців, але пішла на значні поступки у культурній сфері. Відчувши послаблення, українська громада активізувала діяльність. Виявами цієї активності стали: видання першої у Львові газети українською мовою – «Зорі Галицької» (1848–1852); скликання з'їзду діячів науки та культури – Собору руських учених (1848); заснування культурно-освітнього Товариства «Галицько-Руська матиця» з метою видання книжок для народу (1848); відкриття у Львові Народного дому з українською бібліотекою, музеєм і народним клубом (1848); створення у Львівському університеті кафедри української мови (1849).

У середині XIX ст. українська спільнота набула першого досвіду парламентаризму. У скликаному в липні 1848 р. Австрійському парламенті інтереси українців представляли 39 із 96 депутатів від Галичини. Склад українських депутатів повністю відображав соціальний стан Галичини: 27 селян, 9 священників, 3 інтелігенти. Депутати від українського народу виступали за безплатне скасування кріпацтва, поліпшення становища селян, розглядали різні аспекти національних відносин (зокрема подали петицію, підписану 15 тис. осіб, що містила вимогу поділу Галичини на польську й українську частини).

Революція 1848–1849 рр., загостривши соціальні суперечності, сприяла піднесенню національно-визвольних рухів. На жаль, ні польський національний рух, очолюваний Центральною радою народовою, котрі заявили про свою прихильність до демократії та обіцяли справедливе розв'язання національних питань, не визнали за українським народом права на самовизначення, ігнору-

вали його національні інтереси. Цим вони відштовхнули від себе українське населення, підірвали єдність усіх революційних сил, примусили лідерів західноукраїнських суспільно-політичних організацій шукати компроміс з центральною владою Австрії.

Революція 1848–1849 рр. мала важливе значення для населення західноукраїнських земель. Вона, зокрема, значно вплинула на соціально-економічне та політичне становище західних українців; сприяла зростанню національно-політичної свідомості українців; консолідації української та інших поневолених націй Австрійської імперії; стала початком національно-визвольної боротьби українського народу, зближенню українців Східної Галичини, Північної Буковини і Закарпаття; було скасовано панщину та кріпосні повинності; аграрна реформа допомагала розвитку ринкових відносин; селяни здобули громадянські права; широкі народні маси долучилися до політичного життя; українці здобули право взяти участь у виборах до парламенту, отримали досвід політичної боротьби. Революція спонукала західноукраїнську інтелігенцію стрімко перейти від культурницької до політичної діяльності зі захисту крайової автономії, створення першої української політичної організації – Головної руської ради. Скориставшись наданими політичними правами та свободами, українські діячі вибороли місця в Австрійському парламенті, почали впливати на політичне життя у Східній Галичині та Буковині, захищати національні права й інтереси.

У Галичині в складі Австро-Угорщини, завдяки активній діяльності Івана Франка, Михайла Грушевського, Андрея Шептицького й інших громадських, церковних і політичних діячів, завершено формування української політичної нації. Прогресивні галицькі українці остаточно відмовилися від попередньої назви «русини» та прийняли самоназву «українці».

1 листопада 1918 р. у Львові було проголошено ЗУНР, яка постанала як наслідок національно-визвольних змагань українців Галичини, Буковини, Закарпаття. Ця українська держава фактично існувала протягом 1918—1919 років, формально ж і до 1923 року території Західної України зі столицею у Львові. Постала після

Першої світової війни в результаті розпаду Австро-Угорщини. Значна заслуга у її створенні належить учасникам національного відродження XIX ст., зокрема К.Левицькому, Ю.Романчуку, Є.Петрушевичу, А.Шептицькому та ін.

1. Тищик Б. Й. *Історія держави і права Австрії та Австро-Угорщини (X ст. – 1918 р.)* : навч. посібник / Б. Й. Тищик. – Львів : Юрид. ф-т Львів. нац. ун-ту імені Івана Франка, 2003. – С.49.
2. Сарбей В. Г. *Національне відродження України* / В. Г. Сарбей. – К. : Видавн. Дім «Альтернативи», 1999. – Т.9. – С.44.

Тищик Б.Й.

Львівський національний університет імені Івана Франка

КОНСТИТУЦІЯ СПОЛУЧЕНИХ ШТАТІВ АМЕРИКИ – ПЕРША ДІЮЧА КОНСТИТУЦІЯ СВІТУ (ДО 230-РІЧЧЯ ОСНОВНОГО ЗАКОНУ США)

Ще у давнину територія Америки(Північної і Південної) була заселена людьми, які, як вважає більшість дослідників, перейшли туди суходолом з Азії, оскільки рівень Берингового моря був значно нижчий, ніж тепер. Сліди їхньої цивілізації виявлено в Америці за 12 тисячоліть до н.е.

Та Америка, що зустріла європейців у XVст., коли туди вплив Х.Колумб, виявилась досить густонаселеним континентом. Вважають, що у Західній півкулі проживало на той період стільки ж людей, скільки й у Західній Європі – близько 40 млн. Це населення Х.Колумб, а за ним й усі європейці назвали індіанцями(Х. Колумб був переконаний, що відкрив «Індію», морський шлях до якої він, власне, шукав). Індіанські звичаї та культура тієї доби були дуже строкатими. Це, безперечно, пов'язано з великою територією та відмінністю у природних умовах. У Центральній Америці існували вже досить високорозвинені цивілізації і держави – Інків, Ацтеків, Майя, у той час, як у північноамериканських

індіанців існував ще родоплемінний устрій, не було писемності, металевих знарядь і зброї.

Х.Колумб не був, правда, першим європейцем, який доплив до берегів Америки. Ще у X ст. це зробили нормани(вікінги) на чолі з норвежцем Еріком Рудобородим. Власне вони заснували тут перше європейське поселення, обстежили частину узбережжя нинішньої Канади. Однак норвежці невдовзі повернулись на батьківщину і контакти з американським континентом були надовго припинені.

У 1499-1504рр. Центральну та Південну Америку відвідав італієць Америго Веспуччі, який склав першу мапу узбережжя й описав ці землі у своїй «Хроніці», назвавши їх Новим світом. Згодом європейці назвали нововідкриті землі на його честь Америкою[4, с.128]. Іспанці вже у першій половині XVI ст. захопили всю Центральну Америку, значну частину Південної, висадились у Флориді, обстежили південно-західні землі майбутніх Сполучених Штатів аж до р. Міссісіпі. Північну частину континенту поступово відкривали і досліджували французи: вже у 30-х роках XVI ст. француз Жак Картье подорожував територією нинішньої Канади. Французи заснували тут перше постійне поселення – Квебек, а згодом дійшли до р.Міссісіпі, спустились нею до гирла у Мексиканській затоці, де заснували м. Новий Орлеан.

Не відставали від цих колонізаторів і англійці. Перша їхня колонія в Америці була заснована у 1585р. але вона проіснувала недовго, а постійним стало поселення Джеймстаун, засноване 1607р. Цих поселень-колоній стало виникати щораз більше, вони охоплювали все більші території, спочатку на узбережжі Атлантичного океану, а далі углиб континенту. Власником цих «вільних» земель(індіанці до уваги не бралися) оголошували себе англійські монархи. Нововідкриті землі вони роздавали у власність або в оренду чи продавали своїм родовитим прихильникам, торговельним компаніям та ін.

Так, величезні володіння отримали лорд У.Пен, лорд Дж. Калверт, торговельна компанія Гудзонової затоки тощо[2, с.8-12].

Невдовзі(у другій половині XVI – у XVII ст.) на території Північної Америки виникло 13 великих англійських колоній. Управління цими колоніями здійснювалося по-різному: серед них були колонії державні, тобто вони належали безпосередньо британській короні(Массачусетс, Джорджія, Нью-Гемпшир, Нью-Йорк, Нью-Джерсі, Вірджинія, Північна і Південна Кароліни), три колонії були приватні(Делавер, Меріленд, і Пенсильванія), дві мали право самоврядування(Род-Айленд і Коннектикут). Усіма колоніями управляли губернатори, яких призначав або затверджував король. Вони, у свою чергу, призначали усіх місцевих урядовців та суддів. В усіх колоніях існували виборні законодавчі збори, які, проте, великої ваги не мали. Будь-яке рішення чи то губернаторів, чи законодавчих зборів могла відмінити метрополія(король, парламент чи уряд)[5, с.14-15].

Наявність великого, по суті невичерпного резерву вільних земель, відносна свобода, відсутність кріпосного права, свобода вибору професії, віросповідання сприяли зростанню кількості охочих емігрувати з Європи до Америки, особливо з Англії, де десятки тисяч звільнених від особистої залежності селян не мали ані землі, ані праці.

Економічний розвиток колоній відбувався дуже нерівномірно. Загалом він розпочався зі стадії, якої досягла Європа у XVII ст., тобто зі стадії раннього капіталізму. У кількох північно-східних колоніях досить інтенсивно розвивалася промисловість, торгівля, виникали міста, будувались дороги, мости, фабрики, розвивалось суднобудування, у сільському господарстві розвивалось фермерство,. Цей регіон отримав назву Нова Англія. Центральні колонії в основному виробляли і експортували зерно, кукурудзу, борошно, ром і ін.

Південні колонії – Вірджинія, Меріленд, Північна та Південна Кароліна розвивались по-іншому. Економічний і соціальний устрій цих колоній визначали великі землевласники-плантатори, які господарювали, використовуючи у широких масштабах працю негрів-рабів, яких довозили з Африки, торгували ними у колоніях та ін. Існувала тут і деяка промисловість, розвивалась торгівля.

На початку XVIII ст. між колоніями встановлено постійний поштовий зв'язок, стала розвиватися власна, американська освіта і культура, у 1636р. засновано Гарвардський коледж у Кембриджі, потім-інші, почали створюватися публічні бібліотеки, видаватися книги, у 1704р. вийшла перша в колоніях газета до 1745р. газет видавалося вже 22[5, с.11-12].

Економіка колоній в цілому розвивалася швидко, чому сприяли великий резерв вільних земель, багатство природи, корисних копалин, зручні морські гавані, численні ріки, інтенсивна імміграція з Європи, а далі – Азії, Африки. Швидко формувалася американська буржуазія, різні групи землевласників - великих і дрібних, найманих промислових і сільськогосподарських робітників, ремісників і ін. Зберігалось й рабство, а рабів, особливо на Півдні, було щораз більше.

Економічні і політичні інтереси колоній, що стрімко розвивалися, вступали у щораз більшу суперечність з політикою метрополії. Англія обклала колонії численними податками, поборами і митами, всіяко намагалася обмежити їхнє все зростаюче стремління до автономії.

Коли в Англії вибухнула(у 1688-89рр.) «Славна революція», повалено владу короля Якова II[3, с.279-280], повстало і населення Нової Англії. Губернаторів і найбільш ненависних чиновників було прогнано, відновлено самоврядний статус колоній. Великий вплив на населення мали прийняті в Англії «Біль про права»(1689р.), «Закон про віротерпимість»(1689р.), а також «Трактат про управління»(1690р.) відомого англійського мислителя Дж. Локка де йшлося про те, що система управління створюється не на основі «божественного права», а на підставі договору між людьми, а вони від природи наділені невід'ємними правами на життя, свободу і власність. Зростання політичної свідомості населення сприяло активізації політичної боротьби. Настав період творення нової, північноамериканської нації, коли паралельно з таким важливим чинником, як створення національного ринку, - формувались нова ідеологія, культура, мистецтво, наука, традиції. До того ж, на відміну від Європи, де міцні позиції у суспіль-

но-політичному житті утримувало духовенство, що підтримувало існуючу владу, в Америці існувала повна свобода віросповідань, різні церкви, секти і т.п.

У XVIII ст. Англія продовжувала свою попередню політику визиску і експлуатації колоній. Впродовж лише перших шести десятиліть XVIII ст. англійський парламент неодноразово ухвалював закони, що всіляко стримували розвиток промисловості і торгівлі у колоніях, намагаючись повністю пристосувати їх до потреб метрополії. Особливо обурили населення колоній закон про гербовий збір (1765р.), закон про заборону вивозу без дозволу Англії хутових виробів, уведення прямого подушного податку на все вільне населення (1864р.), квартирний акт (1765р.), згідно з яким колоніях за рахунок населення і часто в його домах належало розміщувати і утримувати англійські гарнізони.

В середині XVIII ст. населення англійських колоній в Америці становило 1,5 млн. осіб. До того ж після англо-французької війни 1756-1763 рр. Англія відібрала у Франції ще й Канаду[6, с.111-116]. Матеріальний тягар ведення цієї війни і післявоєнного облаштування захоплених величезних земель Англія знову ж таки поклала на свої американські колонії.

Отож, в колоніях все вільніше наростало загальне невдоволення політикою метрополії, виникали різні революційні товариства, союзи, клуби, серед яких наймасовішим були «Сини свободи». Почався бойкот всіляких заходів англійських властей, напади на податківців, митників та суддів. У Бостонському порту 1873р. група городян викинула у море вантаж обкладеного високим в'їзним митом чаю, що привезла англійська Ост-індська компанія. Влада у відповідь застосовувала репресії, а населення колоній почало озброюватись.

У вересні 1774р. у м. Філадельфії (Пенсильванія) відбувся з'їзд представників колоній – т. зв. перший континентальний Конгрес, який прийняв «Декларацію прав» американських колоністів. Видано заклик про бойкот англійських товарів та створення сітки місцевих комітетів, які повинні збирати військові припаси та почати запис до війська добровольців.

У квітні 1775р. війна з Англією справді почалась. Головнокомандувачем збройних сил колоній призначено Дж. Вашингтона.

Колонії, одна за одною, стали оголошувати себе суверенними державами – штатами, приймати свої декларації незалежності та конституції, формувати свій адміністративний апарат та збройні сили – загони добровольців-ополченців. Їх – штатів – налічувалось тоді 13.

Ще коли тривала війна, континентальний Конгрес, який продовжував роботу, у липні 1776р. прийняв Декларацію незалежності США, проект якої виробила комісія Конгресу, провідну роль у якій відіграв Т. Джефферсон.

У Декларації незалежності проголошено «невід’ємні природні права людей»: право на життя, свободу і прагнення до щастя, а також право на опір насильству та створення відповідних щодо своїх стремлінь властей (урядів) і право повалення їх, якщо вони не захищають народні інтереси. У Декларації також проголошено про утворення нової держави – Сполучених Штатів Америки[8,с.168-171].

Проголошення Декларації незалежності означало остаточне і цілковите розірвання стосунків з Англією, але водночас - необхідність незалежного державно-політичного, економічного й соціального розвитку, самостійного державного будівництва. Належало як найшвидше створити державний апарат, своє законодавство, судову систему, регулярні збройні сили, фінансову систему, дипломатичну службу і т.п.

У листопаді 1777р. після довгих і складних дебатів Конгрес прийняв «Статті конфедерації», які дехто з дослідників і політиків вважає першою конституцією США. Вказаний закріпив конфедеративну форму державного устрою США, оскільки штати не бажали відмовлятися від свого суверенітету.

За ними закріплено широкі права – хіба що окрім права вести війни без згоди Конгресу (з індіанцями – можна) та встановлювати з іншими країнами дипломатичні стосунки, укладати союзи. Про це у ст. 2 писалось так: «кожен штат зберігає своє верховенство, свою свободу й незалежність, а також всю свою владу, всю

юрисдикцію і всі права». «Вільні жителі» кожного з цих штатів користувалися «всіма привілеями і пільгами вільних громадян у всіх штатах».[7,с.52]

Створювалися спільні державні органи: законодавчим органом став однопалатний Конгрес, виконавчим – Комітет штатів.

Кожен штат посилав у Конгрес своїх представників – делегацію у кількості від двох до семи осіб. У Конгресі кожна делегація мала один голос. Делегатам гарантувалася свобода висловлювань, а на час сесій Конгресу, доїзду та від'їзду з сесій вони користувалися недоторканністю.

У Комітет штатів кожен штат посилав по одному делегату. Комітет обирав свого голову. Окремої посади президента у «Статтях конфедерації» не передбачено.

Для прийняття законів, постанов та інших нормативних рішень Конгресом(також Комітетом) потрібна була згода щонайменше дев'яти штатів(3/4).[7,с.58-59].

Отже, конфедерація США не була ще єдиною державою, навіть – не союзною. Це був тимчасовий союз самостійних держав – штатів, які об'єдналися для досягнення певних цілей – ведення спільної війни з Англією, «забезпечення своїх вольностей» та взаємної і загальної користі»[7,с.52-53].

«Статті конфедерації» не варто вважати конституцію США, а лише різновидом міжнародного договору, оскільки у них не було врегульовано багатьох питань, які повинні регулюватись конституціями, Конфедеративне об'єднання штатів значною мірою мало символічний характер: центральні державні органи не мали необхідних повноважень, ні важелів впливу у галузі фінансової політики, оборони, утримання армії і флоту і т.п. Не було утворено центральних адміністративних відомств(крім Комітету штатів, Комітету закордонних справ і ще одного-двох) та служб, не було прийнято єдиного бюджету, не існувало єдиних грошей, штати випускали власні паперові гроші й облигації. Конгрес не мав права накладення податків, отже, не мав власної фінансової бази.

З іншого боку, прийняття «Статей конфедерації» й утворення конфедеративного союзу штатів стало значним кроком вперед

у становленні американської державності. Саме у межах конфедерації були закладені економічні, політичні, соціальні, зрештою психологічні засади цієї державності, юридичною основою якої стане Конституція 1787р.

Між тим війна за незалежність колоній-штатів з Англією тривала. У неї включилась і Франція, яка надавала США значну воєнну і дипломатичну допомогу. Проте з плином часу численні недоліки конфедеративного об'єднання штатів ставали дедалі очевиднішими. Недарма Дж. Вашингтон образно назвав «Статті конфедерації» піщаною мотузкою, якою пов'язані штати [5, с.41]. У 1783 році англо-американська війна закінчилась: у квітні у Парижі ворожі сторони підписали мирну угоду. Англія визнала незалежність, суверенітет і свободу усіх тринадцяти колишніх своїх колоній, а тепер держав – штатів (Канада залишалася колонією Англії). Отже, Сполучені Штати здобули перемогу, відстояли свою свободу і державність.

Між тим, потреби економічного розвитку країни – необхідність створення єдиної твердої валюти, єдиного бюджету, внутрішнього ринку, розвитку промисловості, сільського господарства, внутрішньої та зовнішньої торгівлі, єдиної митної і тарифної політики, потреба створення збройних сил, воєнного флоту, а також зовнішні причини – необхідність створення дипломатичної служби, скерування і фінансування своїх послів, а також інших дипломатичних, торгівельних та військових представників у різні країни світу, прийняття дипломатів інших країн, укладення з іншими країнами світу різних угод, налагодження відносин – все це, як і низка інших обставин, зумовлювали необхідність створення тіснішого союзу штатів, ніж конфедерація. Крім цього, різко відчувалася слабкість, іноді безпорадність Конгресу і Комітету, які не мали достатніх повноважень, правових можливостей і реальних сил для розв'язання багатьох питань. Штати тим користувались, обстоюючи власні інтереси. Дев'ять з них, наприклад, сформували свої армії, кілька – мали ще й військові флоти.

Однак і серед населення країни, насамперед промисловців, торговців, фермерів, політичних діячів посилювались тенденції

та переконання про необхідність створення тіснішого союзу. Цього вимагало саме життя.

У 1786р. з приводу територіального конфлікту між кількома штатами, як і інших непорозумінь, вирішено навесні 1787р. скликати у м. Філадельфії з'їзд представників від усіх штатів, назвавши його Конвентом (згодом частіше стали вживати назву «Конгрес»).

Конвент зібрався у травні 1787р. Приїхало 55 делегатів, серед яких були майже усі визначні діячі тогочасних Сполучених Штатів: Б. Франклін, Дж. Медіссон, А. Гамільтон, Дж. Вільсон, Р Кінг і ін. Головою Конвенту обрано Дж. Вашингтона [4,с. 160].

Конвент був уповноважений доповнити «Статті конфедерації» і вирішити низку поточних проблем. Однак, порадившись, делегати не стали цього робити, як згадував потім Дж. Медіссон, а «з мужньою вірою у свою країну» розпочали розроблення основного закону нової, вищої форми правління – федерації. Вони визнали, що головною потребою дня стало створення єдиної союзної держави, у якій автономна влада дотепер майже незалежних штатів буде «примирена», «узгоджена» з сильною владою центральних властей. Функції цих властей повинні бути, порівняно з «Статтями конфедерації», значно розширені. Делегати загалом дійшли згоди, що центральній владі повинно належати право карбувати єдину для всіх монету випускати паперові гроші, регулювати внутрішню та зовнішню торгівлю, утримувати збройні сили, оголошувати війну і укладати мир тощо.

Більшість делегатів, які зібрались на Конвент, були прихильниками теорії Ш. Монтеск'є і Дж. Локка про поділ влади і рівновагу її гілок у політиці країни, тобто про необхідність існування рівноправних, взаємопов'язаних та взаємоконтрольованих законодавчої, виконавчої та судової гілок влади. Зате тривалі дискусії викликали такі питання, як структура цих властей, порядок їх формування, проблема подальшого ввозу негрів-рабів, система рабоволодіння загалом і ін.

Врешті, у кінці травня проєкт Конституції було схвалено і опубліковано. Далі його повинні були ратифікувати $\frac{3}{4}$ штатів (тобто хоч би дев'ять з тринадцяти). Тут виникли нові проблеми.

Ратифікація Конституції проходила складно: з одного боку штати лякала сильна центральна влада, що гнобитиме їх надто великими податками, втягуватиме їх у війни, не рахуватиметься з їхньою автономією. Особливо цього побоювались малі штати. З іншого боку, загал населення штатів вимагав від своїх законодавчих зборів не ратифікувати Конституцію, оскільки у ній взагалі не було розділу про права і свободи громадян.

Ці перепони вдалось перебороти таким чином: законодавці обіцяли, що найближчим чином внесуть відповідні доповнення(поправки) до Конституції. Населення і штати повірили. Унаслідок п'ять штатів, які спочатку відмовлялися ратифікувати Конституцію(з-поміж них Вірджинія, Нью-Йорк, Массачусетс і ін.) ратифікували її. Всього за ратифікацію проголосувало 11 штатів, і 18 вересня 1787р. Конституція набула чинності.

Конституція США - невелика за обсягом. Вона складається зі вступу, яким слугує Декларація незалежності, та семи статей, поділених на розділи.[7,с.60-71]. У Конституції зазначено, що Сполучені Штати є вже не конфедеративним союзом окремих суверенних держав-штатів, а союзною федеративною державою, з сильними центральними властями, наділеними достатньо широкими повноваженнями.

Основу побудови системи центральних органів становить засада розподілу влади на законодавчу, виконавчу і судову гілки.

Питання законодавчої влади врегульоване у ст.1, поділений на десять розділів. Органом законодавчої влади є Конгрес, який складається з двох палат-Палати представників і Сенату. Палата представників, своєю чергою, складається з делегатів, що їх обирає населення штатів по виборчих округах на два роки. Делегатом може бути особа, яка досягла 25-річного віку, є впродовж останніх семи років громадянином США і на момент виборів - мешканцем штату, де її обирають. Обирали по одному делегату від 30 тис. мешканців. Отже, кількість представників від штатів у

нижчій палаті(їх називали конгресменами) була і є неоднаковою, бо залежить від кількості населення.

Палата представників обирала голову-спікера й інших посадових осіб, створювала постійні і тимчасові комітети й комісії, лише їй належало право починати процедуру імпічменту.

Сенат Сполучених Штатів складався з делегатів від кожного штату-по двоє, незалежно від кількості населення. Сенаторів обирали законодавчі органи штатів на шість років. На першому ж засіданні Сенату сенатори(за жеребкуванням) поділялися на три групи. Першу їх третину переобирали через два роки, другу-через чотири, третю-через шість. У такий спосіб що два роки повністю переобиралася Палата представників і третина сенаторів.

Сенатором могла бути особа, котра досягнула 30-річного віку, впродовж останніх дев'яти років була громадянином США і на час виборів-мешканцем штату. Головою Сенату за посадою був віце-президент країни. Сенатові належало виняткове право здійснювати судочинство у справах імпічменту, порушених нижчою палатою.

На чергові засідання Конгрес збирався не рідше, ніж раз на рік, його делегати отримували за службу винагороду, визначену законом. Недоторканість делегатів Конгресу діяла лише під час присутності на сесіях Конгресу та дороги «туди-назад». Паралельно на будь-якій іншій державній службі працювати вони не мали права.

У тій же першій статі визначено порядок прийняття законів та інших рішень Конгресу, його компетенція. Зокрема, до виключної його компетенції належало прийняття, доповнення, відміна законів, запровадження податків, мит, акцизних зборів, схвалення бюджету країни, карбування монет, випуск грошей, оголошення війни, укладення миру і ін.

У розділі 10 статті 1 зафіксовані заборонені для штатів дії: міжнародні стосунки, ведення війни(окрім військових дій з індіанцями),випуск грошей і ін.[7,с.65-66].

У статі 2 йдеться про виконавчу владу. Вона надана президентові Сполучених Штатів. Він обирається двоступеневими ви-

борами на чотири роки і можливості його переобрання за кількістю Конституція не обмежила.

Отож, населення штатів у визначеній Конституцією день (перший вівторок після першого понеділка листопада місяця, що чотири роки) обирає так званих виборників - у кількості, яка дорівнювала кількості обраних штатом у обидві палати Конгресу депутатів. Обрані штатами виборники збиралися у столицях своїх штатів і голосували за ту чи іншу кандидатуру у президенти. Особа, яка зайняла друге місце-ставала автоматично віце - президентом, до компетенції якого належало виконання обов'язків глави держави у разі усунення президента з посади, його смерті, хвороби чи відставки. Президентом могла бути особа, яка: 1)була громадянином США; 2)досягла 35-річного віку; 3)проживала упродовж останніх 14 років на території США.

У розділі 2 цієї ж статі визначено права і обов'язки президента. Він, отже, був главою держави, представляв її у зовнішніх зносинах, був головнокомандувачем армії та ВМФ, мав право помилування, призначення послів та інших повноважних представників, суддів Верховного суду та вищих урядовців і військових командирів, мав право за «порадою і згодою Сенату» укладати міжнародні угоди і ін.

Президент повинен був періодично надавати Конгресові інформацію про стан держави (шляхом послань чи іншим). Тобто повноваження його були досить обширні.

У ст. 3 регламентовано органи судової влади у США. Вона вручена Верховному суду та нижчим федеральним судам, що «їх час від часу може призначати й засновувати Конгрес»[7,с.68]. Суддів Верховного суду призначають пожиттєво, і вони працюють «поки до них немає претензій». Суддів призначає президент, але за згодою Сенату.

Верховний суд діє, як перша і як друга (апеляційна)інстанції. Як перша інстанція він розглядає справи, що стосуються «послів, консулів та інших повноважних представників», а також справи, де однією, з сторін є штат, чи сторонами виступають громадяни різних штатів. У всіх інших справах він виступає як апеляційна

інстанція. У Конституції зазначено, що «усі справи про злочини, за винятком випадків імпічменту», у всіх судах мають розглядатися за участю присяжних[7,с.69].

Цікаво, що кількість членів Верховного суду у ст. 3 не встановлена - це мав визначити окремий закон про судоустрій. Він справдібув виданий у 1789р., і визначив склад ВС – шість осіб. Про інші судові органи у ст. 3 не йдеться. Про це йшлося у законі про судоустрій.

У ст. 4 Конституції зазначено, що Сполучені Штати гарантують кожному штатові республіканську форму правління й охорону кожного з них від нападу ззовні та на прохання влади штатів – від «внутрішніх виявів насильства»[7, с.70].

У ст. 5. зафіксовано можливість і спосіб внесення змін до Конституції: «Коли дві третини членів обох палат визнають за необхідне, Конгрес вносить поправки до цієї Конституції». Поправки належало вносити також на вимогу законодавчих зборів двох третин штатів, для чого скликали спеціальний конвент. В обох випадках прийняті поправки набували законної сили як частина Конституції лише тоді, коли вони ще й були ратифіковані законодавчими зборами чи конвентами $\frac{3}{4}$ штатів.

У ст. 6. наголошено, що і Конституція, і закони Сполучених Штатів та всі їхні угоди «є вищим законом країни», й судді, урядовці кожного штату «зобов'язані їх виконувати, хоч би в конституціях чи законах окремих штатів траплялися суперечні ухвали».

Накінець, у ст. 7 зазначено, що для вступу у дію цієї Конституції достатньо її ратифікувати конвентами дев'яти штатів, «що стверджують її вказаним чином»[7, с.71].

Конституція Сполучених Штатів, хоч і доволі коротка за змістом, в цілому є, безумовно, прогресивним документом, яким завершився початковий етап державного будівництва у країні, що з часу її прийняття стала федерацією. Про це з усією очевидністю свідчить той факт, що прийнята 230 років тому, Конституція діє (з певними доповненнями) до цього часу.

Значимість Конституції 1787р. полягає і у тому, що на відміну від Європи, де у той час існували переважно абсолютні чи

напівабсолютні монархії, у США проголошену республіканську форму правління у вигляді президентської республіки з класичним поділом на три гілки влади: законодавчу, виконавчу і судову. При цьому Конституція передбачала створення такого механізму, у межах якого кожна з гілок влади могла нейтралізувати узурпаторські посягання іншої, якщо б такі виникали.

В цьому плані, скажімо, тільки Конгрес міг приймати закони, які у певних випадках могли набирати чинності і без підпису президента; міг не виділити достатньо коштів на діяльність виконавчого апарату; Сенат міг відхилити будь-яку запропоновану президентом кандидатуру на вищі державні посади. Президент не мав законодавчої ініціативи, його можна було притягнути у порядку імпичменту до відповідальності.

Президент, у свою чергу, міг на певний час заблокувати прийняття закону, наклавши на нього вето, що було важливим застережним (і як показала подальша державна практика – ефективним) засобом впливу на Конгрес. Важливим засобом впливу на Конгрес і його політику, у тому числі крім внутрішньої – ще й міжнародну, були щорічні президентські послання до Конгресу, у яких містилися часто й відповідні законодавчі чи фінансові побажання.

Стосовно Верховного суду, то Конституція, зробивши його незалежним в своїй діяльності від інших двох властей, створила також передумови для надання йому у подальшому права конституційного нагляду над будь-якими правовими актами – федеральними чи штатів, у тому числі законами Конгресу і актами президента. Правда, судді Верховного суду теж могли бути усунені з посади в порядку імпичменту.

Конституція Сполучених Штатів, при усій її позитивності, не була позбавлена і певних недоліків. Це – мовчазне збереження на території країни рабства негрів, повне ігнорування прав тубільного населення – індіанців, відсутність у безпосередньому тексті Конституції розділу про демократичні права і свободи громадян, також певна невизначеність, нечіткість деяких її положень, що згодом дало привід до різного їх тлумачення.

Не дивлячись на це, Конституція Сполучених Штатів Америки, 230-річчя з часу прийняття якої у вересні 2017р. відзначатиме американський народ, є видатним державно - правовим актом політичної історії цієї країни.

1. *Історія Сполучених Штатів / Гол.ред. Говард Синкотта. Пер. з англ. – Київ: Діалог інтернешнл, 1999. – 406 с.*
2. *Очерки новой и новейшей истории США: в 2-х т. Т.1 / Под ред. Г.Н. Севостьянова. -Москва: Изд. АН СССР, 1960. – 629 с.*
3. *Страхов М.М. Історія держави і права зарубіжних країн.- Київ: Вид. дім «ІнЮре», 2003. – 653 с.*
4. *Тищик Б.Й. Історія держави і права зарубіжних країн. Новий час(XVIIст. – 1918р.). / Б. Й. Тищик – Львів «Світ», 2013. – 750, [1] с.*
5. *Історія держави і права Сполучених Штатів Америки (XVIII ст. - 1918 р.) : тексти лекцій / Б. Й. Тищик ; Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. - Львів : Вид. центр ЛНУ ім. І. Франка, 2008. – 157 с.*
6. *Тіндалл Дж. Історія Америки /Дж. Б. Тіндалл, Е. Д. Шай [пер. з англ. Л. Притула, Г. Сташків, О. Щур]. – Львів : Літопис, 2010. – 904 с.*
7. *Хрестоматія з історії держави і права зарубіжних країн: у 2-х т. / За ред. чл.-кор. А Пр.Н України, проф. В.Д. Гончаренка. Т.2. – Київ: Вид дім «Ін Юре», 1998. – 716 с.*

Кольбенко А.В.

доцент кафедри історії держави, права та політико-правових вчень Львівського національного університету ім. І. Франка

РЕВОЛЮЦІЯ 1848 РОКУ В АВСТРІЇ ТА ЇЇ ВПЛИВ НА СТАНОВИЩЕ СХІДНОЇ ГАЛИЧИНИ

Початок XIX ст. в Австрії та інших європейських державах був пов'язаний з інтенсивним промисловим розвитком та утвердженням буржуазно-демократичних перетворень внаслідок революційних подій у Франції. Стара феодальна модель суспільного розвитку усіма силами намагалася продовжити своє існування, але нею були вже не задоволена велика кількість людей.

Буржуазія, хоч і володіла великими матеріальними та фінансовими ресурсами, не мала достатньої можливості впливати на політичне життя в Австрії. Надзвичайно важливими були умови життя у робітників, кількість яких внаслідок промислового розвитку значно збільшилася. Їх робочий день часто тривав 12-14 годин, заробітна плата була низькою. Складним також було становище у селян, котрі зобов'язані були виконувати різноманітні феодалські повинності.

Тому, коли 29 лютого 1848 року в австрійській імперії почали поширюватися слухи про революцію у Франції, незадоволення населення австрійською владою стало наростати з новою силою.

Третього березня у Відні населення почало вимагати відставки уряду, відміни цензури, видання конституції та призначення відповідальних міністрів.

В країні розпочалися демонстрації, які згодом переросли у відкриту боротьбу, внаслідок якої руйнувалися фабрики, розграбовувалися магазини, знищувалися митні застави та інше. Під впливом цих подій активізувалась і національно-визвольна боротьба тих народів, які були залежні від Австрії. Першими на боротьбу піднялись угорці. Зокрема, 3 березня вождь угорських демократів – Лайош Кошут виступив на засіданні угорського сейму із закликом до проголошення незалежної Угорщини, прийняття її конституції та створення відповідних державних органів. Під тиском народних мас угорський сейм 18 квітня прийняв закон про відміну селянських повинностей, а також закони про ліквідацію десятини, організацію національної гвардії, муніципальне самоуправління, свободу друку та слова.

17-19 березня сербські студенти, які навчалися в Пешті склали програму «17 пунктів» у якій заявили про свою братську любов до угорської нації, визнали угорську мову державною, але разом з тим декларували визнати сербів окремою нацією, домагалися вільного вживання рідної мови в місцевій адміністрації, школах і церкві, щорічного скликання сербського національного конгресу.

Надзвичайно гостро розвивались угорсько-хорватські відносини. Програму національного хорватського руху розробила

Велика народна скупщина, яка зібралась 25 березня. Мова йшла про об'єднання всіх територій заселених хорватами в Австрії та Угорщині. В програмі також передбачалось скликання щорічного собору, призначення уряду, створення самостійних хорватських міністерств, національного банку, створення національної армії.

Революційно виступали і чеські політичні кола. Зокрема, саме з ініціативи чехів, в червні 1848 року, у Празі був скликаний всеавстрійський конгрес слов'янських народів. Лідер чеських демократичних сил Ф. Палацький навіть звертав на пригнічене становище українців, що викликало обурення польських делегатів, які вважали українців і поляків одним народом.

Національно-визвольна боротьба пригноблення народів змушувала австрійську владу йти на поступки. Зокрема імператор Фердинанд був змушений видати патент про скликання загальнодержавного представницького органу, Установчих зборів, прийняв відставку канцлера Меттерніха, оголосив про встановлення відповідальності уряду перед парламентом. Ним також була подарована Конституція від 25 квітня 1848 року.

Не менш важливим наслідком революційних подій була ліквідація кріпосного права, відміна феодальних повинностей та закріплення особисто та майнової свободи селян.

Східна Галичина, будучи частиною тогочасної Австрійської монархії, також була залучена до революційних подій та їх наслідків. Зокрема, патентом австрійського імператора Фердинанда I 17 квітня 1848 року було оголошено, що з 15 травня 1848 року в Галичині скасовуються всі панщинні роботи і підданські данини за рахунок держави.

Користуючись задекларованими конституційними свободами, представники галицької інтелігенції та духовенства заснували 2 травня 1848 року у Львові Головну Руську Раду на чолі з єпископом Г. Яхимовичем. Обмежену програму Ради підтримали також представники Закарпаття, які прагнули вийти зі складу Угорщини та об'єднатися з Галичиною у складі Австрійської монархії.

Головна Руська Рада проголосила єдність всього українського народу. Українські послы в австрійському парламенті поставили вимогу виділити українські землі, що перебували в межах австрійської держави, в окремий коронний край під управлінням намісника і приєднати до Галичини Буковину та Закарпаття. Це гостро суперечило бажанням поляків, які домагалися перетворити Галичину на польську провінцію. У боротьбі з поляками Головна Руська Рада організувала власні збройні сили – Народну Гвардію. Але австрійський уряд не виконав головної вимоги українців: не поділив Галичину на українську і польську частини.

В червні 1848 року у Львові було скликано Собор руських (українських) вчених, який накреслив широку програму організації української науки. Він домагався повного відокремлення українського народу від польського та російського і створення єдиної української наукової мови, єдиної граматики та правопису. Австрійський уряд дав дозвіл на заснування у Львівському університеті кафедри української мови та літератури.

Це дало можливість посилити розвиток національної свідомості українців насамперед завдяки діяльності греко-католицького духовенства, а пізніше адвокатів – українців. В цей час велике значення для поширення українських ідей мали також перша газета українською мовою «Зоря Галицька», Народний дім у Львові з українською бібліотекою, музеєм і народним клубом.

Посилась і політична активність української інтелігенції. Тому, вже у липні 1848 року в австрійському парламенті з 96 депутатів від галичини 39 були українцями. Парламентаризм давав можливість українським депутатам заявляти про бажання українського населення та захищати їх.

Однак, вже на початку грудня 1848 року ситуація в Австрійській монархії почала різко змінюватися. На австрійський трон прийшов Франц Йосиф, який поставив собі за мету відновити єдність і цілісність Австрійської імперії. 4 березня 1849 року Франц Йосиф окремим патентом проголосив нову Конституцію, яка була підготовлена урядом.

В цей час в Австрії почалася реакція, яка запанувала остаточно після того, коли австрійський уряд за допомогою російського війська, присланого царем Миколою I, приборкав революцію в Угорщині. 7 березня 1849 року австрійський парламент було розпущено, а Конституцію 1848 р. було скасовано. Уряд повернувся до попередньої системи централістично-бюрократичного правління у формі неоабсолютизму. Літом 1851 року була розпущена Головна Руська Рада. Це призвело до розчарування в здобутках національного руху у революційний період і зміцнило москвофільські настрої серед частини української інтелігенції.

У 50-их роках на території Галичини відбувалася також боротьба українців за збереження своєї слов'янської азбуки через те, що австрійський уряд підготував проект латинського правопису. Також велася боротьба за чистоту греко-католицького обряду проти замахів наблизити його до обрядів римокатолицької церкви.

Нове пожвавлення в житті Галичини почалося в 1860 році. 20 жовтня 1860 р. в Австрії було оголошено нову конституцію, якою було запроваджено крайові сейми. У них відразу відновилися національно-визвольна боротьба, оскільки більшість переважно становили поляки, які всі домагалися українців, як національно-політичні, так і національно-культурні повністю відкидали.

Після того, коли Австрія у 1866 році була розбита у війні з Прусією, в Галичині почали проявлятися москвофільські настрої. Видатні галицькі діячі, які раніше виступали за незалежність українського народу, відтепер почали заявляти про національно-культурну єдність Галичини з Росією. На противагу москвофілам почала формуватися група народовців, які відстоювали національний розвиток на народній основі. Ці дві групи формували власні паралельні заклади: клуби, товариства, органи преси та інше. Зокрема важливою подією в Галичині було заснування в 1868 році народовцями товариства «Просвіта».

Таким чином можна зробити наступні висновки:

- революція 1848 року в Австрії поклала початок національно-визвольній боротьбі тих народів, які перебували в складі

Австрійської монархії: угорців, сербів, чехів, хорватів, поляків, українців;

- Галичина безпосередньо була залучена у революційні процеси, що дало можливість консолідувати українську національну визвольну ідею та значно зміцнити позиції українців у Австрійській державі;

- настрої українців Галичини в більшості залежали від розвитку європейських процесів та посилення ролі і впливів різних політичних тенденцій;

- крім національно-культурних здобутків, революція 1848 р. дала змогу українцям Галичини здобувати більший політичний вплив через своїх послів до австрійського парламенту;

- відміна кріпосного права, внаслідок революційних подій, дала змогу селянам Галичини отримати громадянські права та розпочати розвиток аграрних відносин на нових буржуазних засадах;

- в період австрійського неоабсолютизму відбувся деякий спад національних змагань українців Галичини, однак досвід, здобутий у революційні часи, дав їм змогу підготовленіше захищати свої інтереси в кінці XIX – початку XX ст.

1. Бойко І.Й. *Галичина у державно-правовій системі Австрії та Австро-Угорщини (1772-1918)*. – Львів., 2017 – 311 с.
2. Воцелка К. *История Австрии*. – М., 2007. – 497 с.
3. Дорошенко Д.І. *Нарис історії України*. – Львів., 1991. – 573 с.
4. Кульчицький В.С., Настюк М.І., Тицик Б.Й. *Історія держави і права України*. – Львів., 1996. – 295 с.
5. Полонська-Василенко Н. *Історія України*. – К., 1992. – Т.2. – 606 с.
6. Тицик Б.Й. *Історія держави і права Австрії та Австро-Угорщини. – (X ст. – 1918 р.). (текст лекцій)*. – Львів., 2001. – 79 с.
7. Цьолнер Е. *Історія Австрії*. – Львів., 2001. – 712 с.

АДОЛЬФ ЧЕРВІНСЬКИЙ – ТЕОРЕТИК ТА ПРАКТИК ПОЛЬСЬКОГО СУДОЧИНСТВА ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ ХХ СТОЛІТТЯ

Історія організації та розвитку судочинства першої половини ХХ ст. у Східній Галичині буде неповною, якщо залишити поза увагою тих, хто творив цю історію. Одним із таких її творців був Адольф Червінський. Народився А. Червінський 1852 р. в сім'ї українського священика у Бучацькому повіті. Навчався у гімназії в Бережанах, згодом став студентом юридичного відділу Львівського університету Яна Казимира. У період навчання в університеті був членом організації українських студентів. Захищаючи інтереси українського студентства, А. Червінський разом з іншими членами організації підписав «Відкритий лист руських академіків до отця Наумовича». Отець Наумович був видавцем «Науки», в якій часто вміщували матеріали з наклепами на українську молодь [4, с. 37-38].

У 1876 р., одержавши університетську освіту, А. Червінський розпочав суддівську діяльність. Після закінчення успішної судової практики та складання суддівського екзамену у 1885 р він був призначений на посаду судді повітового суду в Радехові. Незабаром, у 1890 р. А. Червінського переводять до секретаріату Найвищого Судового трибуналу у Відні, де він працював упродовж двох років. На той час Відень був центром розвитку юридичної науки. Тому перебування у місті дало змогу йому значно збагатити та поглибити свої знання у галузі права [3, арк. 7].

Упродовж 1892-1901 рр. А. Червінський працював на посаді прокурора в Сяноку, Львові та начальником прокуратури в Стрию. Це сприяло закріпленню набутих знань у практичній діяльності, передусім в галузі криміналістики. Водночас А. Червінський

проводив для суддів наукові курси, метою яких була підготовка суддів до застосування в практиці нового кримінально-процесуального закону, який став чинним з 1898 р. У 1901 р. віденське міністерство юстиції призначає його інспектором судочинства в Галичині. Займаючи цю високу посаду (шість років), А. Червінський завжди ставився до суддів доброзичливо, з повагою, допомагав цінними порадами та робив слухні зауваження. Прийняті в цей період розпорядження та циркуляри були вміщені у так звану «червону збірку», яка стала справжнім посібником (*wade mecum*) для суддів [7, с. 171].

Багато сил у розбудову судочинства у Східній Галичині доклав А. Червінський у період 1907-1911 рр., коли він займав посаду голови окружних судів у Самборі, Тернополі, Львові. На цій посаді проявився організаційний талант А. Червінського: намагався усунути застарілі, бюрократичні форми роботи, запроваджував нові. Усе це дозволило підняти судочинство на вищий щабель [7, с. 171].

Однак найвагоміший внесок у розбудову та розвиток судочинства у Східній Галичині зробив А. Червінський у період 1912-1929 рр., коли займав відповідальну посаду голови львівського апеляційного суду. Варто зазначити, що А. Червінський на цій посаді усіляко сприяв Товариству українсько-руських правників у відстоюванні прав української мови в судах Галичини. Адже і в умовах конституційної Австрії часто не дотримувалися норм законодавства щодо використання української мови в судах. Голова львівського апеляційного суду вимагав у суддів, прокурорів та судових працівників чіткого та суворого дотримання мовних законів. З цією метою він звернувся до Товариства скласти запитальник, в якому б відображувалася реальна картина (конкретні факти) становища українських правників у судочинстві та використання української мови в судах [5, с. 17-18].

Перша світова війна негативно вплинула на стан судочинства в Галичині. За цих умов, взявши долю суддів та судових службовців у свої руки, долаючи величезні труднощі, А. Червінський організував садибу львівського апеляційного суду в Оломонці. У

Чеській Липі та Будзийовичах організував кримінальні суди. При цьому А. Червінський доклав чимало зусиль, щоб усім працівникам виплачували зарплатню [7, с. 171].

Після краху монархії Габсбургів і нетривалої українсько-польської війни Галичина потрапила до складу Польщі. Заслугою А. Червінського було те, що в нових політичних умовах, незважаючи на воєнне лихоліття, йому вдалося утримати на високому рівні східно-галицьке судочинство та поступово його розбудувати. Округ львівського апеляційного суду став одним з найбільших у міжвоєнній Польщі (другим після варшавського за кількістю судів та суддів). У 1927 р. округ львівського апеляційного суду охоплював територію площею 54 тис. кв. м. із населенням 4 млн. 852 тис. До складу входило 11 окружних та 116 повітових судів. Усього в судах округу працювало 1210 суддів та прокурорів, а також 54 прокурора, 1853 канцелярських службовців, 919 нижчих судових службовців та проходили практику 246 аплікантів [3, арк.. 5].

Судді, які працювали під керівництвом А. Червінського вважали його блискучим головою апеляційного суду. Не було таких ділянок судочинства, якими він би не займався і де б не відчувалося його керівництво. Знав всіх своїх підлеглих, особливо піклувався про аплікантів, які готувалися зайняти суддівську посаду. Значну увагу голова апеляційного суду приділяв організації нових судів та належної матеріальної бази для їх функціонування. Завжди піклувався про матеріальне становище суддів, судових службовців та їхніх родин. Суддя львівського апеляційного суду Ян Франке, який написав працю про судочинство в окрузі львівського апеляційного суду у 1917-1926 рр. охарактеризував А. Червінського як відомого юриста, суддею «із крові і кістки», беззастережно відданого своїй праці, досвідченого організатора судочинства, який досконало знав судовий апарат свого округу [3, арк.. 7].

А. Червінський здобув велику пошану як серед правничих кіл, так і громадськості за свою жертвність у вирішенні багатьох проблем суспільно-громадського життя. Він особливо турбувався

про долю дітей-сиріт, що залишилися без батьків внаслідок воєнного лихоліття. Завдяки зусиллям А. Червінського було утворено (1917 р.) і розвивало свою діяльність Товариство Опіки дітей та молоді. У складних економічних умовах товариство діяло 12 років і за цей час придбало п'ять приміщень [6, арк..1 ;7, с. 173].

Такі факти були не поодинокими. Ще до Першої Світової війни у Риманові діяло Товариство дитячого оздоровчого закладу, куди за невелику плату приймали на лікування дітей незможних батьків. Цей оздоровчий комплекс був широко відомий лікувальними можливостями соляно-лужних вод. Під час війни приміщення цього закладу було зруйновано, а товариство не мало відповідних коштів для їх відбудови. У 1926 р. судді і прокурори львівського і апеляційного округу на вшанування 50-річчя суддівської діяльності А. Червінського зібрали як подарунок 30 тис. злотих. Ці кошти голова апеляційного суду передав товариству на відбудову цього дитячого оздоровчого закладу. За рекомендацією А. Червінського товариство зобов'язалося щорічно приймати на один сезон 20 дітей з родин суддів та суддівських правників на безкоштовне лікування [6, арк.. 33].

Упродовж 1922-1937 рр. А. Червінський був головою Польського правничого товариства у Львові. Займаючи цю громадську посаду, А. Червінський захищав перед усім професійні інтереси правників. У 1937 р. Товариство налічувало 164 члени [2, арк.. 22, 23, 27].

Проте А. Червінський був не тільки організатором судочинства в Галичині, але й зробив суттєвий внесок у розвиток юридичних наук, залишивши значний науковий доробок. Його дослідження відзначилися точним, глибоким знанням предмета, були наповнені практичним змістом і ґрунтувалися на багатому практичному досвіді. У наукових працях А. Червінського досліджено багато проблем кримінального права, кримінального і цивільного процесу. Найвідомішими його працями є: «Ustrój sądów powszechnych», «Postępowanie karne przed sądem pierwszej instancji», «O postępowaniu przed sądami okręgowymi I grodzkimi

wedle projektu kodeksu postępowania cywilnego”, “Obrcny stan ustawodawstwa karnego przeciwko nieletnim w Polsce” [8,9,10, 11].

Аналіз наукових праць та висловів А. Червінського свідчить, що він належить до юристів ліберального табору. Визначаючи роль та значення судових органів у суспільстві, А. Червінський писав: «В правовій державі мусить існувати інституція до якої б кожен громадянин відносився з повагою і переконанням, що у разі необхідності знайде в ній швидке та справедливе вирішення проблеми. В культурному суспільстві такою інституцією може бути тільки суд» [7, с. 174]. Відстоюючи свої переконання він зазначав, що «... наше громадянство недооцінює важливість судочинства для суспільства та державного устрою. Суспільство пасивно відноситься до судочинства і почуття законності ще не проникло у всі групи суспільства» [7, с. 175].

А. Червінський обстоював позиції захисту загальнодемократичних засад організації та діяльності судових органів. Він наполегливо відстоював один із найголовніших принципів діяльності судової влади, її незалежність від виконавчої влади. Про це свідчить критичний аналіз А. Червінським «Закону про устрій загальних судів» 1928 р., згідно з яким у Польській республіці була проведена судова реформа. Оскільки «Закон» приймався в умовах зміцнення авторитарних засад державного устрою, то статті, які нормували правовий статус суддів мали неоднозначний і суперечливий характер, що давало змогу владі узалежнити суддівську корпорацію від себе. «Закон» хоч і проголосив формально конституційні положення про незалежність суддів, однак містив статті, які значно її обмежували. Це було найнегативнішим наслідком для системи правосуддя. А. Червінський висловив сумнів щодо реальності дотримання принципу суддівської незалежності, наводячи ст.102 §2 «Закону», за якою суддя, всупереч його волі, міг бути переведений в інше місце або відправлений на пенсію «для добра правосуддя або для поваги суддівського становища» - на підставі рішення загальних зборів вищого суду за поданням міністра юстиції. На його думку це було порушенням ст.77, 78 Березневої конституції про незалежність та неусуваність суддів.

А. Червінський доводив, що загальні збори суду не були судом з компетенцією до видання судових вироків, а лише адміністративною судовою інституцією, яка мала виконувати певні адміністративні дії [8, с. 33, 34].

А. Червінський наголошував, що «на всіх посадах, які утворюють суддівську ієрархію ставимо завжди три мети: утвердження поваги до закону, збереження честі та гідності суддівської корпорації та захист суддівської незалежності як необхідної умови право законності» [7, с. 175].

Аналізуючи організацію системи загальних судів згідно «Закону» 1928 р. А. Червінський виявив низку недоліків. Передусім це стосувалося діяльності окружних судів. Ці судді були другою інстанцією для гродських судів та вирішували апеляційні скарги на їхні вирoki. Такі справи розглядали два окружні та один гродський суддя. Оскільки таких справ було чимало, то залучили велику кількість гродських суддів, часто з недостатнім практичним досвідом, необхідним для розв'язання правових суперечок. До того ж вони надовго відволікалися від своєї роботи у гродських судах. Такий порядок, як зазначив А. Червінський, не стільки забезпечував справедливість рішення у другій інстанції, скільки підривав діяльність судів нижчої ланки [8, с. 12].

А. Червінський брав активну участь у законодавчих процесах, будучи членом секції кримінального права Кодифікаційної комісії [13, с. 327]. Це надало йому змогу ґрунтовно проаналізувати здійснення кримінального процесу в судах першої інстанції. Охарактеризувавши новий польський кримінальний процесуальний кодекс 1928 р. як такий, що відповідає вимогам, А. Червінський висловив думку про занадто узагальнені положення кодексу, застосування яких у судовій практиці призведе до розбіжностей у їх трактуванні [9, с. 65-66]. Новий польський кодекс цивільного процесу 1930 р. також став предметом наукових досліджень А. Червінського. Зробивши науковий аналіз основних статей цього кодексу, А. Червінський висловив сумнів щодо занадто загальних його положень, оскільки «запозичені з австрійської та німецької процедур і відредаговані у стислій формі вони стали менш чіткі-

ми» [10, с. 106]. Особливо його непокоїли ті положення кодексу, що могли уповільнити цивільний процес, зокрема, відсутність чіткого врегулювання щодо вирішення дрібних справ [10, с. 111].

Особливу увагу А. Червінський приділяв проблемі підліткової злочинності та організації судів для неповнолітніх. Він вважав, що у польському законодавстві відсутня гарантія справедливого вироку для неповнолітніх. Відповідно до законодавства міністр юстиції міг утворити суди для неповнолітніх при окружних судах у кримінальних справах. Такі справи розглядалися суддею особисто. Ця обставина викликала у А. Червінського певний сумнів щодо гарантії справедливого вироку. На його думку, такі справи мали б розглядатися більшою кількістю суддів, щоб гарантувати безпомилковий справедливий вирок і про що свідчив міжнародний досвід. А. Червінський довів, що у багатьох країнах цій проблемі надавали більшого значення [11, с. 97-99; 13, с. 672-673]. Практика суддів підтвердила ці зауваження. Суттєві помилки допускали гродські суди львівського апеляційного округу в розгляданні справ неповнолітніх. Найчастіше порушували процедури слідства (слідство починали без попереднього розгляду і рішення окружного суду; простежувалася неузгодженість у багатьох питаннях слідства з окружним судом; без належних обґрунтувань щодо вживання запобіжних заходів; шаблонне використання тимчасового арешту), не обґрунтовувалися вироки та міра покарання [1, арк.. 15-16]. Усе це не сприяло справедливому розгляду справ. Проявляючи свою далекоглядність, А. Червінський вважав неприпустимою економію коштів, коли йшлося про боротьбу зі злочинність неповнолітніх. Він доводив, що обов'язком суспільства є вирвати дітей з вулиці, дати їм притулок, забезпечити виховання, навчити професії, яка б дала їм можливість заробляти [11, с. 102-103].

Важливою запорукою справедливого судочинства і право законності А. Червінський вважав розвиток науки та високий професійний рівень підготовки суддівських кадрів. Зокрема, він наголошував, що «Судочинство тільки тоді буде відповідати своєму завданню, якщо судді будуть мати високий рівень теоретичних

знань. Теорія права є найліпшою і найточнішою підставою для правильного трактування сумнівних положень, вона пояснює суть закону і мету спеціальних положень, вона робить право, яке є мертвою буквою, правом живим, тому практика повинна здійснюватися у відповідності з наукою права; практика і наука повинні взаємно збагачуватися; з іншого боку судді повинні врахувати дух часу і потреби практичного життя, інакше їхні вирок не будуть відповідати суті закону, не будуть опиратися на засади закону і справедливості [7, с. 174].

Заслуга А. Червінського у розвитку юридичної науки були високо оцінені. Львівський університет Яна Казимира 16 листопада 1929 р. присвоїв йому почесне звання доктора права «*honoris causa*» [7, с. 173].

У 1926 р. було урочисто відзначено 50-річний ювілей суддівської діяльності А. Червінського. До цього ювілею була видана «*Ksiegga Pamiatkowa*». У вступі книги зазначалося, що для А. Червінського притаманними є неупередженість, справедливість, ясність думки в оцінці людей та стосунків, здатність узагальнювати життєві факти та узгоджувати їх з абстрактними нормами закону, а отже риси, які є складовими високо рівня суддівського професіоналізму. «*Ksiegga Pamiatkowa*» містила низку актуальних праць з різних галузей права, підготовлених професорами, судьями, адвокатами. Серед авторів такі відомі вчені Львівського університету Яна Казимира, як Е. Тілл, А. Аллерганд, Ю. Новотний, К. Стефко та ін. (12)

Крім студентських років, А. Червінської у наступному не брав активної участі в українському громадському житті. Його рідні брати – Корнило Червінський, професор школи вправ при учительській семінарії у Львові та Стах Червінський, судовий радник а Коломиї, активно виявляли себе як українські громадянина. Мабуть, А. Червінської належав до групи давніх русинів, які визнавали національне гасло «*gente ruthenus, natione polonus*». Однак при цьому своєї віри А. Червінської не змінив і не перейшов на римо-католицький обряд. Помер А. Червінський 24 черв-

ня 1937 р. К. Левицький у посмертній статті відзначив: «Похорон був українським, а промови польські» [4, с. 38].

Отже, у своїй організаційній та науковій діяльності А. Червінський прагнув до утвердження ліберальних та демократичних засад судочинства, завдяки яким судочинство ставало ефективним та справедливим. Тому досвід організації судочинства та наукова спадщина А. Червінського викликає сьогодні значний інтерес, оскільки створення моделі демократичної правової системи є провідним завданням к незалежній Україні.

1. *Державний архів Львівської області (далі ДАЛО) – Ф.1. (Львівський окружний суд). – Оп.26. – Спр.275.*
2. *ДАЛО. - Ф.1. (Львівське воєводське управління). – Оп.54. – Спр.1937.*
3. *ДАЛО. - Ф.536. (Дрогобицький міський суд). – Оп.1. – Спр.61.*
4. *Левицький К. Адольф Червінський // Життя і Право. – 1937. – Ч.3.*
5. *Ювілейний Альманах Союзу Українських Адвокатів у Львові. – Львів, 1934. – 255 с.*
6. *Центральний історичний архів України у м. Львові. – Ф.205 (Прокурор Апеляційного суду у Львові). – Оп.1. – Спр.2368.*
7. *Czasopismo Sędziowskie. -1937. - №4.*
8. *Czerwin'ski A. «Ustrój sądów powszechnych». – Lwów: Nakładm Zrzeszenia Sędzió I Prokuratorów R.P. we Lwowie, 1928. – 52 s.*
9. *Czerwin'ski A. “Postępowanie karne przed sądem pierwszej instancji wedle kodeksu postępowania karnego” - Lwów: Nakładm Lwówskiego oddz. Związku sędziów I prokuratorów R.P., 1929. – 67 S.*
10. *Czerwin'ski A. “O postępowaniu przed sądami okręgowemi I grodzkiemi wedle projektu kodeksu postępowania cywilnego” //Czasopismo Sędziowskie. – 1930 - № 5-6. – S.105-138; № 7-8. – S.157-189.*
11. *Czerwin'ski A. “Obrcnny stan ustawodawstwa karnego przeciwko nieletnim w Polsce”. - Lwów: Nakładm Lwówskiego oddz. Związku sędziów I prokuratorów R.P., 1933. – 103 S.*
12. *Księga Pamiątkowa. – Lwów: “Księżnica – Atlas” , 1926. – 171 s.*
13. *Plaza S. Histiria prawa w Polsce na tle porównawczym. – Kraków: Księgarnia Akademicka, 2001. – C.3. – 762 s.*

Федущак-Паславська Г. М.

*доцент кафедри історії держави, права
та політико-правових учень Львівського
національного університету імені Івана
Франка*

СТАНОВЛЕННЯ ІДЕЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ДЕРЖАВНОСТІ В УКРАЇНСЬКІЙ ПОЛІТИКО-ПРАВОВІЙ ДУМЦІ XIX-XX СТ.

В сучасних умовах задекларована проблема і далі залишається актуальною. Ще в 90-х роках XX ст. видавалося, що питання розпаду імперій в минулому. Але сьогодні не все так однозначно.

У XIX ст., коли утворилася Грецька держава, Королівство Італії та інші національні держави, споконвічні українські території і далі перебували в складі багатонаціональних імперій - Росії та Австрії. Тому єдина, самостійна, незалежна суверенна Українська держава в той час була лише недосяжним ідеалом. Однак, українська політико-правова думка у вигляді ідей Кирило-Мефодіївського товариства та «Руської Трійці» сприяла формуванню національної самосвідомості українців, що й дало можливість відродити українську державу на початку XX століття.

Як відомо, самостійність України на межі XIX-XX ст. аргументували, відповідно, в економічному і в політичному аспектах, Ю.Бачинський (1870-1940) в «Україні Irredent-i» (1895) та М.Міхновський (1873-1924) в «Самостійній Україні» (1900). Їх навіть називають «самостійниками». Ідея політичної самостійності також була в основі програмних документів, створених в той період, Української народної партії, Української радикальної партії та Національно-демократичної партії.

У програмі «Української демократично-хліборобської партії» складеній теоретиком українського консерватизму В. Липинським (1882-1931) у 1917 р., йшлося про те, що «українська національна ідея тільки тоді в силі оживити собою етнографічну масу, коли вона буде поруч з ідеєю суверенітету українського народу,

коли вона кличе до повного національного визволення і на місто рабської служби чужим державним організаціям ставить змагання до створення власної держави».

Визначаючи ідеал держави, С. Рудницький (1877-1937), відомий тим, що у свій час обґрунтував територіально-географічний аспект державної незалежності української нації, у розділі «Якої нам треба самостійної України» відомої праці «Чому ми хочемо самостійної України» (1916) пише, що «самостійність України може переходити ріжні степені» – від національної чи національно-територіальної автономії в межах чужої держави до участі в союзі держав. Але кінцевою метою для всіх українців «повинна бути цілковита державна самостійність України».

Проте, першим, хто науково обґрунтував ідею української національної держави був український вчений-правник С. Дністрянський (1870-1936), який у своїй політико-правовій концепції, базуючись на теорії суспільних зв'язків, обстоював право кожної нації на автономію і державну незалежність, самовизначення України на її етнічній території.

При дослідженні правових підстав української державності, С.Дністрянський, проаналізував періоди Княжої доби та державу XVII-XVIII ст., і дійшов висновку про народоправство, суверенітет держави, договір як основу відносин панування-підпорядкування між правителем і підданими, розподіл влади як основи першої української держави. С. Дністрянський стверджував, що така держава відповідає європейським принципам, оскільки побудована на засадах локального самоуправління та суверенітету самої держави, а не королівської чи князівської влади.

На думку С. Дністрянського, Козацька держава (XVII-XVIII ст.) – перша національна держава, оскільки тоді весь український елемент об'єднався в боротьбі за батьківщину. У концепції представника українського консерватизму С.Томашівського (1875-1930) першою національною державою виступає Галицько-Волинське князівство (XIII-XIV).

С.Дністрянський зазначав, що український народ в обидва названі ним періоди ще не володів психічним чинником, який

об'єднує народ (націю) в окремий суспільний зв'язок. Це відбувається лише у XIX ст., коли формуються свідомі суспільні зв'язки «як протест проти територіальної самовлади держави». Саме у новітній державі право суверенітету держави, як традиція середньовіччя та нового часу, замінено правом суверенітету народу.

Національно-державницькі ідеї С. Дністрянського лягли в основу його проекту конституції ЗУНР, розробленого на замовлення уряду держави. А ще один український вчений-правознавець О.Ейхельман (1854-1943), як відомо, розробив «Проект Конституції – основних державних законів УНР», у якому Україна постає як незалежна суверенна демократична федеративна республіка. Проаналізовані проекти конституцій свідчать про врахування їх авторами традицій українського державотворення, конституційного досвіду інших народів, а також визнання наступності в українському державотворенні.

Із втратою національної державності українська політико-правова думка набула нового розвитку. В Україні та за її межами вчені викладали свої концепції з приводу майбутньої Української держави, аналізували причини поразки державотворення 1917-1920 р. Наприклад, С. Томашівський такими причинами вважав звернення до республіки і демократії, а також відсутність єдиної, спільної всім українцям національної ідеї.

Базуючи свої висновки на аналізі української державності 1917-1920 рр., представник українського консерватизму В. Кучабський (1895-1971) вважає, що, оскільки держава не є продуктом технічної організованості народу, а його духовності, то вона утворюється лише там, де суспільство очолює політично визначена провідна верства, об'єднана державотворчою ідеєю.

Як і С. Дністрянський, український правник В. Старосольський (1878-1942) у «Теорії нації» (1922) обґрунтував ідею української національної держави у її етнічних межах, підкреслюючи важливу роль при творенні національної держави суспільних груп (класів), які є носіями національної свідомості. Визначаючи будь-яку державу, крім національної, як механічну спілку, вчений вважав важливим поєднати інтереси нації як спільності (а

не тільки спільноти як у С. Дністрянського) з загальнонародським інтересом, коли справа національного визволення матиме загальнонародське значення тобто коли людина, яка поки що не відчуває себе членом національної спільноти, зрозуміє, що від побудови національної держави буде краще і їй самій.

В більшості науковці розділяють ту позицію, що в українській правовій думці часто концентрується увага на питанні федеративних союзів (М. Драгоманов, кирило-мефодіївці, І. Франко, М. Грушевський, В. Винниченко, Р. Лещенко, С. Шелухін та ін.). Більшість із них вважають автономію шляхом до звільнення українських земель і як результат, - створення самостійної української держави, тобто, шляхом від автономії до повної незалежності. Обставини, які зумовили такий стан справ, описав, зокрема, І. Франко у праці з промовистою назвою – «По за межами можливого» (1900).

Загалом, як в практиці українського державотворення 20-х років ХХ ст. так само і в правовій доктрині насправді «змагалися» автономістська і самостійницька ідеї. Так український правник С. Шелухін (1864-1938) у дослідженні «Україна – назва нашої землі з найдавніших часів» (1936), критикуючи автономістську ідею М. Грушевського і В. Винниченка, писав, що федерація «обмежує свободу народу на користь інших народів у федерації». І тому федерацію можуть утворювати народи, які досягли високого рівня правосвідомості, а не ті, які «над правом ставлять вище грубу силу». С. Шелухін стверджував, що федеративний союз Польщі, Росії та України буде шкідливим для України, особливо в економічному плані. Тому спочатку Україна повинна організуватися як окрема держава, причому, держава правова. Це ж стосується її сусідів, і навіть більшою мірою, бо «народи, які не доросли ще духовно до правового думання і вирішують питання взаємовідносин за принципом переваги грубої сили, не здатні до федеративного ладу». Як бачимо, оцінка дана правовій (а, точніше неправовій) системі Росії ще у 40-х рр. ХХ ст. є і нині актуальною.

Аналіз концепцій представників різних напрямків української політико-правової думки (національно-державницького,

консервативного, народницького) дає підстави твердити, що попри відмінності, які їх розділяють, вони все ж об'єднані ідеєю обгунтування національної незалежності, метою побудови суверенної Української держави.

Отож, ідеал українських націоналістів, сформульований у програмних документах ОУН – Українська Самостійна Соборна Держава (УССД) - одночасно виступав основною метою у політичних концепціях представників національно-державницького напрямку. Проте, як вже зазначалося, досягнення цієї мети визначалося різними шляхами. Наприклад, теоретик українського націоналізму М. Сціборський (1898-1941) у праці «Націократія»(1935) зазначав про необхідність національної революції, яка приведе до національної диктатури провідної верстви на чолі з Вождем Нації (Голова Держави). Із стабілізацією, буде встановлений республіканський устрій. Концепцію провідної верстви також розвивали Д. Донцов, В. Старосольський, Ю. Бойко та ін. До речі, праця Ю.Бойка (Блохін, 1909-2002) «Шлях нації» («Ідея і чин», 1943) представляє національно-державницький напрям післявоєнного періоду.

У документах Української Головної Визвольної Ради (УГВР), створеної влітку 1944 р. визначено, що УГВР мала керувати українськими національними силами, «що змагають до української суверенної держави» як в Україні, так і поза її межами – «аж до здобуття державної незалежної влади в Україні».

Ідеал Української Самостійної Соборної Держави постає у праці Всеволода Рамзенка (Ярослав Богдан, 1915-1953) – підпільного автора ОУН «Чому ми за Українську Самостійну Соборну Державу (УССД)», написаній в підпіллі і видрукуваній у друкарні імені полковника Шелеста в червні 1951 р. Висловлюючись проти федеративних форм, автор брошури зазначав, що самостійна Українська держава «мусить бути ні від кого, ні від якої чужої держави незалежна». Тільки з утвердженням самостійної, міцної держави, можна буде говорити про будь-які союзи.

Тобто, представників національно-державницького і консервативного напрямів об'єднує розуміння національної ідеї як ос-

нови боротьби нації за національну незалежність, мета побудови суверенної Української держави. Як і в концепціях представників народницької школи в українській політико-правовій думці, у консервативному напрямі визначальними визнаються інтереси особи; нацією розуміють об'єднання громадян, які живуть в Україні; а державотворення вважають за необхідне базувати на традиційних цінностях, притаманних українцям у всі періоди державності. Загалом, діяльність представників усіх напрямків політико-правової думки сприяла утвердженню національної самосвідомості українців.

Шевчук Л.Е.

*Львівський національний університет ім. І.
Франка, к.ю.н., доцент.*

НОТАРІАТ НА УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ В СКЛАДІ АВСТРО-УГОРЩИНИ ТА РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ

Впродовж XIX – поч. XX ст. українські землі були розділені між двома державами – Російською імперією та Австро-Угорщиною, а відтак входили в їхню соціально-економічну, державно-політичну і правову систему. Середина XIX ст. стала часом проведення у цих країнах низки реформ, у тому числі і нотаріальної.

Як інститут попереднього судочинства нотаріат був запроваджений у коронних австрійських землях цісарським патентом від 29 вересня 1850 року. Австрія, яка мала під своєю владою народи із вкоріненими у правову систему традиціями розвинутої нотаріальної діяльності, (Далмація, Чехія, Галичина) не могла довго перебувати під впливом відсталого німецької практики у цій сфері, і повинна була, зрештою, приступити до впорядкування нотаріального інституту. У 1855 р. було прийнято нотаріальне Положення, яке з 1 листопада 1859 р. вводилося і на територію Галичини. Закон 1855 р. виявився недосконалим, оскільки чітко не окреслив

виняткової компетенції нотаріусів, що на практиці привело до змішування функцій нотаріусів і адвокатів, тому виникла потреба у подальшому реформуванні інституту нотаріату. 25 липня 1871 р. було прийнято нове Положення, яке розпочало важливий етап розвою нотаріату на західноукраїнських землях. За свідченням сучасників, цей закон мав таку цілісність і внутрішню гармонію усіх окремих його положень, що міг би послужити зразком для будь-якої цивілізованої держави.

Аналізуючи систему нотаріальних установ, що діяли в Російській імперії в кінці XVIII – до 60-х років XIX ст., приходимо до висновку, що головним її недоліком була цілковита відсутність чіткої планомірної і єдиної організації. Розкиданість і децентралізація нотаріальної справи, а також брак правильного і добре організованого нагляду за нотаріальними установами, зумовили нагальну потребу в докорінній реформі всього інституту, спрямовану до об'єднання його в одну цілісну урядову установу, вільну від сторонніх впливів інших адміністративних і судових органів. Отож реформи Олександра II, що охопили всі сфери державного життя Росії, торкнулися й організації публічної діяльності осіб, які займалися укладанням різного роду актів. У 1866 р. було затверджене Положення про нотаріальну частину, в основу якого покладено нотаріальні закони Франції, Австрії і Баварії. Загалом Положення 1866 р. було прогресивним актом, оскільки запровадило досить цілісну систему нотаріальних органів і визначило їхню компетенцію. Разом з тим мало воно й суттєві недоліки. Передусім до них відносились невизначеність у правовому статусі нотаріусів. З одного боку, нотаріуси визнавалися посадовцями, що перебували на державній службі, однак без права присвоєння чинів і отримання пенсії, а з іншого – вони визнавалися вільними професіоналами, що діяли на комерційній основі. Самі нотаріуси нерідко висловлювали незадоволення і нарікання щодо свого подвійного становища, оскільки воно негативно відображалося не лише на роботі нотаріуса, але й на ставленні до нього суспільства. Законодавець встановив і досить скромні вимоги до кандидатів на посаду нотаріуса. Одна із умов – досягнення віку

повноліття (21 р.) – визнавалася багатьма ученими і нотаріусами недостатньою. Моральний ценз, встановлений Положенням, теж визнавався багатьма сучасниками нікчемним і пропонувалося підвищити критерії, яким повинні відповідати моральні якості нотаріуса. Слід також відзначити відсутність у Положенні про нотаріальну частину як обов'язкової вимоги до кандидата на посаду нотаріуса освітнього цензу: необхідно було лише пройти випробування в умінні правильно викласти суть угоди, в знанні форм нотаріального діловодства і необхідних для виконання функцій нотаріуса законів. Однією із основних причин незадовільного стану нотаріального інституту в Росії вважалась складна і багатоступенева процедура укладення і посвідчення актів на нерухоме майно. Для здійснення посвідчення угод щодо нерухомого майна Положенням були передбачені дві інстанції: нижча в особі молодших і вища – в особі старших нотаріусів.

На відміну від російського нотаріального Положення, австрійське законодавство кардинально протилежно вирішувало вищезначені проблеми. Згідно із Положенням 1871р., нотаріуси призначалися на службу державою в особі Міністерства юстиції (але не були державними чиновниками) й уповноважувалися нею на підставі та відповідно до закону укладати і посвідчувати факти чи документи, що мають юридичне значення, видавати їх копії. Крім того, нотаріусам дозволялось складати приватні грамоти і надавати на прохання сторін юридичні консультації. Положення 1871 р. визначало критерії, яким повинні були відповідати моральні якості нотаріуса. При виконанні нотаріальних дій він мав бути чесним, увічливим, стараним, точним, повинен стежити, щоб не було завдано шкоди учасникам угоди, особливо недосвідченим, йому було заборонено будь-яке сприяння в справах незаконних, підозрілих чи фіктивних; він не міг займатися адвокатською практикою чи обіймати будь-яку урядову платну посаду, за винятком педагогічної діяльності. Нотаріусу заборонялося вести справи, які суперечили честі і гідності звання чи в результаті яких могла б постраждати чи бути підірваною довіра в його неупередженість чи в достовірність посвідчених ним

угод. Поряд з цим були встановлені підвищені вимоги до особи, яка прагнула здобути посаду нотаріуса. Зокрема, закон вимагав, щоб претендент на посаду був:- підданим монархії, який досяг 24 років; характеризувався бездоганною поведінкою і був наділений правом вільно розпоряджатися своїм майном;- закінчив правничі студії і склав іспити теоретичні чи здобув ступінь доктора права;- успішно склав іспит нотаріальний, адвокатський чи судово-урядовий;- мав стаж не менше як чотири роки практичної діяльності, із яких принаймні два роки прослужив у нотаріуса на практиці, а інші два роки провів на практиці у суді, адвоката чи фінансовій прокуратурі;- знав, крім німецької, крайові мови, що використовувались у місцевості, де він прагнув здобути посаду нотаріуса; - не був кримінально караним.

Велике значення для розвитку інституту нотаріату в Галичині мав той факт, що в Австрії нотаріат утворював своєрідну корпорацію, яка управлялася нотаріальною палатою. Головним завданням палати була охорона честі і гідності стану та захист його інтересів. Для його виконання Положення наділяло нотаріальні палати такими повноваженнями: нагляду за діяльністю нотаріусів і кандидатів та ведення їх списків; здійснення дисциплінарного суду честі над нотаріусами і кандидатами; затвердження свідцтва про проходження нотаріальної практики; прийняття від нотаріусів застав і нагляд за їхнім поповненням; відповідей з питань законодавства, устрою нотаріату, зменшення чи збільшення нотаріальних посад чи їх переміщення, зміни тарифів оплати за вчинення нотаріальних дій тощо. Учинення нотаріусом проступків, які ганьбили честь і гідність його звання, передбачало накладення нотаріальною палатою відповідних стягнень, а саме: зауваження, попередження чи письмова догана із занесенням їх в особову справу.

Значним ж недоліком російського Положення 1866 р. вважаємо відмову нотаріату у власній внутрішній структурі (закон не передбачав права нотаріусів на створення професійних об'єднань). Для успішної діяльності і розвитку нотаріату, як це було показано на прикладі австрійського законодавства, необхідно є організа-

ція його на корпоративних началах. За браком професійних Рад у російський нотаріат, за свідченням сучасників, потрапило чимало непотрібних і навіть шкідливих елементів, що, безумовно, негативно відбилосся на майнових відносинах населення.

Призначення і звільнення нотаріуса згідно з Нотаріальним положенням 1866 р. повністю залежало від волі однієї особи – старшого голови судової палати, при цьому протекціонізм був не винятком, а, радше, правилом. У 1904 р. нотаріальну громадськість дуже стурбували пропаговані Міністерством юстиції наміри передати цій посадовій особі і права на визначення кількості нотаріусів у кожній місцевості. Вона розуміла, до яких важких наслідків може призвести зосередження у однієї особи права авторизації і визначення кількості посад нотаріусів.

Австрійське ж положення 1871 р. встановлювало правило, згідно з яким для здобуття посади нотаріуса найдостойнішою особою нотаріальна палата, в окрузі якої відкрилась вакансія, була зобов'язана оголосити конкурс. Порядок проведення такого конкурсу був детально регламентований: конкурс оголошувався шляхом триразової публікації; кандидати подавали відповідні документи до нотаріальної палати. Формулюючи з цього питання власну думку, нотаріальна палата передавала їх до суду І інстанції, в окрузі якого була вакантна посада. Суд своєю чергою, висловлюючи власну позицію щодо кандидата, передавав документи у вищу судову інстанцію, яка разом із своїм висновком надсилала їх до Міністра юстиції. Після ознайомлення із всіма документами він або призначав нотаріуса, або відмовляв у призначенні.

Ще одним недоліком був визначений нотаріальним Положенням 1866 р. порядок оплати праці нотаріусів. У той час як законодавство розвинутих європейських держав, в тому числі і австрійське Положення 1871 р., передбачало оплату суворо за такою і лише у виняткових випадках дозволяло добровільну угоду нотаріуса з клієнтом, причому під контролем нотаріальної палати і суду, російський законодавець встановлював протилежний порядок. Добровільна угода з клієнтом була правилом, а оплата, згідно з такою, винятком.

Важливо відзначити, що високе становище нотаріату на українських землях в складі Австро-Угорщини зумовлювалось тим, що, з одного боку, підтримувався корпоративний дух цього органу, а з іншого – нотаріат не відокремлювався від судових органів. Все це високо підносило його в очах громадськості загалом і юридичної спільноти зокрема. Натомість нотаріат на українських землях в складі Російської імперії характеризувався такими недоліками як: низький віковий, освітній і моральний цензи, великі застави, легкий іспит, відсутність екзаменаційної комісії нотаріусів, невизначеність службового становища, наявність добровільної домовленості з клієнтом відносно оплати нотаріальних дій, двоступенева система укріплення прав на нерухоме майно, відсутність корпоративного начала в організації нотаріату.

Присташ Л.Т.

*кандидат юридичних наук, доцент, завідувач
кафедри теорії та історії держави і
права Навчально-наукового Юридичного
інституту ДВНЗ «Прикарпатський
національний університет імені Василя
Стефаника»*

НАПРЯМИ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОЇ ДУМКИ В ГАЛИЧИНІ (XVIII-XX СТ.СТ.)

Правова думка народу – це сукупність теорій, доктрин, уявлень, спрямованих на вирішення державно-правових завдань чи проблем, які постають перед даним народом у процесі його суспільного розвитку. Тому й діяльність, спрямована на піднесення та розвиток національної й правової самосвідомості народу, пробудження його до активного політичного життя завжди було і залишається головним завданням творців теоретичного рівня правової думки.

Розвиток національно-правової думки як сукупності теоретичних знань про державу, право, окремі державно-правові явища та інститути певного народу зумовлюються різними чинниками,

зокрема, релігійними, конфесійними, соціальними, національними, політичними, економічними, культурними. В різні історичні періоди роль та значення цих чинників були суттєво відмінні. Це характерно для правової думки всіх народів. Не є винятком і українська правова думка [1, с. 155].

Ще політико-правові погляди гетьманів України Богдана Хмельницького, Івана Мазепи, Пилипа Орлика сприяли формуванню й розвиткові національної політичної та правової ідеології, входженню України в політичні процеси Європи, зміцненню її міжнародного авторитету.

Кінець XVIII — початок XIX ст. ознаменувався розбіжностями у політико-правових поглядах в Україні. Серед чинників, які сприяли цьому процесу, були інтенсивний розвиток економіки, загострення соціальних протиріч, поширення робітничого руху і пролетаризація селянства у зв'язку з відміною кріпосництва, а також збільшення протестного потенціалу суспільства.

У Східній Україні, зокрема Галичині, в той час активно розвивається ідея українського націоналізму. Головним її речником стає молодий публіцист з Південної України, з Мелітополя, Дмитро Донцов (1883–1973). В юні роки він включається в національну боротьбу. За революційну діяльність потрапив в тюрму, потім – в еміграцію [2, с. 58]. Він активно друкується в той час. Вже тоді теоретик виявив і піддав критиці головну, типову «малоросійську» хворобу – «москвофільство». Незрозумілий, абсолютно безпідставний культ Росії, її культури, був поширений в той час у всіх верствах українського громадянства. Його фальш доводить Д. Донцов у брошурі «Модерне москвофільство» (1913 р.).

Того ж року на студентському з'їзді у Львові (де в той час проживав Д. Донцов) він, тоді вже популярний і авторитетний політичний публіцист, виголосив свою знамениту промову: «Сучасне політичне положення нації і наші завдання». Це був бойовий маніфест нової хвилі українських націоналістів, де думки про українську самостійність звучали переконливо і ствердно. Відтоді Д. Донцов став ідейним вождем ще молодого українського націоналістичного руху. З великим ентузіазмом сприймала його

ідеї галицька молодь. Поступово поширюються вони і в Наддніпрянській Україні. І хоч там ще переважали демагогічні теорії соціал-демократії, націоналістична ідея творить певний моральний вплив на українське суспільство.

Становленню багатоманітності правової думки сприяли також розширення комунікативних зв'язків, безпосереднє ознайомлення вчених, суспільних і політичних діячів з науковими теоріями, практикою державного будівництва та соціальними процесами в країнах Західної Європи, налагодження співпраці між представниками української громади і культури, що жили в підросійській території України та Галичині.

Вкінці XIX до середини XX ст. в Україні сформувалась суспільно-політична думка, яка охоплювала кілька окремих, взаємопов'язаних і взаємозалежних напрямів, серед яких були: демократія, лібералізм, консерватизм, соціалізм, націоналізм, комунізм, і фашизм [3].

Значний внесок у розвиток правової думки в Україні зробив філософ і письменник Іван Якович Франко (1856—1916). У його творчості знайшли відображення соціальні та економічні процеси, що мали місце на межі XIX—XX ст. у Галичині, яка зазнавала утисків а боку Австро-Угорської монархії, польських поміщиків і капіталістів.

Філософ мріяв про такі закони, які відображали б справедливість у всіх сферах суспільного життя. Поняття «право» і «закон» він розглядав як генетично пов'язані, але не тотожні інститути; до законів відносив укази уряду Австрії, а також нормативно-правові акти парламенту і Галицького сейму.

Чинне в Австрії законодавство він уважав соціально спрямованим на захист інтересів приватних власників. Такої ж думки тримався він і щодо Конституції Австрії 1867 р., яка не брала до уваги просту людину.

Проте І. Франко вважав за можливе використати чинне на той час право для підвищення політико-правової свідомості людей, що сприяло б розумінню необхідності демократичних змін у суспільстві. Він пропонував домагатися від законодавчих органів

впровадження прямого й рівного ви-робничого права, що дало б змогу на першому етапі розширити коло виборців, а на другому — заволодіти політичною владою в країні. Вважав за необхідне утворення соціалістичної партії та завоювання нею більшості місць у парламенті, планував за допомогою парламентської діяльності домогтися радикальних змін у соціальному та економічному житті.

Середосновних напрямів становлення і розвитку правової думки тогочасної Галичини були націоналістичний, москвофільський і соціальний. Ю. О. Бачинський у своїй роботі «Україна irredenta» (від італ. - поневолена, уярмлена, невизволена) першим серед своїх сучасників зробив спробу об'єднання соціалістичної та національно-державницької ідеї і поставив на порядок денний справу майбутності української нації -взагалі, «не лише виключно в Австрії, а й в Росії». В цьому мислитель розходився з поглядами засновників «наукового соціалізму» К. Марксом та Ф. Енгельсом, які не вважали за можливе створення національних незалежних держав у слов'янських народів, а також з поглядами представників української інтелігенції, науковців і народників (серед яких був і М. Грушевський), які ставились до ідеї Ю. О. Бачинського щодо побудови національної і незалежної української держави з великим скептицизмом [4, с. 225-226].

На зламі XIX та XX ст. з'явилася нова плеяда відомих постатей, державних діячів, українських політиків, які своєю працею, діяльністю сприяли національно-творчим процесам. На західноукраїнських землях таким визначним політичним діячем був Кость Левицький.

Політико-правову діяльність Костя Левицького можна поділити на певні етапи, впродовж яких він проявив себе як правник і політик, та зробив помітний внесок у розвиток правової думки на західноукраїнських землях, зокрема, 80-ті роки XIX століття.

На початковому етапі К. Левицький розробив теоретичні засади правової думки в Східній Галичині в умовах австро-угорського панування, а також вів активну роботу у законодавчому процесі в Галицькому сеймі та австро-угорському парламенті.

Активну діяльність Кость Левицький здійснював, перебуваючи на посаді голови Головної Української Ради (ГУР), створеної 1 серпня 1914 року у Львові, а з 5 травня 1915 р., у Відні, Загальної Української Ради (ЗУР), реформованої з ГУР. У цей час він захищав інтереси українського народу на міжнародній арені [5, с. 1268].

Після окупації Галичини поляками, у 1920 р. у Відні він був міністром закордонних справ ЗУНР. У 1920-1922 р. Кость Левицький очолював делегації ЗУНР на міжнародних конференціях у Ризі, де більшовицька Росія та поляки прагнули без участі українців вирішити свої національні питання.

Перебуваючи в еміграції у Відні він не припиняв державницької діяльності, брав участь у підготовці проекту “Основ державного устрою Західноукраїнської Народної Республіки” (Конституції). Відомо, що Кость Левицький виявив себе авторитетним науковцем у галузі права, також він був членом правління товариства “Просвіта” [6]. З під його пера вийшли праці: “Німецько-український правничий словник” (1893 р., 1920 р.), “Історія політичної думки галицьких українців 1848-1914 рр.” (1926 р.), “Історія Визвольних змагань галицьких українців в часі світової війни 1914-1918 рр.” (1928 р.) [6, с. 119-120]. Його вважають символом та авторитетом для галицьких політиків, державних діячів. Він був одним із засновників, організаторів і керівників багатьох політичних, культурних і економічних установ. Високий авторитет К. Левицького, його піднесення на найвищі щаблі української політичної еліти Галичини забезпечувалися його здібностями, особистими якостями. Базою для такої діяльності була його активна участь в різних товариствах та організаціях. Вже з перших років роботи, він став відомим та успішним серед юристів Львова, оскільки був людиною невичерпної енергії і працьовитості.

Загалом ці видатні постаті були борцями за волю українського народу, активні, національно свідомі державні і громадські діячі, діяльність яких була спрямована на піднесення та розвиток національної й правової самосвідомості народу.

Пробудження ж народу до активного, свідомого політичного життя стало визначальним поштовхом для подальшого розвитку теоретичного рівня і започаткувало новий, якісно вищий рівень правової думки в цілому.

1. Андрусяк Т. *Теорія держави і права: Навчальний посібник*/ Тарас Григорович Андрусяк,; Фонд сприяння розвитку української правової думки та пропаганди державницьких традицій «Право для України». - Львів: Фонд «Право для України», 1997. - 198 с.
2. Кравчук М. *Теорія держави і права. Проблеми теорії держави і права: Навч. посібник для підгот. до держ. іспитів*/ Микола Кравчук,; М-во освіти і науки України, Юрид. ін-т Терноп. акад. нар. госп.. - 3-тє вид., змін. і доп.. - Тернопіль: Карт-блани, 2002. - 243 с.
3. Кульчицький В. *Історія держави і права України: Навчальний посібник*/ Володимир Кульчицький, Борис Тицик, . - К.: Атіка, 2001. - 318 с.
4. *Історія держави і права України: Академічний курс: У 2 т.: Підручн. для студ. юридичн. спец. вузів*/ Ред. В.Я. Тацій, А.Й.Рогожин; Академія правових наук України, Нац. юрид. академія України ім. Ярослава Мудрого. - К.: Ін Юре. – 2000 - Т.1. - 2000. - 646 с.
5. Мудрий В. *Левицький Кость* / В. Мудрий // *Енциклопедія українознавства*. – Париж – Нью-Йорк, 1962. – с. 1268.
6. Гелей С.Д. *Кость Левицький – визначний діяч української кредитної кооперації в Галичині в кінці XIX – першій половині XX століття* / С.Д. Гелей, Л.С. Томашик // *Вісник Львівської комерційної академії* – Львів: Видавництво Львівської комерційної академії, 2009. – Вип. 8. – 292 с.

Андріюк В.В.

*кандидат юридичних наук, доцент кафедри
теорії та історії держави і права*

ПРОБЛЕМА СПІВВІДНОШЕННЯ ПРИВАТНОГО ТА ПУБЛІЧНОГО ПРАВА В ПОГЛЯДАХ ПРАВНИКІВ СХІДНОЇ ГАЛИЧИНИ НАПРИКІНЦІ ХІХ – ПОЧАТКУ XX СТОЛІТТЯ

Генезис західної юриспруденції пронизаний активним інтересом вчених-юристів до проблеми співвідношення публічного та приватного права, що відображено в численних наукових працях як філософсько-правового, так і спеціально-юридичного характеру. Особливо активно дослідження вказаної проблематики відбувалось впродовж останніх двох століть. Саме в цей час творчий пошук був зосереджений як на дослідженні самого явища поділу права на публічне та приватне (а як відомо, вказаний поділ є критеріальною, конститутивною ознакою романо-германського типу правових систем), визначенні критеріїв розмежування публічного та приватного права, так і на виявленні природи, сутності, структури останніх як окремих підсистем права. Звісно, цей процес супроводжувався палкими дискусіями, постійними пошуками нових властивостей та граней досліджуваного феномену (мова йде про поділ права на публічне та приватне), що відобразилось появою різних концепцій, в кожній з яких по-своєму розставлені акценти, визначені критерії, та й навіть використовується власна термінологія щодо опису та пояснення співвідношення публічного та приватного права. Це дало змогу виявити спільне та відмінне у вказаних підсистемах, здійснивши таким чином їх розмежування за низкою критеріїв, окреслило онтологічну сутність і загальну методологію формування, трансформації та розвитку позитивного права, наскільки це об'єктивно можливо, в статичному аспекті. Наступним кроком в дослідженні проблеми співвідношення публічного та приватного права, який логічно

продовжив попередній, стало вивчення їх взаємодії, що окреслило межі та вектор взаємовпливу і взаємопроникнення елементів цих підсистем (динамічний аспект вказаного співвідношення). Кожен новий цілеспрямований погляд виявляв аутентичні грані, варіанти такого взаємопроникнення, що відкривало нові можливості для правового регулювання суспільних відносин в нових суспільно-політичних та економічних умовах.

Як відомо, вперше структурний поділ права на публічне та приватне було проведено в римському праві. Так, давньоримський юрист Ульпіан ще в III ст. н.е. вважав, що «вивчення права розпадається на дві частини: публічне і приватне (право). Публічне право, яке (належить) до становища римської держави, приватне, яке (належить) до користі окремих осіб» [1, с. 157].

Відтоді погляди, ставлення та практичне втілення вказаного явища розвивались за “принципом маятника”: від визнання та глибокого дослідження цього феномену до повного його несприйняття, заперечення. Так, наприклад, епоха Середньовіччя практично не відзначена увагою вчених-юристів до поділу права на публічне та приватне, що було зумовлене, в першу чергу, сутністю самого феодального суспільства. І лише в XVI-XVII ст.ст. з появою гуманістичної школи права відроджується інтерес до вказаної проблематики. Очевидно, актуалізація цього наукового напрямку в цей період зумовлена необхідністю правового опосередкування розмежування держави та громадянського суспільства, яке в цей час вже віддиференційовувалось, а отже, практичними потребами регламентації контрадикторних на той час інтересів держави як універсальної суспільно-політичної організації (публічного інтересу) та громадянського суспільства як сфери неполітичних, приватних інтересів. Про вказане свідчить особлива актуалізація поділу права на публічне та приватне в період буржуазних революцій XVIII-XIX ст.ст. До речі, в XIX ст. результати дослідження поділу права на публічне та приватне були практично втілені в численних кодифікаціях, які мали місце в європейських державах (насамперед, у Франції, Німеччині, Австрії, Італії, Швейцарії). В свою чергу, формування романо-германської правової сім’ї

як простору “законодавчого права” зумовив подальший розвиток наукової юридичної думки щодо співвідношення публічного та приватного права. Особливо це спостерігалось в німецькій юридичній науці (наприклад, в працях таких видатних німецьких вчених-юристів як Г. Елінек, Р. фон Ієрінг, Р. фон Моль, Г. Ф. Пухта, К.Ф. фон Савіньї, Ю. Шталь).

В контексті західноєвропейського інтелектуального процесу наприкінці ХІХ – початку ХХ століття відбувався і розвиток поглядів на співвідношення приватного та публічного права в правників Східної Галичини.

Аналіз творчої спадщини правників Східної Галичини (зокрема, таких як С.С. Дністрянський, К. А. Левицький, В. Й. Старосольський, В. Ю. Охримович, М.М. Лозинський) цього періоду свідчить про їх активне зацікавлення та постійні спроби аналізу досить широкого кола проблем: від міжгалузевих проблем на стику юридичної науки, політології, соціології, історії, зокрема, питань політико-правового опосередкування національної ідеї й обґрунтування правового становища українських земель та правового статусу української нації, глибокого вивчення українського звичаєвого права, а також інших проблемних питань цілої гами історико-правового напрямку до досить об’ємного пласту проблем загальної теорії права (як наприклад, формування юридичної термінології та методології), філософії права, конституційного, сімейного та цивільного права.

Цілком природно, що такий широкий за предметним полем науковий інтерес став перешкодою для глибокого вивчення та обґрунтування співвідношення приватного та публічного права юристами Східної Галичини наприкінці ХІХ – початку ХХ століття, наукові публікації яких із вказаної проблематики досить часто мали суто енциклопедичний характер, обмежуючись лише загальними дескриптивними за змістом положеннями.

Так, наприклад, С.С. Дністрянський стверджуючи, що “успільні зв’язки мусять, з одного боку, дбати про інтереси самої спільноти, яку вони репрезентують, а з другого боку, про питомі інтереси самих членів... Тому слід відрізнити, чи право має на меті

нормувати індивідуальне життя людини для задоволення її одиничних ... потреб, чи суспільне життя суспільного зв'язку на тлі соціальних цілей. У першому разі є право цивільне або приватне, в другому – публічне” [2, с. 396-397], не відходить від німецького варіанту теорії інтересу у викладі Р. Ієрінга та Ф. Савінії, зміст якої в кінцевому рахунку зводиться до виділення в позитивному праві двох підсистем: приватного права, яке спрямоване на захист майнових інтересів приватного життя, що реалізується самостійно за приватною ініціативою, та публічного права, яке опосередковує спільний немайновий інтерес, захист якого здійснюється за ініціативою державних органів.

При цьому С.С. Дністрянський виходить з ототожнення поняття цивільного та приватного права, що й відображене у його визначенні цивільного права: “Увесь зміст законів, що означають приватні права та обов’язки мешканців держави між собою, творять у ній цивільне право” [3, с. 6]. До речі, така тенденція була мейнстрімом тогочасної юридичної думки.

Загалом, абстрактні за характером та дескриптивні за змістом поодинокі судження щодо поділу права на публічне та приватне, які висловлювались правниками Східної Галичини наприкінці ХІХ – початку ХХ століття, настановлюють на загальний висновок про те, що розвиток їх поглядів із зазначеної проблематики здійснювався в руслі панівної на той час в європейській юридичній науці теорії інтересу, доповненої змістовним (характер інтересу) та формальним моментами (способи захисту інтересу).

1. *Дигести Юстиніана: Избр. фрагменты / пер. и прим. М. С. Петерского; отв. ред. Е. А. Скрипчев. – М.: Наука, 1984. – 456 с.*
2. *Дністрянський С.С. Загальна наука права і політики / С.С. Дністрянський / Антологія української юридичної думки. В 6 т. / Редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова) та ін. Том 1: Загальна теорія держави і права, філософія та енциклопедія права – К.: Видавничий Дім „Юридична книга”, 2002. – 384-407.*
3. *Дністрянський С. Цивільне право. Т. 1. / С. Дністрянський. – Відень, 1919. – 1063 с.*

Адамович С.В.

д.іст.наук, проф.

ОЛЕКСАНДР КАРПЕНКО – ДОСЛІДНИК ЗАХІДНО-УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ РЕСПУБЛІКИ

Народився видатний український історик, доктор історичних наук, професор, почесний професор Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, керівник Наукового центру досліджень історії українського національно-визвольного руху Олександр Юхимович Карпенко 15 квітня 1921 р. в селі Слобода на Чернігівщині. Походив із давнього козацького роду. У 1938 р. Олександр Карпенко став студентом історичного факультету Чернігівського учительського інституту. Згодом вчителював у селі вчителем історії, а інститут довелося закінчувати екстерном.

У жовтні 1940 р. Олександр Карпенко був призваний на службу в армію. З перших днів Другої світової війни він брав участь у боях на західному кордоні України в районі Самбір – Стрий, а вже через тиждень після початку війни його 7-й зенітно-кулеметний полк був перекинутий на оборону Києва, відтак Харкова, Куп'янська, Воронежа і, нарешті, під Сталінград, де в бою в грудні 1942 р. Олександр Карпенко був важко поранений осколком у груди, контужений, обморожений і в такому стані опинився у шпиталі. Після тривалого лікування він закінчив Сталінградське артилерійське училище, а потім на посаді командира артилерійської батареї потрапив до бойового резерву Верховного головнокомандування. Як військовий О.Карпенко був нагороджений бойовими орденами й медалями [5, с.383].

У лютому 1946 р. Олександр Карпенко демобілізувався з армії, виїхав на навчання до Києва, де закінчив Київський педінститут, а в 1948 р. – відділення міжнародних відносин республіканської партшколи й згодом почав працювати на ниві науки. Спочатку був призначений викладачем Київського інституту іно-

земних мов, а в березні 1949 р. направлений на наукову роботу до Львова. Тут Олександр Карпенко працював у Львівській науковій бібліотеці (1949–1952) та Інституті суспільних наук (1952–1960). У 1953 р. він захистив кандидатську дисертацію “Селянські повстання у Львівському воєводстві у 1932–1933 рр.” [4].

Аналіз найрізноманітніших архівних документів, матеріалів преси та спогадів учасників національного визвольного руху спонукав О.Карпенка по-новому підійти до характеристики подій, що передували проголошенню Західно-Української народної республіки, оцінки Листопадового зриву, внутрішньої та зовнішньої політики керівництва Народної республіки. Дослідник стверджував, що жовтнево-листопадові 1918 року події в Західній Україні були складовою частиною єдиної національно-демократичної революції в Австро-Угорщині, яка завершилася створенням на руїнах імперії Габсбургів національних держав, у т.ч. ЗУНР [7, с.11-12]. Одночасно, відстежуючи наростання революційної боротьби українського населення, О.Карпенко вказував, що «ця революція була народною, буржуазно-демократичною, бо в ній розв’язувалося завдання демократичних перетворень й тому, що рушійними силами її виступали робітники і селяни» [3, с.25].

Відкинувши упередженість, які домінували в історіософському баченні визвольних змагань українства в радянській історіографії, страх за власне майбутнє, вчений на науковій конференції істориків у Львові в 1956 р. заявив: “У результаті героїчної боротьби трудящих мас Західної України, як і всієї Австро-Угорщини, була повалена монархічна влада Габсбургів, в Західній Україні ліквідовано іноземне поневолення, завершена в основному народна, національно-демократична революція”. Однак дана О.Ю.Карпенком оцінка листопадових подій у Східній Галичині, незважаючи на те, що була сформульована в контексті прийнятих у тодішній історіографії теоретико-ідеологічних штампів “всеперемагаючого впливу Великої Жовтневої соціалістичної революції”, “не була сприйнята учасниками конференції і була рішуче засуджена як буржуазно-націоналістична” [6, с.345-346].

У подальшому ідеї Олександра Юхимовича Карпенка викликали різку критику влади. Особливо діставалося за спробу “ревізувати партійну, марксистську оцінку певних періодів історичного процесу в Західній Україні”. Головне вістря критики було спрямоване проти положень статті науковця “До питання про характер революційного руху в Східній Галичині в 1918 р.”, які не вкладались у традиційну схему інтерпретації подій 1918 р., підкреслювали народний характер Листопадової революції й утворення Західноукраїнської Народної Республіки. “Викривальні” статті друкували В.Маланчук, Б.Дудикевич, І.Компанієць та інші. Лише завдяки втручання відомих істориків – І.Крип’якевича, Ф.Шевченка, М.Кравця, Ю.Сливки та С.Яцкевича – справа не дійшла до арешту Олександра Карпенка. Однак кампанія цькування вченого продовжувалася, і він був змушений кілька разів змінити місце роботи, при цьому мав мужність і сміливість відстоювати свої переконання [5, с.383].

Під тиском В.Маланчука восени 1960 р. О.Карпенка було звільнено з роботи в Інституті суспільних наук. Він перейшов на викладацьку роботу до Львівського державного університету і не полишав науково-дослідну працю: в 1964 р. опублікував монографію “Імперіалістична інтервенція на Україні 1918–1920 рр.”, а в 1966 р. захистив докторську дисертацію на тему “Іноземна воєнна інтервенція на Україні 1918–1920 рр.”.

12 листопада 1970 р. Олександра Карпенка було звільнено з роботи у Львівському державному університеті за звинуваченням в “українському буржуазному націоналізмі”, фактично за розкриття на лекціях і семінарах обставин знищення українського селянства, методів проведення колективізації, голодомору, терору радянської влади щодо української інтелігенції. Та й після цього цькування і переслідування не припинялися. 30 листопада 1970 р. на пленумі Львівського обкому партії перший секретар Василь Куцевол зауважив, що О.Карпенко “намагався реабілітувати ЗУНР. Тому не випадково “Щорічник історії Східної Європи», який видається у Мюнхені, ще у 1964 р. в рецензії на статтю відзначив, що автор “кинув відкритий виклик лінії партії”. Здава-

лося б, що радянський вчений повинен відмежуватися від такої оцінки, але такого не сталося” [7, с.19].

Олександра Карпенка звинуватили у всіх можливих ідеологічних помилках, суть яких – “український буржуазний націоналізм”. “Так було, – стверджувала під час тодішніх переслідувань секретар партбюро в Львівському університеті Л.Іваненко, – і в 1953 р., і в 1957 р., коли т. Карпенко працював у системі Академії наук і коли він став на шлях насаджування буржуазного націоналізму на практиці, а також просування буржуазно-націоналістичних концепцій в своїх наукових роботах. Так сталося і в 1968 р., коли з трибуни кафедри т. Карпенко став ширити антирадянські погляди серед студентів нашого факультету” [1, с.96-97].

10 грудня 1970 р. Олександр Карпенко перейшов на роботу до Музею етнографії АН УРСР на посаду старшого наукового співробітника й зміг пропрацювати лише два роки. Після тривалих поневірянь Олександр Карпенко в 1978 р. переїхав до Івано-Франківська і влаштувався на роботу до Івано-Франківського педагогічного інституту імені Василя Стефаника на посаду професора кафедри історії СРСР і УРСР. У 1980 р. йому було присвоєно вчене звання професора, а в 1986 р. він очолив кафедру історії СРСР та УРСР, якою успішно керував упродовж п’яти років [5, с.383-384].

Процеси перебудови й демократизації радянського суспільства Олександр Карпенко зустрів з новими планами щодо вивчення української історії. У жовтні 1988 р. він направив до ЦК КПУ листа “Про стан викладання історії УРСР на території республіки”, у якому порушив питання про необхідність перегляду підходів до викладання історії України, необхідності запровадження її в середній та вищій школах, розвитку самої історичної науки. У травні 1989 р. професор О.Карпенко надіслав до ідеологічного відділу ЦК КПУ пропозиції перевидати наукові праці М.Грушевського, В.Антоновича, М.Драгоманова, В.Винниченка та інших визначних діячів минулого, виступив організатором ряду важливих видань.

З відновленням незалежності України уможливилось повне й усебічне вивчення історії ЗУНР. Професор О.Карпенко виступив ініціатором проведення чотирьох міжнародних наукових конференцій (1993, 1998, 2003, 2008 рр.), присвячених історії ЗУНР. Конференція 1993 р. ухвалила розпочати роботу над ґрунтовною монографічною працею з історії ЗУНР, підготовку збірника документів і матеріалів із цієї ж проблеми. 1993 р. О.Карпенко опублікував в “Українському історичному журналі” статтю “Листопадова 1918 р. національно-демократична революція на західноукраїнських землях”. Публікація статті стала актом історичної справедливості, утвердження в історичній науці концепції вченого.

Тим часом у грудні 1994 р., за згоди Національної академії наук України, була створена нова наукова інституція, яка отримала назву “Відділ регіональних проблем Інституту політичних і етнонаціональних досліджень НАН України та Прикарпатського університету”. Завідувачем відділу було призначено професора О.Карпенка. Невеликий за кількістю наукових співробітників відділ під його керівництвом приступив до підготовки колективної монографії “Західно-Українська Народна Республіка 1918–1923 рр.: історія”, яка у 2001 р. була опублікована. Автором більшої частини монографії є О.Карпенко.

Справжнім науковим подвигом О.Карпенка можна вважати підготовлений і виданий п’ятитомний (у 8 книгах) збірник документів з історії ЗУНР, до якого ввійшли документи й матеріали багатьох вітчизняних і зарубіжних архівів. Значна частина архівних документів або ж інформація про них містилася в робочих матеріалах професора ще із часів його пошукової роботи в архівних установах у 1950–1960-х роках. У нових історичних умовах цей обсяг джерел був розширений і доповнений. Серед численних матеріалів, які ввійшли до збірника, особливо тих, що стосувалися зовнішньополітичної діяльності ЗУНР, О.Карпенко використав відсутні в Україні рідкісні зарубіжні документальні видання, частину яких йому вдалося віднайти в Політичному архіві Міністерства закордонних справ Німеччини [2, с.361].

Особливою науковою удачею О.Карпенка стало використання під час підготовки збірника матеріалів з Колекції документів уряду ЗУНР, що зберігалися в Архіві Українського католицького університету імені святого Климентія Папи у Ватикані. Йому вдалося здійснити наукове відрядження до Риму, де він зміг опрацювати документи й матеріали цієї колекції, зробити ксерокопії найважливіших з них, у встановленому порядку завірити автентичність цих копій оригіналам печаткою УКУ. Загалом до України професор О.Карпенко привіз понад чотири тисячі аркушів ксерокопій документів, багато з яких були рукописними й вимагали чималої археографічної праці з установаження їхнього походження, змісту, авторства тощо [2, с.362].

Крім того, О.Карпенко був членом редакційних колегій наукових видань “Вісник Прикарпатського національного університету. Серія “Історія” і культурно-просвітнього часопису “Галичина”, публікував документи з історії ЗУНР, консультував аспірантів і магістрантів.

Відзначимо, що професор О.Карпенко саме в Прикарпатському університеті сформував власну наукову школу, хоча започаткована вона була ще 1964 р. у Львові. Сьогодні майже десяток кандидатів і три доктори історичних наук завдячують професорові О.Карпенку своїм професійним становленням і зростанням. Сферою їх наукових інтересів є у тому числі й історія ЗУНР.

Професор Олександр Карпенко залишив нам великий доробок. У дослідженні Української революції 1917–1923 рр. і вивченні ЗУНР його вклад неоціненний. Здобули загальне визнання наукові концепції, висунуті О.Карпенком майже 60 років тому. Незважаючи на важку хворобу, до дня своєї смерті 14 квітня 2013 р. професор Карпенко виношував нові плани, ставив нові завдання. Однак реалізують їх вже його учні.

1. *Адамович С. Що робити з їжачком? / С.Адамович. – Івано-Франківськ: Лілея НВ, 2015. – 136 с.*
2. *Кобута С. Археографічний внесок професора О.Карпенка в тематику дослідження історії Західно-Української народної республіки / С.Кобута // Галичина. – 2014. – Вип. 25-26. - С.358-363.*

3. Кобута С., Мицан К. *Життя, присвячене служінню науці: до 80-ліття професора О.Ю.Карпенка / С.Кобута., К.Мицан // Галичина. – 2001. – Вип. 5-6. - С.21-34.*
4. Ковальчук О.О. *Карпенко Олександр Юхимович / О.О.Ковальчук. – Режим перегляду: http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?&I21DBN=EIU&P21DBN=EIU&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=eiu_all&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=TRN=&S21COLORTERMS=0&S21STR=Karpenko_O (дата звернення 11.05.2017).*
5. Кугутяк М. *Пам'яті дослідника історії ЗУНР професора Олександра Карпенка / М.Кугутяк // Галичина. – 2013. – Вип. 24. - С.383-385.*
6. Пендзей І. *Олександр Карпенко – дослідник ЗУНР / І.Пендзей // Галичина. – 2014. – Вип. 25-26. - С.345-358.*
7. Сливка Ю. *Львівський період науково-педагогічної діяльності Олександра Карпенка (1949 – 1978 рр.) / Ю.Сливка // Галичина. – 2001. – Вип. 5-6. - С.11-20.*

Новосядло І.Ю.

*викладач Правничого коледжу, Львівський
національний університет імені Івана
Франка*

ДОБРОЧИННА ДІЯЛЬНІСТЬ У ПРАВОВІЙ ДОКТРИНІ АНДРЕЯ ШЕПТИЦЬКОГО

Науковий інтерес до інтелектуальної спадщини Митрополита Андрія Шептицького одночасно стимулюється і стримується її багатогранністю як результату гідної подиву діяльності. Про зміст цієї діяльності найкраще сказав сам Митрополит у Пастирському посланні до вірних: «Перше слово Пастиря» 1899 р.: «Я не лікар, не хлібороб, ані політик, я – отець. А вітцєві нічого не є чужим, що синів, дітей його обходить. Ісус казав мені вести Вас дорогою спасення і дав мені серце людини і людську любов до Вас...».

Отож правові погляди Митрополита Андрія Шептицького, у тому числі на доброчинну діяльність – це не систематичні погляди професійного юриста, чи правознавця. Проте вони мають сві-

тоглядний характер і, що найважливіше були реалізовані в успішній практичній діяльності. З огляду на це неможливо відділити їх від поглядів мислителя на державу, владу, правителя, загальне благо, економіку, громаду, право (природне та юридичне), верховенство права, милосердя та його прояви.

Саме цілісний науковий аналіз дозволяє виокремити та усвідомити розуміння Митрополитом Андреем Шептицьким добродійної діяльності та необхідності її правового регулювання.

Митрополит Андрей Шептицький – це символ Української греко-католицької церкви першої половини ХХ ст., невтомний працівник не лише на церковній ниві, а й практично у всіх сферах життя тогочасної української спільноти Галичини. Основною метою свого життя він вважав служіння Богові та служіння своєму народові. Завжди у центр ставив людину, громаду, свій народ. І як пастор він їм служив.

Митрополит був великим благодійником, меценатом, філантропом. Уся його душпастирська діяльність була тісно пов'язана з практичною. Керуючи УГКЦ у надзвичайно складний час, він добре розумів виклики цього періоду. Він займався не тільки активною релігійно-церковною роботою, а й культурно-просвітницькою, активізував політичну діяльність української інтелігенції. Митрополит відкривав світські і духовні навчальні заклади, лікарні, товариства, монастирі, банки. Він виступив проти колонізації українського населення у часи польської окупації, проти захоплення західноукраїнських земель Польщею та рішення Ради послів Антанти (1923 р.), підтримав відновлення Української держави у 1941 р., відстоював ідею Української незалежної держави перед німецькими вищими органами.

Ще до своєї митрополичої інтронізації 1901 р. граф Шептицький склав присягу українському народу, виголошену в посланні до вірян-українців, у якій виклав своє життєве кредо, закликаючи: «Божу батьківську землю любити і не пускати її з рук, і на ній доробитися добробуту на взір інших народів».

Як пастор він навчав своїх вірних бути милосердними, допомагати ближнім. У Пастирському посланні до духовенства і до

вірних «Найбільша заповідь» Митрополит навчає: «Свою християнську любов треба вчинками доказувати. Всяке говорення пусте, коли за ним не йдуть вчинки! Скільки ж довкола нас усякої біди й терпіння, скільки нагод до такої любови! А хто живить у серці християнську любов, той по множинності старається зарадити тій нужді та втерти сльози тих, що плачуть».

Але як отець своїх дітей, патріот своєї Вітчизни, свого народу, першочерговим своїм завданням він ставив впорядкування економічного життя українців. Саме тому ініціоє створення господарських шкіл, в яких навчали правильно вести свої фінансові справи для розвитку економіки та підняття економічного рівня життя українців. Митрополит намагався переконати усіх вірних, яке велике значення має саме праця під християнським оглядом для досягнення добробуту: «Наука Ісуса Христа помагає осягнення добробуту. Бо освячує і скріплює те, що по думці всіх розумних людей, є єдиною чесною дорогою до осягнення майна.

Вона вчить праці, ощадності та взаємної допомоги. ... Будьте ж працюючими, ощадними і тверезими! А праці своєї не марнуйте! А передовсім тримайтеся своєї землиці! Не впускайте її зі своїх рук! Стережіться лінивства! У всіх званнях і станах суспільства лінивість є заразою – марнуванням свого добра. Бо час, призначений на працю, є теж Божим даром, і то цінним даром! Працею можна перемінити його в майно, а дармуванням та лінивістю – на велику шкоду і то не лишень дочасну, але й тисяч разів більшу, бо вічну.

Працюючий чоловік не має часу грішити. Такий чоловік є добрим мужем для своєї дружини, добрим батьком для своїх дітей, а для сусідів – добрим прикладом і помічником. Є в нього, що дати вбогому! І діти в нього ліпше виховані, і в господарстві його ліпший порядок, а з часом і достаток.

Противно ж, лінивий чоловік, до праці тяжкий, буде тягарем і для своєї родини, і для цілої громади. Не тільки, що змарнує свій маєток, але ще й через своє лінивість станеться взагалі неспосібний до праці! Бо за лінивістю увійде в його душу й всяка гниль, і всяка неморальна нечистота....».

Важливу роль у процесі національного та економічного відродження А. Шептицький відводив духовенству та українській інтелігенції. У Пастирському листі від 1901р. Митрополит звертається до української інтелігенції: «Як у кожній праці і в кожному слові, так і в тому моєму письмі я шукаю лише добра народу, що до якого я почуваюся до важких і святих для мене обов'язків. Ті обов'язки накладає на мене не лише моє становище Митрополита, але і торжественна присяга, зложена в день вступлення в монастир, що буду відповідно до моїх сил працювати для добра суспільности, а найбільше саме переконання, що ставить мене в ряді громадян-патріотів із яких хотів би я бути найліпшим».

Розуміючи місію, відведену духовенству, він неодноразово у своїх зверненнях закликає їх бути справжніми мужами Божими та звертає увагу, що люди у цих складних умовах чекають від своїх пасторів батьківського проводу. «Усі вбогі та пригнічені тягарем праці й життя, усі темні й непросвічені, усі опущені й без засобів до життя – усі вони бачать у нас своїх батьків і провідників».

На відміну від Європи, де католицька церква звертала основну увагу на робітників, Митрополит Андрей у своїх посланнях, а головним чином в посланні «О квестії соціяльній», подає власний погляд на становище українського суспільства, говорить відкрито з народом про його важке економічне становище та способи його покращення. Андрей Шептицький часто стверджував, що тільки віруючі особи спроможні побудувати добрий економічний лад, оскільки їхньою метою є не лише особистий дохід, а й загальний добробут. Саме тому, на переконання владики Андрея, парохі повинні були опановувати й світські ремесла – торгівлю, бухгалтерію, кооперацію, землеробство. До цього змушували обставини бездержавності українського народу, а з іншого боку – УГКЦ не мала серйозної державної підтримки. Саме тому «християнин, а тим більше священник мусить домагатися якнайстислішого контролю. Контроль вважати за брак довір'я, а навіть за особисту образу є знаком такої примітивності у справах фінансових та економічних, що мусить бути підозріння, що цим самим прикриваєте

нелад і невміння провадити справи», – писав митрополит у посланні «Про милосердя».

Його погляд охоплює не тільки душпастирство й суспільне життя галичан, але й чи не всі галузі народного господарства: торгівлю, промисловість та модернізоване сільськогосподарське виробництво й окреслює шлях їх розвитку: «Ми всі думаємо про цей поступ і бажаємо своєму народові всесторонньо кращої будучности. Всі здаємо собі справу з того, на чому цей поступ має полягати. Розуміємо, що треба нам звернути особливішу увагу на стан рільників, яких надмірне зубожіння і темнота видається часом непоборною перепоною до поступу... Мусимо вжити всіх можливих способів до здвигнення промислу, без котрого рільництво в наших часах не може утриматися. Мусимо на цілій лінії взяти в руки торгівлю, організувати в усіх селах всі ті установи, що яким-небудь способом помагають людям у їхньому житті і праці. Нема одної галузі культурного і економічного життя в нашому народі, в котрому ми зробили б хоч соту частину того, що потрібне. Сто разів більше, як у кожного іншого народу, треба нам іще думати про поставлення самих підвалин нашої хати, про цілу економічну сторону народного життя, без якої навіть найсвітліше політичне положення завжди буде безглузде і безхосенне».

Метою влади, на думку Шептицького, є служіння загальному добру, збереження та захист прав і свобод громадян, шляхом встановлення справедливих законів, які не суперечать божому закону. Обов'язком держави є забезпечення мудрого проводу, оскільки навіть найкращі наміри при розбудові держави будуть зведені нанівець, якщо до влади прийдуть люди, які дбатимуть про своє добро більше ніж про загальне.

Невипадково, коли на Галичині виникло протистояння між українськими кооператорами та приватними купцями, митрополит своїми порадами благословив примирення обох сторін і був обраний до їхніх управлінських органів. Як пишуть дослідники, в архівах збереглося кілька томів листів, у яких робітники, ремісники і селяни писали Митрополиту про свої думки щодо умов та оплати праці. Він завжди виступав за те, щоб створити сприятли-

ві умови праці робітників і відповідно страхувати їх на випадок травм або смерті на виробництві.

Економічна модель Шептицького була унікальна для свого часу – це був християнський персоналізм. Адже в його правовій концепції людина – в центрі економічної діяльності, і тому її позиція та поведінка мають вирішальний вплив на розвиток народного господарства. Основним моментом, отже, є зміни у ставленні до взаємовідносин між роботодавцем і працівником: від кріпацько-невільничих – до свободи дій і рішень, коли особа, без жодних обмежень, самостійно може змінювати місце й рід праці. Оперши свою концепцію на понятті повної свободи у праці, Митрополит Андрей дійшов висновку: «... Ліпше працює той, що для нього праця не є лише орудником до досягнення уживання, але і обов'язком наложеним від Бога. Така праця приносить не тільки дочасне добро, але і вічну нагороду». «Сповняючи совісно свої обов'язки, заслужите на признання людей, серед яких будете жити. Бо чоловік совісний і працьовитий всюди заслуговує на пошану людей». За працю мусить бути винагорода, яка є надзвичайно важливим соціально-економічним чинником, бо ж є джерелом прибутку, від якого залежить прожиток робітника, тому і Митрополит пригадує християнську теорію платні, яка полягає в тому, що «робітник зобов'язується віддати працедавцеві свої услуги за умовлену за плату... працедавець зобов'язується за роботу дати справедливе умовлене винагородження».

З огляду на ощадність і збереженість економічних надбань, а також полегшення соціально-економічного становища села, читаємо у зверненні до багатих: «Будьте ощадними, але не скупими... Помагайте біднішому не тільки від час до часу, але... й так, щоб він міг підвинутися з біди та міг стати на своїх власних ногах. Давайте убогішому нагоду до заробітку – навчіть його – покажіть йому, як він сам може поправити свою долю». А бідним радить: «... Оскільки це у Ваших силах, поправляйте свою долю... стережіться квасу зависти та пожадання чужого добра! Можеш бажати собі такого самого добра, як він має, але не вільно тобі сумувати з приводу його добра – і невільно його відобрати йому».

Порятунком для більшості українських селян Галичини Андрей Шептицький вважав кооперацію: «Лучіться разом, заводіть по ваших селах крамниці християнські, шпихлярі громадські і всякі інші пожиточні установи». На заклик Шептицького відроджувати українське село відгукнулося чимало священиків, які засновували осередки Товариства «Сільський Господар» на парафіях і допомагали створювати при читальнях Просвіти громадські склади для зерна та Народні доми – кооперативи змішаного типу, які, крім кредитування селян, займалися постачальницько-збутовою і виробничою діяльністю. Митрополит давав особисті кошти і свою землю на організацію кооперативного ліцею, садівничо-городничої та хліборобської шкіл. Водночас Андрей Шептицький наголошував на важливості українізації міст і містечок, де традиційно домінували польські та єврейські підприємці.

Отже, вищим різновидом моральних законів, за вченням Шептицького, є божественний закон, який вимагає від людини здобуття надприродних чеснот; від людства – навернення до братерства і філантропії; від церкви – досягнення екуменічної єдності. «Опіка над убогими і оборона тих, що самі себе боронити не вміють, рівність-братерство людей – це лиш право справедливості і любови ближнього, на котрім стоїть цілий євангельський закон».

Таким чином, доброчинна діяльність Митрополита Андрея Шептицького, яка базувалася на богословській доктрині, чітко аргументованих ґрунтовних економічних, соціальних, правових ідей, будучи зосередженою передусім на практичних питаннях допомоги, характеризується такими властивостями:

- множинністю основних напрямів доброчинної діяльності, зосереджених майже у всіх сферах економічного, соціального, політичного та культурного життя українців;
- різноманітністю організаційно-правових форм благодійності, які відповідають розвиткові законодавства про доброчинну діяльність;
- відповідністю економічній та соціальній доктрині Церкви, розумінню природного та юридичного права.

Вважаємо, що викладені Митрополитом Андреем Шептицьким засади добродійної діяльності фактично визначили перспективи її розвитку і можуть на сучасному етапі стати основою для законодавчого врегулювання цієї сфери.

Саветчук Н.М.

доктор філософії в галузі права, викл.

ВПЛИВ М.ДРАГОМАНОВА НА ФОРМУВАННЯ ПРАВОВОЇ ДУМКИ В ГАЛИЧИНІ

Український національний рух, започаткований кирило-мефодіївцями, уже не можна було зупинити навіть силою двох імперських держав. Основним інтелектуальним локомотивом цього руху був М. Драгоманов, який розробляв питання теорії держави та прав людини, що мало значний вплив на українство Галичини.

М. Драгоманов в українській державно-правовій думці є одним із перших українських мислителів, який розвивав конституціоналізм на західноєвропейських вченнях, виробив чітку філософську концепцію щодо прав і свобод людини. Автори навчального посібника „Вступ до політології” пишуть: „Сонне західноукраїнське суспільно-політичне життя першим почав пробуджувати М. Драгоманов. Саме під його впливом сформувалися політичні погляди цілої плеяди значних західноукраїнських мислителів і громадсько-політичних діячів, таких як М. Павлик, О. Терлецький та ін.” [1, с.327]. „Пошуки вирішення „українського” і слов’янського питань привели вченого до думки про необхідність глибокого вивчення західноєвропейської історичної і політичної науки та соціально-політичного становища слов’ян, які не мали своєї державності. Він захоплюється популярними на той час серед інтелігенції соціалістичними ідеями, але разом з тим переконується в „необхідності широкої постановки федератив-

но-демократичного питання по всій Східній Європі” що, власне, і стає основою його політичних поглядів” [1, с.315-316].

М. Драгоманов помічав відсталість українофілів від європейських політичних ідей. Оселившись у Женеві, він бере участь у створенні громадсько-політичного вісника „Громада”, який мав сприяти перенесенню європейського політичного досвіду в Україну. Водночас він звертав увагу на ідейно-політичну відсталість галичан від Європи. Своїми статтями у львівських газетах і журналах, листуванням із видатними галичанами І. Франком, М. Павликом, О. Терлецьким та іншими він сприяв формуванню і пошквалюванню суспільно-політичного руху Галичини.

У проблемі „Драгоманов і Галичина” треба, перш за все, на наш погляд, бачити намагання виховати нове покоління національних діячів європейського типу. Виходячи з цього, зусилля М. Драгоманова були спрямовані на те, щоби виховати і зберегти таких діячів. Безсумнівно, вплив драгоманівських ідей на галицьку українську молодь був визначним. Такі зусилля М. Драгоманова стали епохальними в боротьбі за українську справу в Галичині проти москвофільства та рутенства. Відбувся розкол в середовищі української галицької інтелігенції, молодше покоління під впливом Драгоманова швидко радикалізувалось і протиставлялось старшим діячам-культурникам. Сам І. Франко, відзначаючи ту величезну роль, яку відіграли публікації Михайла Драгоманова в житті багатьох молодих галичан, писав: „Статті й листи Драгоманова – то були мов удари батога; вони пекли й боліли, часто трапляли невинуватих, бували несправедливі, але завжди змушували до думання, до входження в глибину справи, до обрахунку з власним сумлінням. Непедагогічний у деталях, сей метод був чудово відповідний власне до розбурхання грубошкірої, лінивої та байдужої рутенської натури”[2, с.291-292].

У 80-і роки державно-правова думка М. Драгоманова знаходить концентрований вираз у конституційному проєкті „Вільний Союз – Вільна Спілка”. Ця праця вченого набула великого суспільного значення, коли в Австрійській Україні з’явилась радикальна партія. Крім цього, М. Драгоманов публікує науково-по-

пулярні праці, які торкались злободенних проблем українців у Австро-Угорщині, де також наголошував на позитивному прикладі західноєвропейських країн, на які й треба орієнтуватися українцям, пропагував кращі пам'ятки державно-правової думки західної цивілізації включно до хартій англо-американських, закінчуючи історико-правовим аналізом їх впливу на французьку декларацію прав 1789 р. Така просвітницька робота М. Драгоманова була цілком на часі, відповідала запитам українського народу, який починав брати активну участь у тогочасних політичних процесах. У той же час М. Драгоманов застерігав національну інтелігенцію не нехтувати власним вітчизняним історичним досвідом, тими традиціями, які могли бути ґрунтом для поживлення нових процесів у національному визвольному русі. Джерелами нової національної правосвідомості вчений вважав, зокрема, звичаєве право і закликав нові генерації вітчизняних інтелектуалів звернути пильну, хоча і критичну, увагу на ці традиційні основи нових рухів в українському народі [3, с.398].

Б.Кістяківський вказує, що М.Драгоманов «піднявся до визначення людини як вищої цінності» і тому „за своїми філософсько-історичними поглядами був близьким до справжнього ідеалізму” [4, с.210]. Основна ідея переконань М. Драгоманова в тому, що основною одиницею суспільства є особа, добробут і щастя якої він вважає вищим критерієм суспільного розвитку. Індивід, його невід'ємні права та життєві людські інтереси є тим «наріжним каменем», який вчений кладе в основу своєї теоретичної побудови держави. На його погляд, еволюція політичного розвитку відбувається від стану підлеглості людини зовнішньому примусові до все більшого поширення стану свободи в суспільстві та державі.

Цікаві погляди М. Драгоманова і на розвиток людства. Вчений вважає, що з появою держави люди втрачають первинну свободу і хоча завжди прагнуть її повернути, навіть на певний час повертають, встановлюючи демократичні режими, однак в кінцевому рахунку втрачають її. На цій підставі М. Драгоманов робить дуже важливий висновок щодо співвідношення суспільства і дер-

жави. З цієї точки зору причиною втрати народом свободи є хибність її відновлення шляхом зміни форми державного правління. Тому що незалежно від форми держава за своєю суттю є інститутом, який заперечує свободу індивіда, обмежує її і за логікою свого існування постійно прагне до обмеження прав і свобод особистості. Підкреслимо, що вихідним пунктом для розв'язання вказаних проблем виступає осмислення вченим призначення держави, її ролі в суспільстві. Підкреслюючи універсальну роль держави в житті суспільства, націй, він зазначає, що держави є „...органами, котрі виробляються в народному житті (по волі, по неволі, як трапиться) і змінюються з ним, і що без цих форм і органів, тобто і без політики, не може жити ніякий народ, ніяка людська громада... У ХІХ ст. ніякий громадський рух, в тому числі і національний, не обходиться без політики, без того, щоб примусити державні уряди переіменити чи установити які державні закони” [5, с.390-391].

М. Драгоманов аналізує різні типи державного устрою. До їх аналізу він підходить з гуманістичних цінностей і схиляється до думки, що державний устрій тієї чи іншої країни був тим міцніший, чим менше він тримався на зовнішньому примусі та насильстві влади щодо суспільства, громадян. Тому він підкреслює, що нові держави, щоби бути міцними, повинні стати насамперед добровільним об'єднанням громадян, свідомих своїх прав та обов'язків, зацікавлених в успішному розвитку держави. Своє ставлення до такого державного союзу людей і бачення його переваг він пояснює: „Чим більше держава стає вільним, а тому міцним союзом людей для досягнення розвитку духовного і матеріального, тим більше вона підходить до рівноправності мов і народностей, що в неї входять у суспільному житті. Взірцем такої держави служить поки що Швейцарія, де є три народності, – всі три користуються однаковими правами. Там є і національність державна, тільки вона полягає не у перевазі однієї етнографічної спільноти, а в спільній всім трьом свідомості, що належність до єдиної спілки державної, вигідна і в моральному, і в матеріальному відношенні кожному з тих, хто її складає” [3, с.377].

Варто зазначити, що М. Драгоманов не заперечував державності. Навпаки, він вважав, що держава є необхідною формою політичної організації, тим більше, що нові держави в ХІХ ст. виникають завдяки боротьбі поневолених народів за своє національне та політичне звільнення. Вчений намагався відшукати позитивні приклади державотворення, виходячи із реальної практики сучасних йому держав. Основою цих поглядів був принцип народного суверенітету. Це означало, що держава повинна гарантувати громадянам участь у суспільних справах, з гарантіями свободи осіб і груп, де має бути розподіл справ на місцеві і державні, з яких кожна вирішують відповідні кола населення[3, с.378]. Тут має діяти принцип побудови держави „знизу – догори”: від окремого громадянина, місцевого та регіонального самоврядування до загальнонаціональних інститутів.

Важливим питанням, над яким задумувався М. Драгоманов, були організація і зміст майбутньої „ідеальної держави”. Визначення устрою такої держави він дає у програмовій праці „Переднє слово до Громади”. На його думку, „...справди вільними можуть бути тільки маленькі держави, або ліпше сказати, громади, товариства. Справді, вільною спілкою може бути тільки спілка товариств... громада потрібна людям тільки для того, щоб кожному було найліпше. Значить, і громада тільки тоді буде мила кожному, коли вона не неволить нікого : бути в ній чи не бути. І громада мусить бути спілкою вільних особ ...” [6, с.295-296].

Підкреслимо, що висвітлення вищенаведених ідей М. Драгоманова щодо побудови держави на громадівських засадах визначається тим, що ці ідеї були прийнятні для І.Франка, який вважав, що побудова державних інституцій повинна йти „знизу вгору”. Звичайно, погляди на роль і призначення державності М. Драгоманова зазнавали змін в залежності від історичних реалій, прогресивних державно-правових поглядів, які існували і появлялись в Західній Європі. У той же час необхідно зауважити, що принципово незмінною основою його політико-правового вчення були прав і свободи людини і громадянина, особливо політичні свободи для українців, та його намагання гармонійного поєднан-

ня ідеалів національної свободи і гуманізму в рамках громадянського суспільства.

Цінність набуття політичної свободи українською нацією була очевидною для М. Драгоманова. Адже ж в Російській імперії не було ні політичних, ні громадянських свобод, були лише піддані імператорові. Не набагато кращий стан з правами і свободами українців був і в Австро-Угорській імперії. Вчений Анатолій Круглашов в монографії пише: „Навіть коли мова йшла про Австро-Угорщину, М. Драгоманов наполягав, що той рівень політичної свободи, яким володіють тамтешні українці, є недостатнім з точки зору їх національних інтересів. І завдання боротьби за розширення прав і свобод австрійських громадян становить обов'язок українських національних діячів... Драгоманов закликав своїх галицьких однодумців звертати увагу не тільки на виборення нових національних прав, але й на значення прав людини і громадянина... Отже, і в конституційних умовах Австро-Угорщини права людини і громадянина виступали для М. Драгоманова критерієм оцінки поступу національного руху, мірилом успішності консолідації українських сил на засадах демократії та національної єдності, показником їх здатності виводити власну націю на рівень, досягнутий іншими європейськими народами» [3, с.393-394].

Варто підкреслити, що проблема місцевого самоврядування займала найважливіше місце у державно-правовій концепції М. Драгоманова. Він розумів, що місцеве самоврядування само по собі ще не вирішує всіх запитів та інтересів громадян, суспільства. Однак у той же час особлива важливість цього суспільно-державного інституту в тому, що він дає можливість як ніякий інший інститут поєднати інтереси громадян та інтереси суспільства, держави і нації.

У проєкті „Вільної Спілки” М. Драгоманов визначає повноваження та напрями діяльності обласних дум та їх взаємини з центральними органами влади в майбутньому. Бо проблемним питанням є розмежування сфери компетенції органів державної влади на місцях та органів місцевого самоврядування. Тому він вважає, що ці питання повинні вирішуватись на законодавчому

рівні. Насамперед, юридично повинні бути визначені функції та завдання місцевого самоврядування. М. Драгоманов бачив можливим запровадження самоврядування уже на рівні сіл, громад через збори дорослого населення. А функції народного зібрання на рівні міському, волосному і обласному – відповідним думам як представницьким органам.

Отож підкреслимо, що державно-правові погляди М. Драгоманова є важливими в тому сенсі, що вони мали помітний вплив на суспільно-політичне життя Галичини. І насамперед його критичне ставлення до проявів насильства, нехтування політичними свободами, національними правами та інтересами, правами людини з боку держави і розв'язання цих проблем через розвиток місцевого самоврядування. Ці питання є актуальними і для сучасного державотворення в Україні.

М. Драгоманов, враховуючи важливе призначення Галичини у формуванні національного світогляду українців, приділяв особливу увагу до всього, що відбувалось в цьому краї, розробляв державно-правові теорії на основі прогресивних західноєвропейських ідей.

1. Скиба Валерій. *Вступ до політології: Екскурс в історію правничо-політичної думки* / Валерій Скиба. – К.: основи 1998. – 718 с.
2. Салтовський О.І. *Концепції української державності в історії вітчизняної політичної думки (від витоків до початку ХХ сторіччя)* / О.І. Салтовський. – К.: Вид. ПАРАПАН, 2002. – 396 с.
3. Круглашов А.М. *Драма інтелектуала: Політичні ідеї Михайла Драгоманова* / А.М. Круглашов. – Чернівці: Прут, 2000. – 488с.
4. Левенець Ю. *Теоретико-методологічні засади української суспільно-політичної думки: проблеми становлення та розвитку (друга половина ХІХ – початок ХХ століття)* / Ю. Левенець. – К.: Стило, 2001. – 585 с.
5. Драгоманов М. *Сонячний промінь* / М. Драгоманов // Літературно-публіцистичні праці: у 2 т. – К., 1970. – Т.2. – С.386-392
6. Драгоманов М. *«Переднє слово» (до «Громади» 1878 р.)* / М. Драгоманов // Драгоманов М.П. *Вибране*. – К.: Либідь, 1991. – С.276-326.

Петрів-Буряк А.М.

*аспірант кафедри історії держави, права
та політико-правових учень Львівського
національного університету імені Івана
Франка*

ПОЛІТИКО-ПРАВОВІ ПОГЛЯДИ ДМИТРА ДОРОШЕНКА НА ДЕРЖАВУ

У сучасних умовах розвитку України та євроінтеграційних процесів необхідне переосмислення та опрацювання досвіду державотворення накопиченого українськими науковцями, політичними та державними діячами. Тому й варто згадати постаті, які тривалий час замовчувалися, а наукові праці вилучалися для того, щоб українська нація асимілювавшись припинила своє існування.

Поразка Української революції 1917-1921 рр., насадження тоталітарного режиму в Україні супроводжувалося ідеологізацією науки загалом та юридичної науки зокрема, масовими репресіями, які торкнулися більшості науковців, зокрема й правників та істориків. Було заборонено не тільки друкувати, але й згадувати праці багатьох науковців, серед яких був історик Д. Дорошенко. Тому розвиток державницького напрямку і його осмислення з кінця 1920-х рр. зосереджувалося на західноукраїнських землях та серед представників діаспори. Одним із основних осередків згуртування української наукової діаспори та політичної еміграції був Український вільний університет. Саме у ньому Д. Дорошенко навчав студентську емігрантську молодь, взявши на себе обов'язок «...працювати над розвитком національної культури... щоб передати її наступним щасливим поколінням», присвятивши свідоме життя, наукову діяльність рідній Україні.

Як відомо, державницький напрям став логічним продовженням народницького, який пов'язують з М. Грушевським. До державницької школи слід зараховувати тих істориків, які центральним елементом дослідження ставили державу, на відміну від представників народницького напрямку, які в центр ставили народ, під яким в основному розуміли селянські маси.

Зокрема, науковець Я. Пеленський стверджує, що державників умовно можна поділити на чотири групи:

- 1) істориків, які писали історію з теоретичної перспективи, тобто концепційну історію;
- 2) істориків, які займалися загальною історією, застосовуючи позитивістський метод;
- 3) істориків, які досліджували сучасну для них історію;
- 4) істориків-юристів, які займалися історією держави і права та взаєминами України з іншими державами.

Державників-істориків, які писали концепційну історію, першочергово репрезентував В. Липинський. До цієї категорії також слід відносити О. Шульгина, Б. Крупницького, С. Шелухіна та ін.

Державники, які займалися загальною історією, застосовуючи позитивістський метод, були С. Томашівський, І. Крип'якевич, М. Чубатий, І. Джиджора, М. Кордуба, В. Герасимчук та ін. До цієї категорії також відносять істориків-емігрантів: Н. Полонська-Василенко, О. Оглоблин, Д. Дорошенко та ін. Останній займався на лише історією загалом, а був одним із перших у ХХ ст., хто досліджував сучасні для нього національно-визвольні змагання 1917-1923 рр.

Історики-юристи, які досліджували історію держави і права були С. Дністрянський, Л. Окіншевич, А. Яковлів, В. Старосольський та ін., які досліджували теоретичні питання держави і нації.

Серед українських істориків-державників яскравою є постать Д. Дорошенка, одного з фундаторів державницького напрямку в історіографії України та автора першої академічної праці з вищевказаної тематики. Слід зазначити, що Ю. Пінчук та Л. Гриневич пропонують розуміти історіографію як дослідження еволюції наукової думки, її основних напрямків, принципів історичного налізу, закономірностей розвитку історичної науки.

Як зазначав сам Д. Дорошенко, національна ідея захопила його ще під час навчання у Віленській гімназії. Науково-громадську діяльність розпочав ще у 1897 р., друкуючи статті у галицькій, а відтак в українській та російській пресі. Важливою подією в біографії Д. Дорошенка стало перебування влітку 1904

р. у Львові на університетських курсах, де молодий науковець прослухав лекції М. Грушевського, І. Франка (з якими особисто познайомився) та багатьох інших науковців, виступи яких дали йому до формування власного погляду.

Значний вплив на утвердження державницького бачення історії України становила співпраця Д. Дорошенка з В. Липинським, де Д. Дорошенко підтримував свою думку щодо необхідності звільнення від ідеології недержавності, усвідомлення глибин історії України та здійснення її наукового аналізу. Д. Дорошенко був головним популяризатором концептуальних поглядів В. Липинського. Науковий союз В. Липинського та Д. Дорошенка був найбільш унікальним – з однієї сторони науковець, який мислив глобально та концептуально, з іншої – талановитий популяризатор, який легко та швидко наповнив історіографію конкретно-історичним змістом.

Як і В. Липинський, Д. Дорошенко вважав, що збудувати державу та завоювати владу спроможна тільки провідна верства населення, національна еліта, яка веде за собою маси, розуміє значення державності і виступає державотворчим чинником історії. В. Липинський стверджував, що без держави немає нації, а лише народ в етнічному сенсі.

Після падіння уряду П. Скоропадського Д. Дорошенко був змушений емігрувати і поза Україною продовжувати наукову та викладацьку діяльність. 17 січня 1921 р. у Відні було засновано Український вільний університет, на викладацьку роботу до якого було запрошено авторитетних науковців, серед яких був і Д. Дорошенко. На основі власного лекційного курсу української історіографії науковець вирішив підготувати підручник. Варто відзначити, що написання підручника було складним завданням зважаючи на обмежену кількість необхідної літератури та архівних матеріалів.

Фундаментальний твір Д. Дорошенка «Огляд української історіографії», написаний на початку 20-х і вперше надрукований у 1923 р. в Празі, є узагальнюючим дослідженням з української історіографії та охоплює проміжок часу від XI до XX століття. У

праці Д. Дорошенко вперше виокремив українську історіографію з контексту російської та польської історичної науки, здійснив спробу переоцінки української історіографії з точки зору внеску українських істориків не лише у дослідження минулого, а й у розвиток національної свідомості українського народу. Головна мета, яку перед собою ставив науковець, полягала у висвітленні українського історичного процесу, в основу якого мала бути покладена державницька історіографічна концепція. Вчений зазначив, що українська національно-історична думка уособлює процес розвитку національного самопізнання, безперервний процес, який не зупинявся, але завмирав під гнітом несприятливих історичних обставин.

Д. Дорошенко здійснив критичний аналіз поглядів М. Костомарова, В. Антоновича, П. Куліша, М. Грушевського. Так, М. Костомаров не бачив в історії козацького періоду жодного державного стремління, пояснюючи це або особистими мотивами керівників тодішньої держави, або егоїстичною політикою старшин. Стосовно П. Куліша Д. Дорошенко зазначив, що той не виробив жодного державного ідеалу і йому не вистачає «суцільного національного почуття». Д. Дорошенко не применшував значення М. Грушевського як видатного історика, але погляди розбігалися стосовно ролі держави в історії, вважаючи, що в «Історії України-Русі» недооцінена роль державних змагань українських князів і гетьманів.

Не зважаючи на певні недоліки, які все ж існували у праці, зокрема, неповність певних розділів, непропорційність розподілення матеріалу, науковець заповнив прогалину, що існувала на той час в українській науці.

Оцінюючи значення наукового доробку Д. Дорошенка, окрім «Огляду української історіографії», варто згадати про «Нарис історії України» та «Історію України 1917-1923 рр.».

«Нарис історії України» дає огляд історії України як процесу розвитку української державності. У праці вміщено історичні відомості практично про всіх гетьманів України.

Якщо «Нарис історії України» давав цілісну концепцію української державницької традиції, починаючи з княжих часів до початку ХХ ст., акцентуючи особливу увагу на ролі козацько-гетьманської доби, то в «Історії України 1917-1923 рр.» проаналізовано розвиток державотворчого процесу протягом Української революції.

Варто зазначити, що саме в «Нарисі історії України» науковець найбільш повно втілює державницьке розуміння української історії. Д. Дорошенко вважав історію українського народу єдиним суцільним безперервним процесом. На думку Д. Дорошенка, видатними державними діячами, які вважали метою свого життя створення сильної вільної держави та доводили це власними вчинками задля були гетьман П. Сагайдачний, Б. Хмельницький, І. Виговський, П. Дорошенко, І. Самойлович, І. Мазепа, І. Скоропадський, Д. Апостол.

Д. Дорошенко, як безпосередній учасник революційних подій, мав власний погляд на причини поразки Української революції, про що й написав працю «Історії України 1917-1923 рр.». Під час написання книги, науковцем були використані офіційні документи, архівні матеріали, мемуари, власні враження, оскільки Д. Дорошенко безпосередньо приймав участь у державотворчому процесі тієї доби.

Найгострішою проблемою політики 1917-1923 рр. була проблема взаємодії органів державної влади, зокрема, однією з найбільших помилок Тимчасового уряду науковець вважав зруйнування такої інституції як поліція. Ще одним аспектом проблеми органів державної влади була неузгодженість дій місцевих органів влади з діями Центральної ради, зокрема, згадуючи період перебування на посаді губернського комісара Чернігівщини, Д. Дорошенко скаржився на відсутність зв'язку між Києвом та владою на місцях. Не минуло науковець й питання зовнішньополітичні причини поразки національно-визвольних змагань, зазначивши неспроможність вести самостійну зовнішньополітичну діяльність.

Не можна не погодитись з поглядом Д. Дорошенка, що занепад української державності спричинили відсутність поро-

зуміння між її очільниками, залучення некомпетентних осіб до управління державою, неукраїнський склад центральних органів державної влади, неспроможність створити армію та органи державної влади.

У різні період постать Д. Дорошенка та його погляди викликали неоднозначне ставлення з боку різноманітних соціально-політичних кіл. У період роботи на посту генерал-губернатора Галичини і Буковини його характеризували як «завзятого мазепинця», який перебував у стосунках із німецьким генеральним штабом. Симпатіям до гетьманського ладу в Україні могли сприяти його погляди щодо доцільності сильної авторитетної влади, яка могла б опанувати ситуацією в Україні та її стабілізувати.

Науковий доробок Д. Дорошенка засвідчує те, що в умовах часу військової агресії українська інтелігенція, працюючи задля відродження української незалежної держави, хоч і зазнала поразки, та все ж мала погляд на повноцінне незалежне функціонування держави, який потребує всебічного, глибокого та ґрунтовнішого дослідження науковців-правників сучасності.

Прокоп Н.М.

*аспірант кафедри теорії та історії
держави і права Харківського національного
університету внутрішніх справ*

ПРОБЛЕМИ ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ В ТВОРЧІЙ СПАДЩИНІ МИТРОПОЛИТА А.ШЕПТИЦЬКОГО

Висока моральність посіла в свідомості митрополита А. Шептицького вагоме місце, а в духовній, громадській і державницькій діяльності була її осердям. Мораль у його діяннях і у свідомості фігурує в найрізноманітніших виявах, але завжди в проукраїнському державотворчому вимірі і відзначалася християнськими чеснотами. В цьому плані він як патріарх українського уніатського миру гідний усякої поваги і пошани. В громадському житті, екуменічній і державницькій діяльності А. Шептицький

не виявляв ніякого відхилення від моральності в бік політичної доцільності. У свідомості українських галичан він і нині постає втіленням морального взірця, що не має ніякого докору. Він не політичний революціонер, а більшою мірою у своєму світорозумінні виявляє себе як реформатор у філософсько-правовому бащенні майбутнього України.

Митрополит А. Шептицький вважав, що принцип революційного злому чинних на той час в українському суспільстві норм християнської моралі призведе до свавілля, з огляду на український індивідуалізм. Він вважав, що деспотизм як влади, так і моралі не має бути присутнім в українській державі. Тому він прагнув знайти такі форми співпраці з усіма верствами українського народу, які б надали можливість здійснити оновлення християнської моралі на нових засадах, які стосуються світського життя. Йдеться передусім про розширення прав і свобод громадян та їх організацій. А. Шептицький вважав за потрібне оновити християнську мораль у такий спосіб, щоб вона залишилася внутрішнім духовним джерелом самоконтролю і водночас, щоб політична воля окремих громадян та різних соціальних структур мала широкі можливості для самотворчості в інтересах усього українського народу. Він розумів, що в громадянському суспільстві та в межах державно-правового простору кожна віруюча людина живе у своїй моральності у двох вимірах: як християнин і як вільний громадянин, що має широке поле свого волевиявлення в різних сферах життя, а отже, релігійно-моральне життя людини не може бути обмежене у суспільстві, де діють різні релігійні конфесії, різні етнічні культури та спільні для всіх правові норми. Водночас він вважав, що в людській діяльності складова духовного життя християнина має бути узгоджена з усіма іншими складовими, але не втрачати загальнолюдського і національного. «Світогляд, що заперечує реальність духовного світу, – писав Л. Тихомиров, – шкідливий для розвитку особистості, але ще більш небезпечний світогляд, який хоча й визнає духовний світ і деякий божественний елемент, розлитий у вищій сфері буття, але заперечує Особистого Творця світу... Тільки духовна сутність осо-

бистості створює потребу прав, які вона безперервно відстоює. Саме в такий спосіб з боку суспільства і держави визнаються права особистості і підтримується їх дотримання» [1].

У поглядах митрополита А. Шептицького на майбутнє української держави окреслена перспектива національної ідеї, в якій суголосі основоположні принципи теорії держави і права неолібералізму, філософських ідей Гегеля та І. Канта, а також національні засади державного будівництва та християнської моралі. Ідея Гегеля про творчу роль духу дуже близька за своєю сутністю до християнської теології. «Перемога ідеї – це перемога переконання над силою. Сила – це тільки примітивна констатація того, що вже відбулося у цьому світі. Ідея – це пророцтво, яке виконує саме себе» [2, с. 267].

І. Кант трактує право як прояв практичного розуму: людина поступово привчається бути гарним громадянином. Кантівське вчення про мораль і право постає як учення про соціальні регулятори, належне в людських діях. «Святенність» права розкривається через мораль, яка встановлюється в громадянському суспільстві й через свої вищі ідеали та цінності звеличує право. Мораль у Канта не замінює собою право, а навпаки, діючи як духовний фактор, возвеличує право, надає йому не лише регулятивну, але й високу духовну значимість. У роботах Канта, присвячених питанням права, незмінно трапляється слово «святие»: «Наш обов'язок у тому, щоб глибоко поважати право інших і як святиню шанувати його» [3, с. 298].

А. Шептицький у своїй праці «Як будувати рідну хату?» прагнув публічно заявити про історичне право українського народу на створення своєї національної держави. При цьому наголошує, що Церква із самого початку свого існування разом з громадськими організаціями, суспільством у цілому, розвиваючи освіту, культуру, духовність, творить моральні і соціальні засади для демократії. Розуміючи об'єктивний хід розвитку цивілізованого світу та національно-визвольних змагань, митрополит А.Шептицький шукав слово, котре б відображало суть ситуації та наставляло український народ на шлях творчого процесу відбудови націо-

нальної культури, мови, духовності, щоб стати здатними розбудувати свою «Хату-Батьківщину», тобто українську національну державу. При цьому він наголошував, що «передовсім треба здати собі справу з незвичайних труднощів, зовнішніх і внутрішніх, які стоять народу на перешкоді до того, та намітити дорогу, яка нас до того веде» [4, с. 16].

У центрі уваги митрополита А. Шептицького при визначенні «як будувати Рідну Хату» є безсумнівна засада – духовна єдність українського народу, консолідація політичних партій.

«Мріючи про вільний державний і громадський устрій, найбільш завзяті діячі ставляться зневажливо до значення релігії, намагаються підірвати релігійне почуття і свідомість, вигадують громадянську мораль, провадять гоніння на Церкву, з особливою ненавистю ставляться до християнства, яке, проте, складає незамінне джерело розвитку духовних сил особистості. Такі діячі не підозрюють, що в наш земний світ... свобода проникає тільки зі сфери духу» [1].

Митрополит А. Шептицький сформулював назву свого теоретико-правового заповіту українському народові «Як будувати Рідну Хату». Митрополит узяв слово «хата» замість терміна «ідея», бо мав тверде переконання, що істинною втіхою кожного українця є його хата, а щоб народ зрозумів спорідненість цієї хати із всім своїм національним простором, замінив термін «національна» словом «рідна». При цьому в тексті «Як будувати Рідну Хату» спостерігається прагнення підібрати дуже ретельно такі слова, які б переформатували теоретико-правові категорії на зрозумілі і доступні для пересічного українця конструкти. Він іменує історично сформовані форми державного устрою (монархія, аристократія і демократія) і не нав'язує будь-яку з них як майбутню модель, але акцентує увагу, що народ має сам визначитися на основі новітньої науки соціології, завдяки методам якої можна вивчити думки різних соціальних структур і запропонувати законодавцю для затвердження саме такої форми державного устрою.

Підсумовуючи, можна зробити висновок, що до розбудови української державності митрополит А. Шептицький підходив

з позицій демократизму і лібералізму, партійного плюралізму та християнської моралі. Йдучи за покликанням свого серця, він сумлінно служив своєму народові та його християнській церкві, як хранительки національного досвіду державотворення та гаранта національної ідентичності. Він звертав особливу увагу на подальше обґрунтування і конкретизацію форм і методів співпраці українських політичних партій, активістів громадських організацій та священнослужителів усіх українських релігійних конфесій і закликав їх до єдності та згуртування, щоб не творити у свого народу розбрату.

1. Тихомиров Л. *О свободе* // <http://www.rus-sky.com/gosudarstvo/tikh/tikh2.htm>
2. Уайтхед А. *Избранные работы по философии: Пер. с англ./Сост. И. Т. Касавин: Общ. ред. и вступ. ст. М.А. Кисселя—М.: Прогресс, 1990 – 720 с.*
3. Кант И. *Лекции по этике / И. Кант // Этическая мысль: Науч. - публицист. чтения – М.: Политиздат, 1990. – 560 с.*
4. Митрополит Андрей Шептицький. *Як будувати рідну хату? Пастирське послання Митрополита Андрея Шептицького до духовенства (3 декретів АЕн Собору 1942 .) // Львівські Архієпальні Відомості, Львів, 1942 – 19 с.*

Стечишин А.В.

УКРАЇНСЬКЕ ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ У ПОЛІТИКО-ПРАВОВІЙ ДОКТРИНІ КОСТЯ ЛЕВИЦЬКОГО

Актуальність теми дослідження обумовлюється, по-перше, необхідністю звільнення історії держави і права України доби національно-визвольних змагань кінця ХІХ – початку ХХ ст. від неадекватних оцінок російських і радянських науковців державотворчої ролі нового покоління української інтелігенції; по-друге, доцільністю творчого використання спадщини минулого, зокрема, застосування правових ідей, поглядів К. Левицького в умовах розбудови демократичної правової держави. До цього часу у вітчизняній правовій думці не достатньо прослідкована

послідовність процесів українського державотворення в контексті Європейського Просвітництва.

Формування правової свідомості К. Левицького історично збіглося з розповсюдженням в кінці XIX – на початку XX ст. в Європі «розуміючої соціології» та теорії соціальної дії М. Вебера. Останній розробив концепцію раціоналізації всіх сфер життя завдяки новоявленій професійно освіченій бюрократії та вже утвердженій в практиці протестантської «господарської етики». Водночас М. Вебер та Е. Ренан, яких на той час називали «австромарксистами», спільно дійшли висновку, що різні типи спільнот, зокрема і нації, інтегровані горизонтальними зв'язками, в основі яких соціально-психологічні почуття, що сформувалися історично культурно-мовними факторами. Вони виявили, що нація має своїм буттям не лише спільну мову, культуру, історію свого становлення і розвитку, але й сильні духовні (соціально-психологічні) почуття, які завжди мають спільну детермінанту – любов до батьківщини. М. Вебер вважав, що національні почуття – це, передусім, духовне почуття належності до певної унікальної, неповторної і часом «вищої» престижної соціальної спільноти [1].

К. Левицький залучився до активної громадської, політичної і державотворчої діяльності в добу, коли в Західній Європі появились наукові праці з вивчення націй та їхнього державного життя – так звана «модерністська школа» в галузі теорії націй і націоналізму, яку представляли Г. Кон, Б. Андерсен, Е. Гелнер, Е. Гобсбаум та ін. [2]. Відповідно до їх концептуального розуміння націоналізм є досить полісмісловий за своїм характером. В сучасній теорії націй націоналізм поділяють на 1) «нормальний»; 2) «природний»; 3) «поміrkований». Еволюція націоналізму як доктрини XVIII–XX ст. дає можливість визначити різні його типи, історичну зумовленість та ідеологічну генеалогію [3]. Серцевиною ідеології націоналізму є культурно-мовна історична спорідненість могутніх почуттів, які ми називаємо націоналізмом та етноцентризмом [4]. Українська національна ідея в осмисленні К. Левицького та його соратників постала не у формі абсолютної даності, а у формі завдання, яке полягає у її впровадженні в

реальну дійсність, тобто складові її теоретично-правової форми осмислення і практики розбудови правових норм, які розширюють і поглиблюють юрисдикцію українського народу у всіх сферах громадського, політичного і державного життя.

Національний патріотизм К. Левицького мав силу в його юридичній професії та здібності адвоката силою розуму проникати крізь факти до розуміння логічного вузла понять, що виражають істину. В цьому розумінні його патріотизм є цілковито раціональним. Отож, патріотизм у формі любові до батьківщини як почуття в собі без моральної раціональної думки – це лише емоційний спектакль, що лежить на поверхні людської поведінки. У цьому, власне, й полягає механізм ескалації націоналістичної мовної агресії супроти польської представницької у Галицькому Соймі еліти. Але національно-патріотичний радикалізм на локальному рівні досягнення взаєморозуміння з польськими парламентарями ставав дедалі небезпечним і для австрійської влади, а тому українські парламентарі у Галицькому Соймі і Сенаті Австрії не досягали власної вигоди. Націоналістичний радикалізм має й інший вимір, що повернутий у свій бік, коли парламентарі публічно заявляють про своє вороже ставлення до польської парламентської фракції, то вони не можуть розраховувати на їх підтримку у голосуванні за необхідні українському народу правові акти. Український національний інтерес в межах конституційного права легітимізувався через законотворчу процесуальність у Галицькому Соймі і в австрійському Сенаті, тобто через прийняття юридичних норм, які надавали українському народу більші і ширші можливості для розбудови своєї державності. Але образи польських депутатів культивували в їх свідомості адекватні національно-патріотичні радикальні почуття, які ставали мотивацією для відхилення законопроектів, які мали для українського державотворення важливе значення.

Знання українських національних інтересів парламентарями Галицького Сойму і Сенату мали збільшуватися юридичною, а не ідейно-політичною світоглядною мотивацією і мали об'єднувати всіх представників народів, що мешкали в Галичині. Це

означало не що інше, як актуалізацію правової відповідальності за продукування необхідних для українського державотворення нормативно-правових актів, репродукування та використання конституційно-правових теоретичних знань, щоб піднятися від політичної ідеології до розуміння основ конституціоналізму.

К. Левицький презентував ту новосформовану українську національну державотворчу еліту, яка істотно відрізнялася від політичного проводу своїм професійним юридичним інтелектом. На перший погляд, інтелігенція – частина еліти нації або, іншими словами, її духовна еліта. «Якщо еліта від самого початку передбачає того, хто її обирає, то інтелігенція – така мисляча субстанція, яка претендує на самостійне впорядкування буття... Інтелігенція виступає як суб'єкт і оформлювач відповідальних рішень, що своєю чергою стосуються скоріше об'єктивних здобутків владних та державних інститутів, тактичних та стратегічних рішень..., духовної долі нації, її визначальних цінностей» [5].

Особливістю державотворчої діяльності К. Левицького з його модерним національним патріотизмом стало те, що націонал-патріоти з радикальними ідеологічними поглядами з боку українців і поляків були відтіснені. Українська і польська парламентські фракції дійшли висновку, що жодна з них не матиме успіху, оскільки дезінтеграція парламентарів на ідеологічній націоналістичній позиції заважала творити закони в інтересах обох народів. Прикладом національного компромісу може бути посол до Державної Ради С.Качала, якого обрали польські виборці, але він висловив думку, що «підношення тільки мадярів, німців і поляків не вдержить Австрії, і тому хто хоче сильної Австрії, повинен бути за сфедерування усіх націй на основі рівноправності». Свою промову він закінчив запитанням: «Чи хочете здорової угоди, чи гробової? Першу дає рівноправність...» [6].

В кінці XIX – на початку XX ст. у Східній Галичині під впливом юридично освіченої української інтелігенції радикальний патріотизм майже на всіх рівнях функціонування українських громадських організацій та інститутів державної влади зазнав поразки. Проблема подолання радикального націоналізму у Схід-

ній Галичині з самого початку торкалася світоглядних мотивів, а також взаємовідносин з польською провідною верствою, урядом Австрії, бо без згоди всіх сторін українське державотворення було ускладнене. Впровадження ідей ліберальної демократії у національну свідомість та практику українського державотворення стало запитом українства. Цей перехід від радикального національного патріотизму до «модерного», що виявився у державотворчій діяльності К. Левицького, тісно пов'язується з раціоналізмом, котрий органічно об'єднав національні почуття українського народу і конституційно-правові погляди, згідно яких творилася ЗУНР.

Сповідуючи ідею господарсько-економічного розвитку української спільноти, К.Левицький разом з іншими юристами, які активно створювали і допомагали розвитку громадських організацій, чисельно і якісно збільшили кредитно-кооперативні установи, страхові товариства, підприємницькі юридичні особи. Серед них «Крайовий союз кредитовий» (1898 р., з 1924 р. – Центральний кооперативний банк), співзасновниками якого виступили вже відомі на той час адвокати К. Левицький, С. Федак, Я. Кулачковський. За словами К. Левицького, цей союз «поклав почин до організації наших стоваришень (спілок. – Авт.) кредитових як також торговельних і промислових» [7] і за головування К. Левицького перетворився у наймогутнішу українську економічну спілку Східної Галичини.

Найбільшою складністю для К. Левицького та його соратників було те, що між нормами конституційного права та залишеними у спадку нормами цивільного, господарського і кримінального права існувала суперечність. Тож потрібно було виробити нове законодавство, щоб «цілий наш народ мав право сам рішати свою долю» [8]. Подальші події на міжнародній арені, політичне становище Австрії та Східної Галичини уможливили «створення національної конституанти, яка буде покликана іменем українського народу австрійсько-угорської монархії виконати право національно-демократичного самовизначення» та «проголосити Українську державу на територіях Східної Галичини, Буковини

і Угорської України» [9]. Оцінюючи значення національно-демократичної революції, К. Левицький відзначав, що «день 1 листопада 1918 р. не прийшов нам з ласки сильних побідників, а прийшов з вашої постанови і організації. Ми самі піднялися силою нашого національного духа та права на життя української нації. Цей день перемоги українства ми підготовлювали десятками років, усвідомлюючи і піднімаючи наш нарід та маємо право сказати: ми не лукавили з ніким, а просто йшли!» [10].

Учасники «листопадового зриву» відзначають, що К. Левицький умів бачити невлотимий зв'язок між політичною діяльністю партії, якою він керував, і формуванням громадських організацій Східної Галичини як інституцій конституційної республіки ЗУНР. Він прагнув максимально використати політичні здобутки у розвитку українського народу в складі Австро-Угорщини та досвід розбудови громадянського суспільства для провадження в його життєдіяльність екзистенції конституційного права. Водночас К. Левицький акцентував увагу на те, щоб лідери політичних партій мислили не абстрактними ідеями і гаслами, а категоріями конституційного права, яке має бути впроваджене їхніми силами у розбудову української національної держави. Він виступав проти радикалізму, агресивного націоналізму і будь-яких форм революційного насильства навіть ім'я боротьби за незалежність України, шукаючи мирних шляхів порозуміння.

1. Касьянов Г. В. *Теорії нації та націоналізму* / Г. В. Касьянов. – К.: Либідь, 1999. – 351 с.
2. Там само. – С. 81
3. Шпорлюк Р. *Комунізм і націоналізм: Карл Маркс проти Фрідріха Ліста* / Р. Шпорлюк ; пер. з англ. Г. Касьянов. – К. : Основи, 1998. – 479 с.
4. Сміт Е. Д. *Національна ідентичність* / Ентоні Д. Сміт. – К. : Основи, 1994. – 223 с.
5. Малахов В. *Політична влада та політична еліта // Політологія посткомунізму: Політичний аналіз посткомуністичних суспільств* / В. Полохало (керівник авт. колективу); Заг. ред.: Є. Бистрицький, В. Полохало, С. Макеєв, О. Дергачов. – К. : Політична думка, 1995. – 368 с.

6. *Левицький К. Українські політики Галичини / Кость Левицький; Вступ. ст. І. Андрухів. – Тернопіль : Кафедра українознавства ТАНГ, 1996. – 176 с.*
7. *Левицький К. Історія політичної думки галицьких українців 1848–1914 рр. / К. Левицький. – Львів: Друкарня оо. Василян у Жовкві, 1926. – 737 с.*
8. *Свобода. – 1913. – 25 червня.*
9. *Левицький К. Великий зрив (до історії Української Державності від березня до листопада 1918 р. на підставі споминів та документів) / Кость Левицький. – Л. : [б. в.], 1931. – 152 с.*
10. *Там само. – С. 149.*

Моряк-Протопопова Х.М.

доцент кафедри історії держави, права та політико-правових учень Львівського національного університету імені Івана Франка

МЕЖІ КОМПЕТЕНЦІЇ НАМІСНИЦЬКИХ ПРАВЛІНЬ АВСТРІЇ ТА АВСТРО-УГОРСЬКОЇ ІМПЕРІЇ ТА АВСТРО-УГОРСЬКОЇ ІМПЕРІЇ У 1849-1918 РР. НА ПРИКЛАДІ ГАЛИЦЬКОГО НАМІСНИЦТВА

Згідно з § 1 постанови від 14 вересня 1852 р. “Про створення та межі влади намісницьких правлінь”, намісництво було вищим урядовим органом кожного коронного краю у сфері:

- 1) загального політичного та поліцейського управління;
- 2) релігії та освіти;
- 3) торгівлі та промисловості;
- 4) сільського господарства;
- 5) будівництва (як у Галичині – Х. М.–П.), якщо це не належало до компетенції іншого органу [6, с. 32].

Намісництво, крім повноважень, які було надано йому відповідно до закону, мало повноваження, доручені в особисте провадження імператором чи міністерствами. Порядок виконання розпоряджень центральних органів влади намісництвом встановили

імператорським розпорядженням від 20 квітня 1854 року [15, с. 267].

Усі справи, що підлягали вирішенню намісництвом, умовно можна поділити на дві групи. Перша – справи, які вирішували в присутності правління (колегіально), і друга – справи, які можна було вирішувати без його присутності (намісник одноосібно) [304, с. 98].

До справ, які вирішували в присутності правління, належали:

- суперечки між приватними особами, станами чи общинами, які вирішували в порядку адміністративного провадження;
- питання укладення та розірвання договорів, визнання їх виконаними чи відмова від виконання обов’язків за ними на підставі самого договору чи закону;
- питання надання права на заняття промислом чи позбавлення такого;
- накладення стягнень у всіх випадках, коли цього не має робити власне намісник (здебільшого це стосувалось дрібних службовців – Х. М.–П.);
- розгляд приватних скарг на постанови підпорядкованих намісництву органів;
- надання висновків, які стосувались тлумачення законів, загальних правил управління, проектів законів чи пропозицій зі створення громадських установ;
- питання, які стосувались значних або понаднормових витрат, заздалегідь не передбачених, які потрібно відшкодувати з державної скарбниці чи громадських фондів [6, с. 32–37].

Усі рішення намісницького правління ухвалювали простою більшістю голосів, однак за намісником було застережено такі повноваження, які давали змогу йому здійснювати одноосібне керівництво краєм. Отож у справах, які належали до його компетенції і які він вирішив передати на обговорення в присутності намісницького правління чи його окремих членів, він міг вчиняти так, як вважав за необхідне, навіть якщо більшість правління і висловила протидію такому рішенню. Намісник міг зупинити виконання рішення намісницького правління (прийнятого в ме-

жах компетенції правління), чи передати його на розгляд до належного міністерства, якщо рішення, на думку керівника краю, суперечило закону чи благу служби імператору. Крім того, якщо намісник вважав, що зволікання небезпечно чи суспільне благо вимагало діяти швидко – він міг видати необхідне розпорядження на власний розсуд, навіть якщо воно суперечило рішенню правління, повідомивши згодом належне міністерство про усі міркування. Повідомляти міністерство про такі розбіжності стало не обов'язково з 19 листопада 1868 р., оскільки на намісника було покладено усю відповідальність за ведення справ у намісництві [6, с. 35].

Що ж стосувалось повноважень намісницького правління, то воно мало формувати та видавати збірники законів країни та краю, контролювати їхнє чітке виконання в межах своєї компетенції.

Також намісницьке правління було зобов'язане:

1) проводити розслідування і вирішувати справи про права на дворянство і титули;

2) встановлювати в межах краю збори для потерпілих унаслідок стихійних лих жителів краю;

3) призначати нагороди за врятування життя в межах 25 флоринів, якщо бюджетом передбачено такі видатки;

4) здійснювати вищий нагляд за каральними, виправними, благодійними та освітніми закладами і за всіма іншими громадськими закладами в межах краю, якщо нагляд за ними не обмежено іншими законами;

5) бути вищим керівництвом і наглядати за справами общин, брати передбачену законом участь в управлінні їхніми справами;

6) стежити в межах своєї компетенції за виконанням законів у благодійних закладах, за збереженням їхнього майна і чітким виконанням ними своїх обов'язків;

7) розглядати та затверджувати кошториси витрат на ведення доручених йому справ;

8) також до створення Крайової шкільної ради 1867 р. намісницьке правління здійснювало нагляд і керівництво народною

освітою та нагляд за всіма цивільними навчальними і виховними закладами.

У сфері релігії намісницькому правлінню було надано право:

1) призначати за згодою духовного керівництва єпархії парафіяльних священників; вирішувати питання заміщення духовних посад, які були під патронатом держави, якщо сума прибутку від них не перевищувала 1 тис. флоринів на рік¹;

2) створювати за погодженням з владою єпархії нові парафії для окремих місцевостей;

3) покривати різницю між реальним прибутком парафіяльних священників та визначеним їм законом утриманням²;

4) надавати відповідно до ухвалених рішень допомоги старцюючим монастирським орденам замість збору милостині³;

5) розглядати скарги, які подавали особи, що бажали укласти шлюб, з приводу перепон для укладення такого;

6) видавати дозволи на усунення перешкод для укладення шлюбу, звільняти вдів від дотримання встановленого терміну для укладення нового шлюбу.

У справах промисловості намісницькому правлінню належало право видавати дозволи на проведення ярмарків, відкриття фабрик, аптек та хірургічних установ, підприємств з термінового перевезення вантажів.

У межах своїх повноважень намісницькому правлінню надавали право:

1 У тих випадках, коли сума прибутку була більшою чи намісницьке правління не могло погодитись на призначення кандидата, якого влада єпархії поставила на перше місце, справу передавали на розгляд міністерству віровизнань і освіти.

2 Закони про утримання парафіяльних священників, запроваджені ще за часів австрійського імператора Йосифа II, існували до 1918 р. Утримання призначали тільки настоятелям санкціонованих державою парафій та священникам, які їм допомагали і були призначені у законний спосіб. Розмір утримання був неоднаковим. Для священників Львова і Кракова гідним вважали прибуток у 1000 флоринів, а для священників дрібних парафій – 600 флоринів.

3 В Австрії Йосиф II старцюючим орденам капуцинів, францисканців, домініканців та іншим заборонив просити милостиню. На кожного монаха такого ордену державою було визначено розмір допомоги. Чисельність цих орденів теж регулювала держава.

1) видавати дозволи на відновлення зруйнованих державних будівель, будівництво нових, перебудову наявних у межах будівельного кошторису 3 тис. гульденів;

2) видавати дозволи на будівництву церков, житла для священиків й училищ, на відкриття та облаштування кладовищ; виділяти кошти на церковні та громадські потреби (як пайовика), здійснювати виплати зі скарбниці краю чи з рахунків будь-якого підконтрольного намісництву фонду у розмірі не більше 3 тис. гульденів;

3) затверджувати договори найму, укладені на аукціоні, строком менше, ніж на десять років, з орендною платою, що не перевищує 5 тис. гульденів на рік;

4) списувати касові недостачі на суму до 50 гульденів (крім тих, що утворились унаслідок розтрати посадовою особою) та безнадійні заборгованості до 1 тис. гульденів;

5) списувати з рахунків безнадійні заборгованості, які виникли не з вини посадових осіб, на суму до 1 тис. гульденів;

6) давати дозволи на відтермінування до одного року оплати орендної плати та плати з найму й інших прибутків, що належали підконтрольним фондам та закладам [6, с. 34-43].

При цьому варто було враховувати, що в разі, якщо ці дії прямо чи опосередковано стосувалися інтересів державної скарбниці, намісництву треба було отримати згоду на зазначені дії від фінансових органів краю.

За розпорядженням намісника М. Бобринського з 1908 р. функції намісницького правління виконував президіальний департамент. Його компетенції стосувались:

- нагляд за виконанням службових обов'язків політичними і поліційними урядовцями;

- призначення політичних і поліційних урядовців, визначення їхнього місця служби і надання відпусток;

- призначення урядовців вищих навчальних закладів і надання їм відпусток;

- справи екзамнів практичних з законодавства і адміністративної діяльності;

- призначення вищих духовних осіб;
- надання державного дозволу на відкриття канонічних закладів духовенства;
- вибори до Державної ради, Галицького крайового сейму і повітових рад;
- справи сеймові;
- справи преси;
- справи урядових видань “Газети Львівської” та “Народного часопису”;
- виконання приписів про театри;
- справи зібрань;
- керівництво державною поліцією;
- справи жандармерії;
- справи прохань до трону про надання грошових допомог;
- акції порятунку у випадку стихійного лиха;
- справи збирання благодійних внесків;
- справи прохань про дозвіл на проведення лотерей;
- взаємодія у справах персоналу і розміщення пошти та телеграфу;
- взаємодія у створенні нових судових округів і зміна кордонів політичних округів;
- справи легалізації;
- усі інші справи, що будь-коли були закріплені за президіальним департаментом чи доручені йому [141, с. 48].

Порядок голосування намісницького правління з тієї чи іншої справи встановлював власне намісник. Рішення приймалось простою більшістю голосів. Керівників департаментів намісництва, які не були членами намісницького правління, теж можна було допустити до голосування у справі, про яку вони доповіли. Якщо будь-хто з керівників департаментів намісництва не був членом його президії, то його голос враховували тільки у тих справах, про які доповідав зазначений керівник [6, с. 33-48].

1. *Утвержденный Императором 14 Сентября 1852 г. Постановление объ учрежденіи и предѣлахъ власти намѣстническихъ правлений (Statthaltereien) // Областное, административное и общинное*

-
- устройство Галиции по австрийскому законодательству. – Петроградъ : Государственная Типография, 1915. – XXXIII + 185 с. – С. 33.*
2. *Cesarские Rozporządzenie z dnia 20. Kwietnia 1854., którym wydanym zostaje przepis o wykonywaniu rozporządzeń i orzeczeń władz cesarskich politycznych i policyjnych / Dziennik rządowy dla kraju koronnego Galicyi i Lodomeryi z Księstwami Oświęcimskiem i Zatorskiem, tudzież z Wielkiem Księstwem Krakowskiem. Rok 1854. Oddział I. T. 1. Obejmujący części I. włącznie do XXXVI. – Lwów : Z ces. król. galicyjskiej drukarni rządowej, 1856. – 1–529 s. – S. 267.*
3. *Моряк–Протопопова Х. М. Правовий статус та повноваження галицького намісництва (1849–1918 рр.) / Х. Моряк–Протопопова // Вісник Львівського університету. – 2011. – С. 96–103. – (Серія юридична ; вип. 52).*

Сирко М.

*кандидат юридичних наук, асистент
кафедри основ права України Львівського
національного університету імені Івана
Франка*

СТАНОВЛЕННЯ ПРАВА ПРОМИСЛОВОЇ ВЛАСНОСТІ У ПОЛЬЩІ: ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА

В умовах асоційованого членства України у Європейському Союзі надзвичайно важливим є дослідження процесу становлення права промислової власності в окремих європейських державах. Адже історико-правовий досвід європейських держав може бути корисним для гармонізації українського та європейського права. Серед європейських держав особливий науковий інтерес становить Польща, яка належить до найближчих сусідів України. Польське законодавство про охорону промислової власності розвивалось одночасно з законодавством інших європейських держав, однак через низку різних економічних, політичних, соціальних причин його становлення та розвиток мали свої особливості.

Формування європейського законодавства про охорону промислової власності розпочалось ще у XV ст. 19 березня 1474

року Сенат Венеції прийняв перший з відомих законів у сфері патентного права. Закон був прийнятий більшістю голосів сенаторів (116 – за, 10 – проти, 3 – утримались), він в загальних рисах врегулював порядок надання та зміст патентів на винаходи [3, s.176]. Пізніше патентне законодавство було прийняте в Англії. Так, у 1624 році прийнято закон, який передбачав надання привілею щодо виключного права використовувати винахід особі, яка була «першим і справжнім винахідником». Закони про охорону прав винахідників були згодом прийняті у Франції в 1791 році, у Німеччині в 1877 році (до цього діяли локальні законодавчі акти: у Пруссії закон 1815 року, у Баварії – 1825 року, у Вітенберзі – 1828 року). Перший закон, що охороняв права винахідників був виданий у Росії в 1870 році [4, s.11].

Важливим, на наш погляд, етапом для формування та уніфікації права промислової власності у загальноєвропейському та світовому масштабі було прийняття у 1883 році «Паризької конвенції про охорону промислової власності» (The Paris Convention for the Protection of Industrial Property). Одразу після підписання вона була ратифікована 11-ма країнами: Бельгією, Бразилією, Гватемалою, Іспанією, Італією, Нідерландами, Португалією, Сальвадором, Сербією, Францією і Швейцарією. Після набуття чинності до конвенції приєднались також Велика Британія, Туніс та Еквадор [1, с.87-88].

Наприкінці XIX ст. у період становлення європейського патентного права Польща була поділена між Австрією, Пруссією та Росією, згідно з Конвенцією підписаною у Петербурзі 26 січня 1797 р., тож вона перестала існувати як незалежна держава [5, s.397]. Відтак, на польських землях поширювалась дія законодавства тих держав, до складу яких входили польські землі. Лише здобувши незалежність у 1918 році, Польська держава отримала можливість самостійно розбудовувати своє патентне законодавство.

Перше Патентне відомство незалежної Другої Польської Республіки було створено декретом Глави держави від 13 грудня 1918 р. Вже 4 лютого 1919 р. видано ще три декрети, які врегулю-

ували охорону промислової власності: «Про патенти на винаходи», «Про охорону зразків рисункових і моделей», «Про охорону товарних знаків». Однак практика склалась таким чином, що на підставі цих декретів Патентне відомство реєструвало лише зразки та моделі. Що ж стосується винаходів та знаків, то відомство до 1924 року здійснювало лише підготовчі процедури [2, s.3].

Заслуговує на увагу також й те, що, незважаючи на важкий економічний стан, у якому перебувала Польща, вже у 1919 році вона приєдналася до Паризької конвенції про охорону промислової власності від 1883 року (до прикладу, Радянський Союз приєднався до цієї конвенції значно пізніше – аж у 1965 році). Завдяки цьому польський уряд задекларував свою готовність забезпечувати у межах Польської Республіки реалізацію прав іноземців на винаходи, промислові зразки, торговельні марки та інші об'єкти промислової власності [4, s.12].

Приєднання до Паризької конвенції безперечно було важливим кроком для розвитку польської економіки ще й тому, що забезпечуючи захист прав іноземців, економічно ослаблена Польща отримувала можливість залучати кошти іноземних підприємств, використовувати в промисловості інноваційні рішення тощо. Як видно із наявних статистичних даних, які наведено нижче, кількість іноземних заявок була надзвичайно великою. Це свідчить про значний вплив іноземного капіталу на зміцнення польської економіки.

Подальші зміни у законодавстві про охорону промислової власності відбулися у 1924 р. 5-го липня цього року було прийнято закон про охорону винаходів, зразків і товарних знаків. 27 квітня 1928 р. його змінило відповідне розпорядження Президента, яке оновило польське законодавство у відповідності до вимог Міжнародного союзу охорони промислової власності, членом якого Польща була з 10 листопада 1919 року. У 20х-30х роках ХХ ст. розпочалась серйозна робота над вдосконаленням патентного законодавства, при цьому надзвичайну активність у цій сфері виявили наукові та інженерні товариства, які пропонували власні

варіанти правового регулювання відносин промислової власності [2, s.3].

Загалом, протягом двадцяти років з проголошення Другої Польської Республіки (1918-1938) було подано заявки на 59 905 винаходів. У тому числі польськими заявниками подано – 19 315 (32,2%), а іноземними – 40 590. У першій половині 1939 р. заявлено 2674 винаходи, у тому числі іноземцями – 1568. До початку війни загальна кількість винаходів зросла до 62 579, у тому числі польських – до 20421, а іноземних – до 42 158. Найбільшу кількість заявок було подано у 1930 р. – 3960; після значного спаду економіки внаслідок економічної кризи (1931-1934 рр.) у 1935 р. знову розпочалось зростання кількості заявок на винаходи, однак лише у 1938 р. їхня кількість наблизилась до рівня 1930 р. Економічна криза 1930-1934 рр. позначилась, насамперед, зменшенням кількості заявок іноземних заявників, у той час як кількість національних заявок зменшилась лише на 16,5% [2, s.3].

Подальший розвиток польського законодавства про охорону промислової власності відбувся вже після завершення війни. Так, 20 грудня 1949 року видано закон «Про винаходи та корисні моделі», 18 липня 1950 – закон «Про ліцензії на виконання винаходів і корисних моделей», 12 жовтня цього ж року – декрет «Про винахідництво працівників».

Ще один закон «Винахідницьке право» було видано 31 травня 1962 р. Він відображав сутність тогочасної централізованої економіки. Згідно з законом, власником винаходів, корисних моделей, раціоналізаторських пропозицій була виключно держава. Цей закон врегулював правовідносини у сфері промислової власності протягом 10-ти років. Значним недоліком цього закону була неможливість для суб'єктів господарювання торгувати об'єктами інтелектуальної власності.

Відсутність ринку інтелектуальної власності вкрай негативно позначилася на економіці та зумовила потребу подальшого оновлення законодавства. 19 жовтня 1972 р. видано закон «Про винахідництво», який визнавав власниками винаходів, корисних моделей та раціоналізаторських пропозицій суб'єктів господарю-

вання. Цей закон було знову змінено у 1984 році й цього разу в його основу покладено цивільне законодавство (до цього відносно промислової власності у повоєнній Польщі регулювались адміністративним правом). Цей закон діяв до вступу в силу 16 квітня 1993 нового закону «Про винахідництво», який зрівняв у правах інтелектуальної власності усіх суб'єктів господарювання.

Завершальним етапом у розвитку сучасного польського законодавства про охорону промислової власності стала розробка і прийняття 30 червня 2000 року кодифікованого закону «Право промислової власності», який однак набрав чинність лише 21 серпня 2001 року і діє по даний час [4, s.12].

Підсумовуючи викладене, хочемо зазначити, що процес становлення польського законодавства промислової власності був дуже непростий. В історії Польщі діяло багато законодавчих актів, кожен з яких по-своєму впливав на правове становище винахідників та економіку. Дослідження цього впливу безперечно буде цінним для уникнення помилок під час реформування українського законодавства. Разом з цим, у сучасній історико-правовій літературі ці законодавчі акти майже не досліджувались, відтак кожен із них може бути предметом окремого комплексного дослідження.

1. Валле В. *Спадок Джеймса I та королеви Анни: охорона інтелектуальної власності у часі та просторі*. – К., 2010. – 216 с.
2. Piłatowicz J. *Wynalazczość w Polsce międzywojennej // Dzieje Najnowsze. – Rocznik XXII. – 1990/1-2. – S.3-20;*
3. Mandich G. *Venetian Patents (1450-1550) // Journal of the Patent Office Society. – 1948, Vol.XXX, Nr 3. - S.166- 224*
4. *Praktyczne aspekty oraz korzyści ochrony własności przemysłowej w działalności przedsiębiorstw / Red. Tadeusz Wilczarski. – Lublin: Wojewydzki klub techniki i racjonalizacji, 2010. - 248 s.*
5. *Uruszczak W. Historia Państwa i Prawa Polskiego. Tom I (966-1795). – Warszawa: Lex, 2013. – 445s.*

Гутів Б.І.

*аспірант кафедри історії держави, права
та політико-правових учень Львівського
національного університету імені Івана
Франка*

ГРОМАДЯНСТВО ВАТИКАНУ: СПЕЦИФІКА, ЗМІСТ, ПІДСТАВИ НАБУТТЯ ТА ПРИПИНЕННЯ

11 лютого 1929 року між Святим Престолом (в особі кардинала П'єтро Гаспаррі, державного секретаря), та королівством Італії (в особі прем'єр-міністра Беніто Муссоліні), було укладено Латеранські угоди, що нарешті розв'язали так зване «Римське питання» — про статус Ватикану після розпаду Папської держави у 1870 році. По суті, Папа Римський визнає за Латеранськими договорами Рим як осідок італійського уряду. Італійський уряд гарантує при цьому, політичний і територіальний суверенітет Ватикану.

Латеранські угоди складаються з трьох частин – договору, фінансової конвенції та конкордату.

Зокрема саме договір визнає католицитво «єдиною державною релігією» Італії (ст. 1); світський суверенітет Святого Престолу, включаючи міжнародні справи (ст. 2); передбачає формальне визнання за Ватиканом статусу суверенної території, керованої Святим Престолом, формально називаючи Ватикан – Містом Ватикан (Citta del Vaticano), межі якого визначаються планом, доданим до договору (ст. 3).

Згідно ватиканської системи, місто-державою Ватикан - це підпорядкована структура, представлена у вигляді губернаторства, яке займається забезпеченням життєдіяльності Святого престолу, розташованого в Ватикані.

Крім губернаторства, майже всі інші основні папські структури відносяться не до Ватикану, а до Святого престолу (інакше

Римській Курії - збірному поняттю органів управління Римо-католицької церкви).

Повертаючись до питань громадянства папської держави, необхідно відзначити, що два основних інформаційних ресурси Ватикану - сайт Святого престолу і сайт міста-держави Ватикану говорять про ватиканське громадянство (а не про громадянство Святого Престолу), як про це говорить і Ватиканське законодавство.

Придбання і втрата ватиканського громадянства, а також підстави видачі дозволу на проживання в державі-місті Ватикан вперше були викладені в Латеранських угодах, в Законі N III від 7 червня 1929 року, а також в Правилах відвідин Ватикану N XXXVI від 27 вересня 1932 року.

Відповідно до ст. 9 Латеранських угод: «Відповідно до норм міжнародного права, суверенітету Святого Престолу підпорядковані всі особи, які мають постійне місце проживання в місті-державі Ватикан. Таке місце проживання не втрачається в силу простого факту тимчасового проживання в іншому місці, не пов'язаного з втратою житла в цьому Граді або іншими обставинами, які доводять залишення даного постійного місця проживання.

Якщо особи, згадані в попередньому абзаці, втрачають підпорядкування суверенітету Святого Престолу, то вони, якщо положення італійського законодавства, незалежно від вищевказаних обставин, не розглядають їх як осіб які мають інше громадянство, вони будуть вважатися в Італії італійськими громадянами.

До тих осіб, які підпорядковані суверенітету Святого Престолу, на території Королівства Італія, також і з питань, за якими має застосовуватися особистий закон (якщо вони не врегульовані нормами, що видаються Святим Престолом), будуть застосовуватися норми італійського законодавства, а якщо мова йде про осіб, які вважаються такими, що мають інше громадянство, - законодавство держави, якій вони належать».

Згідно ст. 19 Латеранських угод: «Дипломатичні представники і посланці Святого Престолу, дипломатичні представники і

посланці іноземних урядів при Святому Престолі і високопоставлені особи Церкви, які впливають з-за кордону безпосередньо в місті-державі Ватикан і мають паспорт країни походження, завізований представником Папи за кордоном, зможуть без зайвих формальностей в'їжджати в Ватикан через територію Італії.

Те ж саме відноситься до вищевказаних осіб, які, маючи дійсний Понтифікальний паспорт, виїжджають з Ватикану за кордон».

Якщо говорити про сучасну нормативну базу, яка б регулювала правовий статус громадян Міста-держави Ватикан, то слід зазначити, що як такої кодифікованої конституції Ватикан немає. Вона складається з Основного Закону 2001 року і актів, затверджених і промудльгованих Папою Йоаном Павлом II після Латеранських угод:

- Закону про джерела права;
- Закону про право громадянства і право перебування (який було змінено в 2011 року Бенедиктом XVI);
- Закону про адміністративний устрій;
- Закону про економічну, торгіву та професійну організацію;
- Закону про громадську безпеку;

Згідно з новим законом про право громадянства і право перебування, громадянство Ватикану надається *ex jure* (по праву) трьома категоріями:

- (А) резидентам-кардиналам, які проживають в державі-місті Ватикан або в Римі;
- (В) дипломатам Святого Престолу;
- (С) особам, які проживають на території держави-місті Ватикан через їх роботи або служби. Цей останній пункт стосується і членів Папської швейцарської гвардії.

У свою чергу, спеціальним адміністративним рішенням громадянство Ватикану можуть отримати:

- (А) резиденти держави-міста Ватикан, якщо вони знаходяться там з причини їх роботи або служби;
- (В) дипломати Святого Престолу;

- (С) особи, які проживають на території міст-держави Ватикан через їх роботу або службу. Цей останній пункт стосується і членів Папської швейцарської гвардії.

Також спеціальним адміністративним рішенням громадянство Ватикану надається:

- (А) резидентам міста-держави Ватикан, якщо вони знаходяться там з причини їх роботи або служби;

- (В) особам, які отримали папський дозвіл проживати в місті-державі Ватикан, незалежно від будь-яких інших умов;

- (С) подружжям і дітям діючих громадян міста-держави Ватикан, якщо вони є резидентами цього державного утворення;

В ватиканському Законі про право громадянства і право перебування, від № III від 7 червня 1929 р № 3 зазначено, що громадянство Міста Ватикан втрачається:

а) кардиналами - якщо з якої-небудь причини вони перестають проживати в Ватикані або в Римі;

б) усіма громадянами - якщо вони добровільно перестають проживати у Ватикані;

с) особами, зазначеними в пункті «б», якщо вони втрачають ранг, посаду, службові знання, в зв'язку з якими вони були зобов'язані або їм було дозволено проживати у Ватикані;

д) будь-яким громадянином Ватикану, проживання якого залежить від дозволів, передбачених попередніми статтями, якщо їх дія впливає з таких дозволів права припиняється на підставі самих статей або якщо дозвіл анульовано.

Губернатор веде реєстр громадян Ватикану. В цей реєстр вносяться:

а) прізвища громадян, зазначених в пункті «а», «б» і «с», зазначені вище, з позначенням підстави, в силу якого їм надано цю кваліфікація;

б) передбачені цією главою дозволи;

з) скасування зазначених рішень;

д) заяви про добровільну відмову від постійного місця проживання;

е) посвідчення про втрату ватиканського громадянства з якої-небудь причини.

Стаття 11 закону «Про право громадянства і право перебування» вказує, що Громадяни Ватикану повинні мати посвідчення особи, які видаються Губернатором в порядку, який встановлено особливими правилами.

Після пред'явлення таких посвідчень громадяни Ватикану можуть без подальших формальностей виїжджати з міста Ватикан і повертатися назад. Звільняються від обов'язку мати посвідчення особи кардинали, які є громадянами Ватикану, і особи їх свити, Губернатор, а також інші особи відповідно до особливих правилами». Необхідно відзначити, що спочатку цей закон передбачав суворий контроль за відвідуванням Ватикану негромадянами країни, наказуючи оформлення для будь-якого такого людини попередніх дозволів. Але строгості на кордоні давно скасовані - кордон з Італією повністю відкритий для відвідувачів без будь-якого прикордонного контролю, також відсутні і внутрішні ватиканські паспорти.

Трепак Л.М.

аспірант кафедри історії держави, права та політико-правових учень, Львівський національний університет імені Івана Франка

ОРГАНІЗАЦІЯ НЕ НІМЕЦЬКОГО СУДОЧИНСТВА У ПОЛЬСЬКОМУ ГЕНЕРАЛЬНОМУ ГУБЕРНАТОРСТВІ У РОКИ II СВІТОВОЇ ВІЙНИ

Поряд із функціонуванням на українських та польських окупційних землях у роки II Світової війни німецьких та спеціальних німецьких судів, передбачалось створення польських судів до юрисдикції яких відносились справи місцевого населення, за винятками тих, що входили до юрисдикції німецьких судів. Роз-

порядження про створення польських судів було прийнято ще восени 1939 р. «Для виконання польського судочинства необхідно застосовувати польські закони і правила, такі які у генеральному губернаторстві по іншому не можуть діяти». У судочинстві використовувалось польське матеріальне і процесуальне право, яке було чинним до початку нападу гітлерівської Німеччини на Польщу. Було ліквідовано адміністративні суди, включаючи Вищий адміністративний суд. Справи які знаходились на розгляді в адміністративному суду визнавались нікчемними. Також було скасовано право на оскарження рішення органів окупаційної влади у судах. Окрім того було ліквідовано трудові суди, а справи що знаходились у їх юрисдикцію було передано судам для місцевого населення. У 1942 р. були скасовані так звані посередницькі бюро, які розглядали судові справи до завершення організацій польського судочинства, що включали міські та окружні суди. Також фактично було заборонено розгляд сімейних справ у церковних судах, однією з сторін у яких були особи німецького походження. Дана норма стосувалася усіх справ розпочатих до початку II Світової війни. У вересні 1939р. головний відділ внутрішніх справ польського Генерального губернаторства видав розпорядження, за яким керівники дистриктів, повітові старости, сільські солтиси та бургомістри у містах зобов'язувались здійснювати контроль за дотриманням прав осіб німецького походження у шлюби – сімейних справ, а за її порушення мала наступати кримінальна відповідальність. Організаційна структура польського судочинства у дуже спрощеному виді була аналогічною структурі судочинства, що діяло у II Речі Посполитій до початку II Світової війни. Також значно було обмежено юрисдикцію Верховного суду II Речі Посполитої, а багато його повноважень перейшли до відання головного відділу юстиції Генерального губернаторства. Частина повноважень Верховного суду було скасовано.

У столицях дистриктів у Варшаві, Кракові, Любліні, Радомі та Львові діяли апеляційні суди. Так в структурі апеляційного суду у Радомі знаходилась прокуратура, а до його юрисдикції відносились чотири окружні суди (Пйотркув, Радом, Кельци та

Ченстохова) та 35 міських судів. В структурі апеляційного суду в Кракові входили п'ять окружних судів (Ясло, Краків, Новий Сонч, Жешув (Ряшів), Тарнув) та 75 міських судів. У юрисдикції Люблінського апеляційного суду відносились два окружні суди у Любліні і Замостях та 24 міські суди.

Усі судді польського Генерального губернаторства підпорядковувались керівнику головного відділу юстиції та генеральному губернатору. Судочинство здійснювалось на основі польського процесуального і матеріального права. Підбір суддів та допоміжного апарату судів здійснювався за професійною основою. У міських судах судочинство велось судьями одноособово, а у окружних судах, як правило у складі трьох суддів при розгляді цивільних справ, якщо сума позову перевищувала 50 тисяч злотих, в справах про втрату працездатності, у справах де об'єктом було державне майно та у справах щодо банкрутства. Інші справи розглядались судьями одноособово. Суддя міг також у випадку складності справи передати її колегії у складі трьох суддів. Аналогічне правило діяло і у випадку розгляду цивільних справ, сума позову у яких не перевищувало 50 тисяч злотих. Окружні суди розглядали цивільні справи, як правило, у складі трьох суддів. При розгляді кримінальних справ і першій інстанції вони розглядались суддею одноособово. Якщо однією з сторін були неповнолітні або незначних злочинів. Апеляційні суди розглядали цивільні справи у складі трьох суддів.

Вироки завжди проголошувались «іменем закону». У польському Генеральному губернаторстві структура німецького судочинства фактично була дволанкова. Верховний Суд Польського Генерального губернаторства розглядав вироки окружних судів в першій інстанції винесених до 24 лютого 1940 р. Інші справи розглядали апеляційні суди, що знаходились у центрах дистриктів. Суди другої інстанції для міських судів були окружні суди і апеляційні суди. Рішення у цивільних справах і вироки у кримінальних справах окружних судів і відповідні судові акти апеляційних судів мали аналогічну силу і не підлягали оскарженню. Було також проведено реорганізацію іпотечного бюро (на поль-

ських землях закон про іпотеку діяв ще 1818р.) Під час окупації ці функції виконували міські суди. У першій інстанції справи розглядалися суддями міських судів одноособово. У другій інстанції остаточне рішення виносив окружний суд. Але існувала можливість відміни рішення окружних судів у рамках контролю з боку німецького правосуддя над польським і українським судочинством. Персонал іпотечних бюро і міські судді не отримували коштів, які надходили у судові каси при розгляді даної категорії справ. Грошові кошти вони отримували за вирішення конкретних завдань згідно з встановленими тарифами. Реорганізація іпотечних бюро проходила досить слабо. Німецькі органи влади вказували на необхідність збереження усіх записів до 12 VI 1940р. та їх виконання на основі польського довоєнного права. У випадку коли справа у польських судах I інстанції після застосування спрощеного порядку розгляду справ (параграфа 11 розпорядження про польське судочинство)то після винесення вироку він автоматично набрав сили з 24 II 1940 з дня видання розпорядження про утворення польського судочинства на території Генерального губернаторства. З цього правила були винятки які стосувались справ, що підлягали німецькому судочинству. Польські суди розглядали усі справи місцевого населення, які не підлягали юрисдикції німецьких судів. На практиці усі цивільні справи де однією з сторін була особа німецького походження або існував інтерес німецької держави – справи розглядали німецькі суди, а кримінальні справи могли розглядати польські суди на основі рішення німецької прокуратури. Також до польських судів могли передавати дрібні цивільні і кримінальні справи. До цивільних справ, які передавались польським судам, а з 1942 року ненімецькими відносились справи предмет спору яких був меншим 5 тис. золотих. Міністерство юстиції III Рейху на основі розпорядження від 9 VII 1943р. зобов'язувалось провести скорочення польського кримінального та цивільного процесу відповідно до вимог військового часу. До кримінальних справ які розглядалися ненімецькими судами відносились дрібні правопорушення вчинені без застосування зброї, хуліганство, дрібні крадіжки, бійки, шахрайство та

ін.. Підсудність кримінальних справ німецьким та ненімецьким судам було врегульовано окремим розпорядженням керівника головного відділу юстиції Польського Генерального губернаторства. Судді при здійсненні судочинства не могли використовувати печатки польських судів. II Речі Посполитої та інші атрибути судів даного періоду. У цей же час судді могли використовувати при здійсненні судочинства суддівські мантиї. Судді та допоміжний апарат судів отримували заробітну плату передбачену для їх посад у період II Речі Посполитої. Вимоги, які стосувались до колишніх польських судів було врегульовано у розпорядженні від 19 II 1940р., де їх зобов'язували бути законнослухняними та лояльними до окупаційних властей. Окрім того судді і допоміжний апарат судів зобов'язувались скласти службову присягу до кінця квітня 1940р. Співпраця з окупаційною владою гостро засуджувалось польськими підпільними структурами. Але одночасно вказувалось, що прийняття декларації лояльності до окупаційного режиму підписана під моральним та фізичним примусом з погляду релігії і права не є чинним. Усі поляки зобов'язувались вживати усі заходи для відновлення власної держави. У польській історичній та історико-правовій літературі позитивно оцінюють роль польських суддів та прокурорів, що змушені були піти на співпрацю з окупаційними властями. На їх думку, вони на належному професійному рівні виконували свої повноваження. Загальні збори суддів і прокурорів у Любліні відбулись 7 листопада 1939 р., де було вироблено їх позицію щодо виконання повноважень в умовах окупації. Стверджувалось, що всяка співпраця з окупантом є виключена, а для правового захисту польського населення, збереження документів, іпотечних книг, книг реєстрації землі, будинків та іншого нерухомого майна судьями і прокурором доцільно виконувати свої повноваження. На зборах також вказувалось на можливість продовження виконання своїх функцій при збереженні незалежності суддів і прокурорів та збереженні польської мови у судочинстві. Така позиція польських суддів і прокурорів та їх високий авторитет серед населення викликала незадоволення окупаційних властей, що приводило до частих затримань суддів

у якості заручників [Зс. 45-47]. Після закінчення II Світової війни на основі декрету від 6 червня 1945р. більшість рішень та вироків польських суддів прийнятих в період окупації зберегли свою силу, за винятком тих, що приймалися на основі німецького законодавства та прийнятих під впливом окупаційних властей. Дані судові акти можна було оскаржити до вищестоящих польських судів. У свою чергу на західноукраїнських землях після звільнення від німецько-фашистських військ та відновлення радянської влади усі рішення окупаційних судів як і будь-яких органів окупаційної влади визнавались нечинними. Усі судді-українці, прокурори та допоміжний апарат судів і прокуратури були піддані репресіям. Більшість з них було заслано до таборів сталінського ГУЛАГУ.

Зміст

<i>Сворак С.Д.</i> Народовладдя в теорії та практиці українського націоналізму	3
<i>Кобилецький М.М.</i> Магдебурзьке право в Україні – європейська традиція міського самоврядування	9
<i>Бойко І.Й.</i> Національне відродження у Галичині в ХІХ ст. та його значення для проголошення Західно-Української Народної Республіки.	15
<i>Тищик Б.Й.</i> Конституція Сполучених Штатів Америки – перша діюча конституція світу (до 230-річчя Основного закону США)	24
<i>Кольбенко А.В.</i> Революція 1848 року в Австрії та її вплив на становище Східної Галичини.....	38
<i>Липитчук О.В.</i> Адольф Червінський – теоретик та практик польського судочинства першої половини ХХ століття	44
<i>Федущак-Паславська Г.М.</i> Становлення ідеї національної державності в українській політико-правовій думці ХІХ-ХХ ст.	53
<i>Шевчук Л.Е.</i> Нотаріат на українських землях в складі Австро-Угорщини та Російської імперії: порівняльний аналіз.....	58
<i>Присташ Л.Т.</i> Напрями суспільно-політичної думки в Галичині (ХVІІІ-ХХ ст.ст.)	63
<i>Андріюк В.В.</i> Проблема співвідношення приватного та публічного права в поглядах правників Східної Галичини наприкінці ХІХ – початку ХХ століття.....	69
<i>Адамович С.В.</i> Олександр Карпенко – дослідник Західно-Української народної республіки	73
<i>Новосядло І.Ю.</i> Добровільна діяльність у правовій доктрині Андрія Шептицького.....	79
<i>Саветчук Н.М.</i> Вплив М.Драгоманова на формування правової думки в Галичині	86

<i>Петрів-Буряк А.М.</i> Політико-правові погляди Дмитра Дорошенка на державу	93
<i>Прокоп Н.М.</i> Проблеми державотворення в творчій спадщині митрополита А.Шептицького	98
<i>Стечишин А.В.</i> Українське державотворення у політико-правовій доктрині Костя Левицького.....	102
<i>Моряк-Протопопова Х.М.</i> Межі компетенції намісницьких правлінь Австрії та Австро- Угорщини у 1849-1918 рр. на прикладі Галицького намісництва.....	108
<i>Сирко М.</i> Становлення права промислової власності у Польщі: загальна характеристика	114
<i>Гутів Б.І.</i> Громадянство Ватикану: специфіка, зміст, підстави набуття та припинення	119
<i>Трепак Л.М.</i> Організація не німецького судочинства у Польському Генеральному губернаторстві у роки II Світової війни	123

Для нотаток

Наукове видання

**СТАНОВЛЕННЯ ТА
ТРАНСФОРМАЦІЯ ДЕРЖАВНО-
ПРАВОВОЇ ДУМКИ В ГАЛИЧИНІ
(XVIII-XX СТ.)**

МАТЕРІАЛИ КРУГЛОГО СТОЛУ,
присвяченого 25-річчю створення
навчально-наукового юридичного інституту
ДВНЗ «Прикарпатський національний
університет імені Василя Стефаника»

19 травня 2017 року

В редакції авторів наукових статей

Комп'ютерна верстка: Ігор КОЗИЧ

Підписано до друку 11.10.17 Формат 60x84/16. Папір оф-
сетний. ум.друк.арк. 8,5 Наклад 100 прим.
Зам. №69/17-18.

Віддруковано в навчально-науковому юридичному
інституті ДВНЗ «Прикарпатський національний
університет імені Василя Стефаника»
76018, м.Івано-Франківськ, вул. Шевченка, 44а
e-mail: lawdept@pu.if.ua